Ahmet Şimşek

TARİH

Tarih nedir? Tarihçi kimdir?

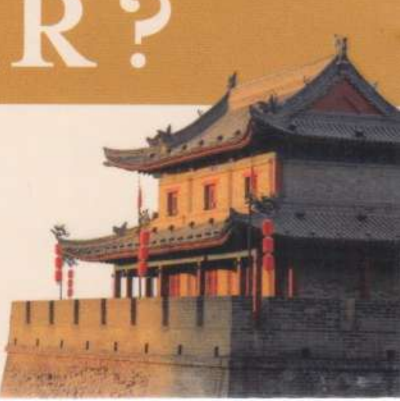
NE İŞE

Niçin tarih okuruz?

YARAR?

kapı

AHMET ŞİMŞEK

1997 yılında Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümünden (Tarih yan alanı) mezun oldu. Gazi Üniversitesi'nden 2000 yılında yüksek lisans, 2006'da doktora tezlerini, tarih eğitimi alanından verdi. Yüksek lisansta "Tarihsel Hikâyeleri", doktorada ise "Tarihsel Zaman Kavramının Öğrencilerde Gelişimini" çalıştı. 2010'da tarih eğitimi doçenti, 2016'da ise profesör oldu. Gazi, Ahi Evran, Marmara, Sakarya, İstanbul üniversitelerinde çalıştı. Yazar son 12 yıldır tarihyazımı ve metodolojisi alanında ağırlıklı olmak üzere tarih eğitiminde yayın üretmeye devam etmektedir. *TUHED* (Türk Tarih Eğitimi Dergisi) ile *tarihyazımı* dergilerinin Başeditörü, Tarihyazımı Çalıştaylarının eş başkanı, ISHE (Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu) Düzenleme Kurulu Üyesidir. *Türkiye'de Tarihyazımı* (2011), *Tarih Nasıl Yazılır* (2011), *Tarih için Metodoloji* (2011), *Tarih için Metodoloji* (2015), *Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi* (2016), *Türk Tarihçileri* (2016), *Dünyada Tarihçilik* (2017), *Yaşayan Türk Tarihçileri* (2017), *Türkiye'de Tarih Eğitimi* (2017), *Akademik Tarihçilik* (2017), *Dünyada Türk İmajı* (2018), *Türk Tarihinin ve Tarihçiliğinin Meseleleri* (2019), *Modern Türkiye Tarihi* (2019) ve *Tarih Ders Kitaplarında İmajlar: Devletler Halklar Kişiler* (2019), *Türk Tarihçiliğinde Tezler Teoriler, Dünyada Tarihçilğin Gündemi* (2020), *Tarihçilikte Disiplinlerarasılık Fırsat mı Sınırlılık mı* (2021) adlı kitapların editörü, *Gerçekten Öyle mi Olmuş?* (2019) kitabının ortak yazarıdır. Yazar akademinin sahip olduğuna inandığı, "ortak aklı" ön plana çıkaracak çalışmaların yapılmasını önemsemektedir.

Halen, İstanbul Üniversitesi – Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesinde Prof. Dr. olarak çalışmaya devam etmektedir. Evlidir. Selim ve Sinan'ın babasıdır.

Kapı Yayınları 812
Tarih: 20

TARİH NE İŞE YARAR?
AHMET ŞİMŞEK

1. Basım: Ocak 2022

ISBN: 978-625-7706-92-6
Sertifika No: 43949

Editör: Hamdi Akyol
Kapak Tasarımı: Füsun Turcan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı: Gökhan Özmen

Kapı Yayınları
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
e-posta: bilgi@kapiyayinlari.com
www.kapiyayinlari.com

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 45099
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa/İstanbul
Tel: (212) 674 97 23 Faks: (212) 674 97 29

Genel Dağıtım
Alfa Basım Yayım Dağıtım San. Tic. ve Ltd. Şti.
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (212) 511 53 03 Faks: (212) 519 33 00

AHMET ŞİMŞEK

TARİH NE İŞE YARAR?

kapı

İÇİNDEKİLER

Önsöz 11

Giriş 15

Tarih sadece hikâye mi anlatır?..19

Bilim her zaman işe yarar bilgi mi üretir? 20

NASA'nın 2021 yılı bütçesi,
25 milyar 250 milyon dolar..21

Tarih Alanında AR-GE Bütçesi Olur mu?........................22

BİRİNCİ KISIM
Tarih Aslında Nedir?

I. Savaş mı, Zafer mi, Kutsal mı,
Keşif mi, Nedir Tarih? 27

Peki, tarih nedir?...29

Dünyada kaç tarihçi varsa
o kadar da tarih tanımı vardır 31
Tarihe Not Düşüyorum 33
Tarih: Bilim mi, Sanat mı, Zanaat mı?..............................34
Tarihin Alt Dallara Ayrılması 35
Tarihten Ders Almak..35
"Nerede insan varsa orada tarih;
nerede tarihten bahsediliyorsa orada
insan vardır."..37
II. Tarih Tekerrür mü Eder Yoksa Tefekkür mü?..............39
Milli Takım, Kore'de Tarih Yazdı 40
Türk Tarihi de Ne Demek?..42
III. Tarih Nasıl Yalan Söyler?...47
IV. Nesnel Tarih de Ne Demek? 51
Hezarfen Ahmet Çelebi Nasıl Uçtu? 52
Her tarihçi gibi, her tarih kitabı da biraz taraf tutar 54
Belgelere güvenelim mi? 55
Tarih ideolojiyi aşabilir mi? 57
Tarihçiler, taraf mı tutuyor, emir mi alıyor?....................57
"Aslanlar kendi tarihlerini
yazmadıkça, avcıların hikâyelerini
dinlemek zorundadır"..58
Kadınlara yer yok mu?...60
Tarih metin midir?...62
V. Tarih Ne Zamandır? 63
Geçmiş ölü müdür?...64
Tarihte ilerlemek nasıl olabilir?......................................65

Tarihsel olayları yorumlarken 66
Tarih, zamanın oku mu yoksa hedefi mi? 67
Yoksa tarih, iki ileri, bir geri mi? 68
Meşhur tarih şeritleri yanlış mı? 69
Tarih ne zamandır? 71
Kara Murat'ın kolundaki dijital saat: Anakronizm 71
Zaman her yerde farklı akar 74
VI. Tarihi Nerede Bulurum? 77
Göbeklitepe: 12.000 yıllık mesaj 78
Herodot olmasaydı? 78
Tarih illa Kitap mıdır? 80
VII. Tarih Kimindir? 83
VIII. Benden Tarihçi Olur mu? 85
Tarihçi de bir insandır 86
Tarihçi deney yapar mı? 87
Tarih, tarihçiden bağımsız mıdır? 89
Tarih, eleştiridir 90
Tarihçi nasıl olmalı? 91
IX. Tarihçi mi Dedektif mi? 93
Kennedy'yi kim öldürdü? 95
Hangi dönemi yazmak daha zordur? 96

İKİNCİ KISIM
Tarih Bir İşe Yarar mı?

I. Devletler Tarihten Ne Bekler? 101
Orhun kitabeleri neden dikildi? 104
Tarihe yeni misyon 105

Vatandaşlık eğitimi için tarih..105

II. Tarih Toplumlara Ne Kazandırır?.................................107

Tarihçi kalp nakli yapar mı?..109

III. Tarihi Neden Öğreneyim ki?......................................111

Atatürk hangi tarihten yararlandı?..................................113

Tarih bilmek para kazandırır mı?...................................115

Kahramanlar, birey midir?...116

Aslında her şeyin bir tarihi vardır...................................117

Tarih öğrenirsen...117

İnsanlar çok da değişmezler..118

Teknoloji değişimseldir...119

Tarih güncel sorunları çözebilir mi?...............................120

Tarih önyargılı fikirleri yıkar...122

Tarihle ilgili yazıları eleştirel gözle okumak....................123

Tarih öğrenmek ahlâk olgusunu güçlendirir....................125

Tarih öğrenmek, insanı kendine getirir...........................126

Tarih öğrenmek düşünme becerilerini geliştirir...............127

Tarih keyifli bir okuma alanıdır......................................129

Tarih iş dünyasında da faydalıdır...................................130

Tarihin strateji bilgisinden
iş dünyasının kurallarına...132

Tarih barış için gereklidir...134

IV. Tarih Nereye Gidiyor?...137

V. Sosyal Medyada Tarih: Ne Yapabiliriz?..........................141

Dokuz yüz yıllık şehir efsaneleri.....................................142

Sosyal medyada görünür olmak
ilgi çekmekle mümkün 143

Sosyal medya: dur ve düşün! 143

Nedir bu tarihsel düşünme? 144

Sonuç...**151**

Kaynakça...**155**

Önsöz

Fazla tahsil görmemiş, fikir meselelerine karşı büyük bir ilgi göstermeyen genç bir kadın, bir gün tesadüfen ilim adamlarının yapmakta oldukları bir toplantıda bulunmuş. Toplantıda bu kadından başka herkesin tarihe karşı büyük bir ilgisi varmış. İlk Roma imparatorlarının hayatlarını, onların kusurlarını, zayıf taraflarını ve feci akıbetlerini inceden inceye tartışıyorlarmış. Bu konuşmalar kadını sıkmaya başlamış. Uzak devirlerde yaşamış olan bu adamların garip isimleri onun için hiçbir mana taşımıyormuş. Bir müddet dinledikten sonra, tamamen masumane şöyle bir soru sormuş: "*Bu adamlar fena kimselerdi değil mi*?"

Tarihçiler "*Evet, doğru...*" diye cevaplandırmışlar.

"*Şimdi bütün bu adamlar ölmüş, değil mi?*"

Bu soruya tarihçiler hoşgörür bir tavırla: "*Evet, öleli çok oluyor*." diye cevap vermişler.

Bunun üzerine kadın şöyle sormuş: "*O halde ne diye onlarla kafamızı yoruyoruz*?"

Ünlü tarihçi Arnold Toynbee, tarihin yararı üzerine verdiği bir konuşmasına bu hikâye ile başlar. Yaşlı kadının sözleri zihnimizde yankılandı: *"O halde ne diye onlarla kafamızı yoruyoruz?"* Sıradan insan tavrı diyebileceğimiz bu durumda kadın, sizce haksız mıdır? İlk bakışta haklı gibi. Çok es-

kiden ölmüş bazı kötü adamların hikâyelerini paylaşmanın cazip bir yanı görünmüyor.

Üstüne üstlük son derece sıkıcı bulunan ve pek de sevilmeyen bir alan, tarih. Örnek mi istersiniz? Konuyla ilgili birçok araştırmanın benzer sonucu bir yana, "hadi tarihten konuşalım" denince, çoğumuzun üzerimize bir ağırlık çöküveriyor. Hadi, korkmayın! Çok zor ve bilinmedik yerlerden sormayacağım. Ama yine de bu ağırlığı üzerimizden atmak kolay olmuyor, farkındayım. Elbette ki bu, en eski tarihin ağırlığı değil. Ancak tarih karşısında yaşadığımız, çoğu zaman bir parça ruhen gerginlik veya belki biraz sıkılganlık aslında. Kuşkusuz ki her birimizin bununla ilgili haklı nedenleri var.

Düşününce ilk aklımıza gelen neden, tarihin, okullarda çoğu zaman sıkıcı bir içerikle sunulması olabilir. Okuyan ya da dinleyen için o anda gerekli görülmeyen bir yığın bilgi... Sürekli anlatan bir iç ses: Kahramanlar, askerler, kaleler, savaş meydanları, ölümler, yenilgiler, zaferler ve yine ölümler, ölümler. Sıradan bir insanın derslerde sunulan tarihi ilginç bulmadığına tarih alanında çalışan biri olarak hiç şaşırmadığımı bilmenizi isterim. Zira konuya ilişkin araştırmalar da benzer sonuçtan bahsediyor. Kısaca şöyle diyorlar: "*Okullarda öğretilen tarih, öğrencilerce sıkıcı, işe yaramaz ve başarılması zor bir ders olarak görülüyor.*" Belki bunun istisnası, sevecen ve hoşsohbet bir tarih öğretmeniyle karşılaşmış olmak. Ya da sadece "anlatmayan", aynı zamanda "gösteren" bazı keyifli tarih derslerine şahit olmak. Daha da şanslıysak hikâyelerle (anekdotlarla) insanileştirilmiş ya da görsellerle zenginleştirilmiş tarih derslerine rast gelmek ya da iyi kurgulanmış ve sevdiğimiz oyuncularca icra edilen tarihsel filmleri, dizileri izlemiş olmak buna vesile olabilir.

Bu kitapta tarihin ne işe yaradığını tartıştık. Bunun için önce tarih kavramının doğru ve zengin biçimde anlaşılmasını sağlamaya çalıştık. Bunun için tarihin toplumdaki imajı üzerinde durarak, genelimiz tarafından nasıl anlaşıldığı konusunu sorguladık. Bu çerçevede 5N1K yönteminden (ne, neden, nasıl, ne zaman, nerede ve kim) yardım aldık. Sonra tarihin ne işe yaradığını devlet, toplum ve bireyler açısından ayrı ayrı irdeledik. Böylece tarih kavramı ve olgusunun sınırlarının sanıldığından çok daha geniş ve zengin olduğunu göstermeye çalıştık. Üstelik bütün bunları popüler bilim diliyle yazdık. Bu nedenle diğer tarih kitaplarında görmeye alışık olduğunuz tarihlere ve rakamlara burada pek yer verilmemiş olabilir. Ancak kitapta yer alan bilgilerin tamamı ile ilgili bir kaynakça kitabın sonunda yer almıştır. Bu kitapta yazılan her bilginin bilimsel bir doğruluğu vardır ama ifade şekli farklı olduğu için dipnot da kullanılmamıştır.

Yeri gelmişliği birkaç teşekkürü burada dile getirmeliyim. Kitabımızın popüler bir dil ile inşa edilmesi için gerekli eleştirilerini sunmaktan çekinmeyen başta Dr. Mustafa Orhan olmak üzere Doç. Dr. İbrahim Turan, Doç. Dr. Fatih Yazıcı ve Prof. Dr. Hasan Aydın'a değerli katkı ve önerileri için müteşekkirim.

Umarım kitabımız, keyifli bir okuma sunmanın yanında, kafanızda tarihle ilgili bazı yeni soru işaretlerini uyandırabilir.

Saygı ile…

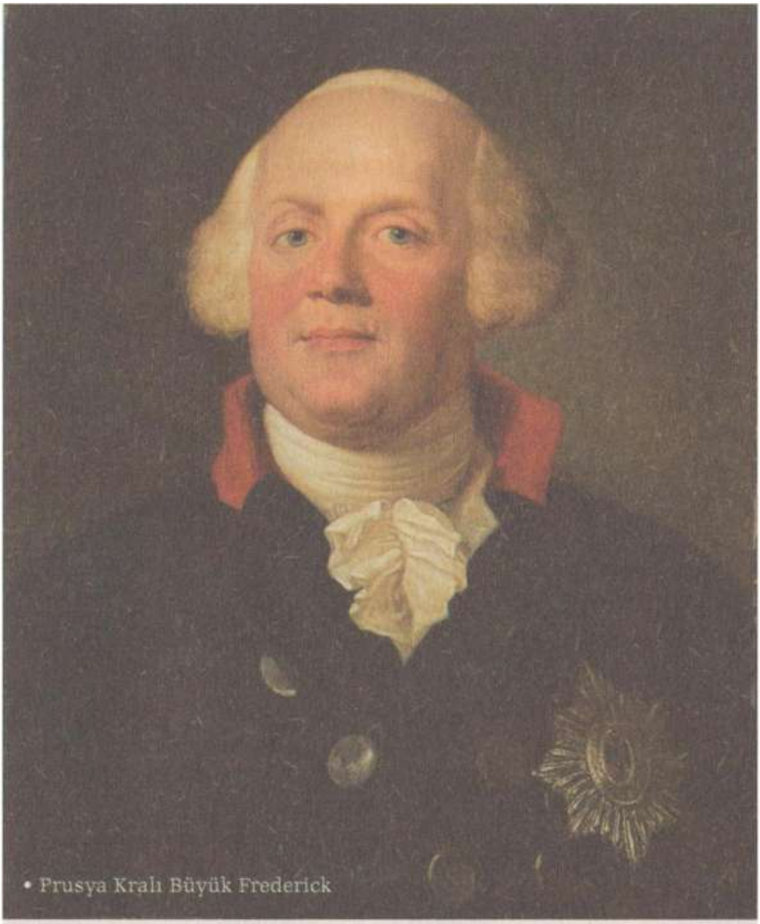
Ahmet Şimşek

8 Kasım 2021

Giriş

Üçüncü Mustafa fala, büyüye, astrolojiye meraklı padişahlardan biriydi. Yıldızları gözlemleyerek ve bazı hesaplar yaparak geleceğin anlaşılabileceğine çok inanmıştı. Hayatta başarılı olanların bu şekilde yükseldiğini düşünüyordu. Bu yüzden Rusya'ya karşı ittifak arayışına girdiği Prusya'ya gönderdiği Elçi Resmi Ahmed Efendi'ye, kraldan üç kuvvetli müneccim yani astrolog istemesini tembih etmişti. Prusya Kralı Büyük Frederick'ten şu cevabı almıştı: "Benim kullandığım üç müneccimi tavsiye edeceğim. Bunlardan birincisi *tarihten* ve geçen tecrübelerden istifade, ikincisi iyi talim görmüş ve yetiştirilmiş kuvvetli bir ordu, üçüncüsü de dolu bir devlet hazinesidir." Bu cevaba rağmen III. Mustafa, bildiği yoldan sapmamıştı. Padişah, büyük memurların tayin, donanmanın denize açılması, savaş veya barış kararı gibi tüm işlerini daima astrolojiye göre, uygun saatlerde yapılmasını istiyordu. Böylece müneccimlere uygun zamanı hesaplatıp, 1768'de Rusya'ya savaş açtı, ancak müneccimlerin tahminleri tutmadı. Altı yıl sürüp, hazineyi "tamtakır" bırakan savaş, aleyhimize gelişti. 1772'de iki ülke Boğdan sınırına yakın Fokşani kasabasında barış görüşmelerine başlarken, Üçüncü Mustafa yine büyüye sarıldı. Müzakere heyetimize, İstanbul'dan bazı büyüler gönderdi. Bunların Rus heyetin geçeceği yere gömülmesini emretti. Ama müzakerelerden yine olumlu sonuç çıkmadı, iki yıl daha süren savaşı Ruslar kazandı, III. Mustafa da üzüntüsünden öldü.

• Prusya Kralı Büyük Frederick

Bugünkü Almanya'nın, Prusya'nın devamı devlet olduğu düşünülürse, Prusya kralının ilerleme için önerdiği üç maddenin ilki olarak "tarih" ve "tecrübeden istifade etme"yi sayması tesadüfi görünmüyor. Demek ki başarı "keramet", sihir, büyü ya da astrolojide değil, tarih ve tecrübede yatıyormuş. Peki, biz tarihten yeterince istifade edebiliyor muyuz? Ona nasıl bakıyor ve algılıyoruz?

Türkiye'de toplumun yetişkinleriyle birazcık konuşunca, onların tarih hakkındaki imaj ve düşüncelerinin, genelde ortaokul-lisedeki tarih dersleriyle biçimlendiğini söylememiz mümkündür. Sıradan bir konuşmada söz tarihe gelince fark edeceğimiz ilk tespit, tarihin "ezberlenen" bir ders olduğunu söylemeleri olacaktır. Ardından diyalog, genelde şu tarz açıklamalarla sürecektir: "*Lisede ezberim iyiydi, bu yüzden tarihte başarılıydım.*" "*1453 İstanbul'un fethi!*" Ya da daha detay bilgi sunma çabasında olanlar "*1699 Karlofça Antlaşmasıydı değil miydi?*" şeklinde soruyla devam edeceklerdir. Bir kısmı ise tam tersi bir söylemle, "*Ezberim çok kötü olduğu için tarih dersinden pek başarılı sayılmadım...*", "*Tarih kitaplarındaki onlarca isim ve tarihi aklımda tutamazdım...*" derler. Sonra hemen eklerler; "*Tarih aslında çok önemli bir alan ama maalesef benim ezberim kötüydü!*", "*Çünkü ben sayısalcıyım...*" Bu gibi tarihe ilişkin kendiliğinden gelişen diyaloglar, yetişkinlerin kişisel başarıları üzerinden bir tarih imajı geliştirdiğinin göstergesi sayılabilir. Burada bizim için asıl sorun ise kişisel başarı/başarısızlık hikâyeleri üzerinden tarihin, ezberlenecek bir alan olduğu genel kabulüne mahkûm edilmesi. Bunun da temel nedeni, öğrencilerin ortaokul ve lise sonunda girdikleri sınavlarda uygulanan sistem.

Türkiye'de lise eğitimi ve sonrasında üniversiteye seçilmek ve yerleşmek için girilen merkezi sınava yapılan hazırlık, bu noktadaki yapay ayrımı temellendiriyor. Sözel bölüm tercihleri için matematik nasıl gereksiz görülüyorsa, sayısal bölüm tercihleri için de tarih öyle algılanıyor. Bu durum, geniş bir kitlede tarihe karşı olumsuz bir tutumu doğurabiliyor.

Diğer yandan Türkiye'de tarihin ortaokul ve lisede; bir "olgu koleksiyonu" gibi sunulması, pek çok yıl (rakam) ve ismin öğrencilerce ezberlemek zorunda bırakılması da tari-

he yönelik menfi bir tutumun gelişmesinde şüphesiz etkili olmuştur. Pedagojik olmadığını düşündüğümüz bu öğretim tarzının, tarih derslerini gitgide öteleyen bir tavrın toplumda yerleşmesine etkide bulunduğunu söylemek mümkündür. Oysa ne ilginçtir ki lisede tüm sosyal bilim dersleri gibi tarihe yönelik de ilgisiz davranan bireyler, üniversiteye başladıklarında genellikle bu tutumlarını kendiliğinden değiştiriyorlar. Üniversite yıllarında sosyoloji ve felsefe gibi sosyal bilim alanlarının önemini zamanla kendi kendilerine adeta yeniden keşfeden gençler, tarihin de farklı yazım tarzlarına şahit olabiliyorlar. Genelde tarihte çatışmalı konuları anlamak adına okumalarını derinleştirerek tarihin çok perspektifli yapısını da fark edebiliyorlar.

Tarihi, genelde lisede sunulan bir içerik kapsamında tanımlama eğilimindeyseniz daha iyi örnekleriyle henüz karşılaşmamışsınızdır. Muhtemeldir ki tarih denince, lisedeki derslerden aklınızda kaldığı gibi bir yığın olay, yıl ve ismi hatırlarsınız. Bu ön kabule (aslında önyargı demek daha doğrudur) sahip olduğunuz sürece tarihi, sadece öğretim boyutunda biraz keyifli hâle getirmek sorunu çözemeyecek. Öğrenci merkezli bir tarih öğretimi her ne kadar bazı ilgi çekici öğretim yöntem ve teknikleriyle tarih derslerini bir parça sevimli hâle getirse de en nihayetinde sorun, sizin tarihe ilişkin yüzeysel algınız olacak.

Böyle bir durumda kabul etmek gerekir ki tarih hakkında konuşmanın dayanılmaz bir "ağırlığı" var. İsmini ve niteliklerini öğrendiğimizde abartılı bulduğumuz, adeta bize hiç benzemediğini düşündüğümüz, insan-üstü gibi sunulan kahramanların çokluğu yüzünden belki bu ağırlık. Ya da bu bilginin ne işimize yarayacağını henüz bilemeyişimizden. Belki de sorun, tarihsel bilginin kendiyle ilgili. Tarihin mutlaka "belgeye dayalı yazılması" ve konuşulmasından kaynak-

lıdır sıkıcı olması, kim bilir? Bu mecburiyet, kafamıza göre yazabileceğimiz bir geçmiş hikâyesini imkânsız kıldığı gibi, işin keyfini de bir parça kaçırır.

Şüphesiz ki tarihten bahsederken aklımıza gelen her şeyi istediğimiz gibi sunamayız. Örneğin "*Cumhuriyet, 15 Kasım 1910'da ilan edildi*" diyemeyiz. Ya da "*İstanbul, Kanuni Sultan Süleyman zamanında alındı*" şeklinde söyleyemeyiz. Tarihten konuşuyorsak, gönlümüzden geçen en heyecanlı hikâyeleri sunamayız. Örneğin "*20. yüzyıl, Osmanlı İmparatorlu için muhteşemdi*" cümlesini kuramayız. Onu diyemeyiz, bunu söyleyemeyiz de tarihten keyifli hikâyeler çıkaramaz mıyız? Elbette tarihe ilişkin hikâyeler de kurarız. Ancak normal hikâyelerden ciddi bir farkla. Tarihte yazdığımız hikâyeleri, mutlaka gerçek belgelere dayalı argümanlarla destekleriz. Aksi takdirde anlatılan hikâye, çoğu zaman "*anlat anlat, heyecanlı oluyor!*" tadında olsa da gerçeği temsil etmediği için tarih sayılmaz, eğlenceli olmaktan öteye gitmez.

Tarih sadece hikâye mi anlatır?

Aslında birçok dilde tarih ve hikâye sözcüklerinin aynı kökenden geldiğini eminim biliyorsunuz. Örneğin İtalyancada "storia" hem tarih hem hikâye anlamına gelirken, Fransızca "historie", İngilizce "history", Almanca "historie" da tarih ve hikâye çok yakın konumlanır. Hatta feministler bir dil oyunu ile "*History is his story*" şeklinde, tarihin "erkeğin hikâyesi" olduğunu vurgularlar. Bazılarına göre ise tarih, beyazların, Avrupalının ya da kamu güvenliğinin biçimlendirdiği hikâyedir. Ancak biraz önce belirttiğimiz gibi tarihin, salt hikâye olarak tanımlanamayacağını söylemek mümkün. Buna rağmen, tarih ile hikâyenin hemen hemen aynı anlatı imkânlarını kullanması yönüyle benzediğini inkâr etmek de mümkün değil.

Peki, yinelemek gerekirse, tarihi sıkıcı, işlevsiz ve zor kılan nedir?

Tarihin kendisi mi, yazım biçimi mi, yoksa öğretim tarzı mı?

Hepsi mi, yoksa hiçbiri mi?

Tarih ne işe yarar? Ya da tarih bir işe yarar mı?

Şimdiden pek çoğunuzun büyük bir kararlılıkla "tarih elbette bir işe yarar..." dediğini duyar gibiyim. Yine eminim ki çoğunuz hemen ardından, gerekçe olarak şunu sunacaksınız: "*Geçmişten ders alarak gelecekte benzer hataları yapmamak için tarih öğrenmek gereklidir*!" Benim farklı düşündüğüm zannedilmesin; ben de tarihin önemli bir çalışma ve öğretim alanı olduğunu düşünüyorum. Ancak, sizden birazcık farklı gerekçelerle. Bu arada neredeyse klişe hâline gelen bu "*Geçmişten ders alarak gelecekte benzer hataları yapmamak*" cevabının doğru olup-olmadığını da tartışmaya açmak istiyorum. Ama bunu yapmadan önce...

Bilim her zaman işe yarar bilgi mi üretir?

Şüphesiz ki bilim, gerçeği aramanın en önemli yolu. Ürettiği bilgiye dayalı ortaya çıkan teknolojiyle işimizin kolaylaştığı ve veriminin arttığı kesin. Peki bilim, her zaman bir işe yarar bilgi mi üretir? Sadece işe yarayan bilgiler mi bilimseldir? Ya da tersinden sorarsak, yararlı olmayan bilgi bilimsel değil midir?

Bilim tarihine baktığımız zaman bilimsel - teknolojik çabaların ve düşüncelerin serüveninin kaynağında, "insan merakı" olduğu söylenebilir. Örneğin, insanın evren hakkındaki merak ettiklerine cevap arama biçimleri ya da gündelik yaşamını kolaylaştırmak adına bazı tekniklerle alet-edevat geliştirmesi, bu maceranın başlangıç kısmını oluşturur.

Bilimin serüveni, incelenmeye değer uzun bir hikâye. Örneğin, başlangıçta yıldızların hareketlerine yükledikleri

anlamlarla oluşan astroloji, zamanla astronomiye dönüştü. Yine “her maddeyi altına çevirmenin iksirini” arayan simya, daha sonraki kimya biliminin temelini oluşturdu.

Önceleri her bilimsel çaba ve faaliyetin doğrudan bir yarar sağlaması düşüncesi, bilimsel birikim arttıkça değişmeye başladı. Buna karşın modern bilimsel süreçte bilimsel bilginin yararcı olması gerektiğini savunan John Stuart Mill’i ve faydacılığı sistemleştiren William James’i anmadan geçemeyeceğim. Onların katkı sağladığı Pragmatizm (Faydacılık), 20. yüzyılın eğitim ve bilim hayatında en etkili felsefi yaklaşım olmuştur. Kabul etmek gerekir ki bugün bile çok etkili.

NASA’nın 2021 yılı bütçesi, 25 milyar 250 milyon dolar

Modern bilim çalışmalarının iki yüz yıllık birikimine bakıldığında faydacılık ilkesinin her zaman işletildiğini söylemek zor. Özellikle de büyük paralarla gerçekleştirilen araştırma alanlarında kendini gösterir. Örneğin ABD Uzay Dairesi NASA’nın 2021 yılı bütçesi, 25 milyar 250 milyon dolar olarak tespit edilmiştir. Uzay çalışmalarına harcanan bu büyük bütçelere rağmen, bu harcamalar sonucunda elde edilen bilginin büyük bir kısmı teknolojiye dönüşmeksizin, bilgi birikimi şeklinde literatüre katkı olarak yansır. Yani bazı bilim alanları, ürettiği bilgi ile insan yaşamına doğrudan katkı sağlarken, bazı bilim alanları ise dolaylı bir katkıyla yetinmek zorunda kalır. Dolayısıyla bilim, her bir yatırımı doğrudan kâra dönüştüren bir işleyiş mekanizmasına sahip değildir. Bu durum, bilim alanı çalışmalarının oluşturduğu birikimsel bilgi yığınının, zaman içinde kullanıma dönüştürülmesini ya da hiç dönüştürülemeden çürütülmesini de doğurabilir. Bu yüzden araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetlerine, yani bilime bütçe ayrılması, her zaman önemli görülmekle birlikte, ülke-

lerin ekonomik büyüklüklerine ya da devletlerin belirledikleri planlamalara göre tartışma konusu olabilmektedir.

Tarih Alanında AR-GE Bütçesi Olur mu?

Birçok bilim dalı gibi tarih alanı da faydacılık bağlamında süreç içinde farklı durumlarla muhatap oldu. Örneğin 20. yüzyılın başında yaşanan uluslaşma süreçlerinde devletlerin, politik strateji ve söylemleri için ihtiyaç duyduklarında tarih disiplinine büyük bütçeler ayırdıkları görüldü. Hatta bu alanı bazı politikalarıyla biçimlendirerek, arkeolojik ve antropolojik çalışmalar gibi tarihsel araştırmaları da yakinen takip ederek desteklediler.

Zaman geçtikçe toplum, ekonomi ve siyaset alanındaki değişimler, diğer sosyal bilimler gibi tarih alanına da geniş bütçelerin ayrılmasını engelledi. Türkiye'de henüz büyük bir yansıması olmasa da örneğin dünyada yaşanan 2007 ekonomik krizi sonrasında ABD'de ve Japonya'da diğer sosyal bilim alanları gibi tarih bölümlerine de ayrılan bütçeler oldukça daraldı. Öğrencilerin üniversitelerin tarih bölümlerine tercihleri de buna paralel olarak azaldı. Türkiye'de ise

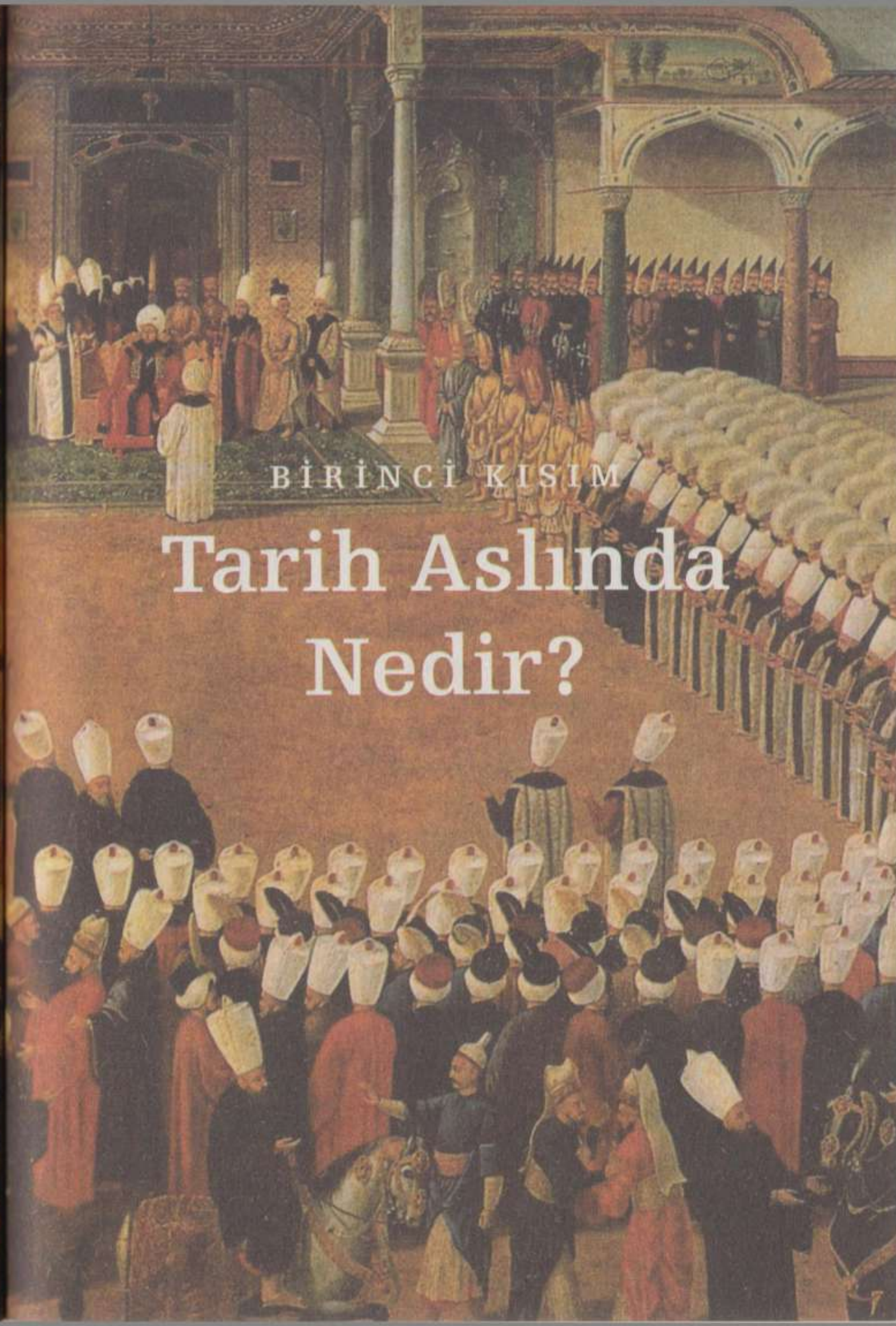
tarih bölümlerine yönelik öğrenci tercihleri son yıllarda gitgide arttı. Bunun elbette açıklanabilir nedenleri var. Bütün bu gelişmelere karşın, dünyada binlerce üniversitede yüzbinlerce tarihçi, geçmişin o geniş caddelerinde, dar sokaklarında ve karanlık dehlizlerinde, sordukları sorularına cevap bulmak için araştırmalarına devam ediyor. Yine her bir ülkenin milyonlarca tarih öğretmeni, kendi milli müfredatlarına göre tarih derslerini sürdürüyor. Bütün bunların bir anlamı, tarihin sandığımızdan daha fazla yararı olmalı. Ne dersiniz? Bu kitapta bunu anlatacağım.

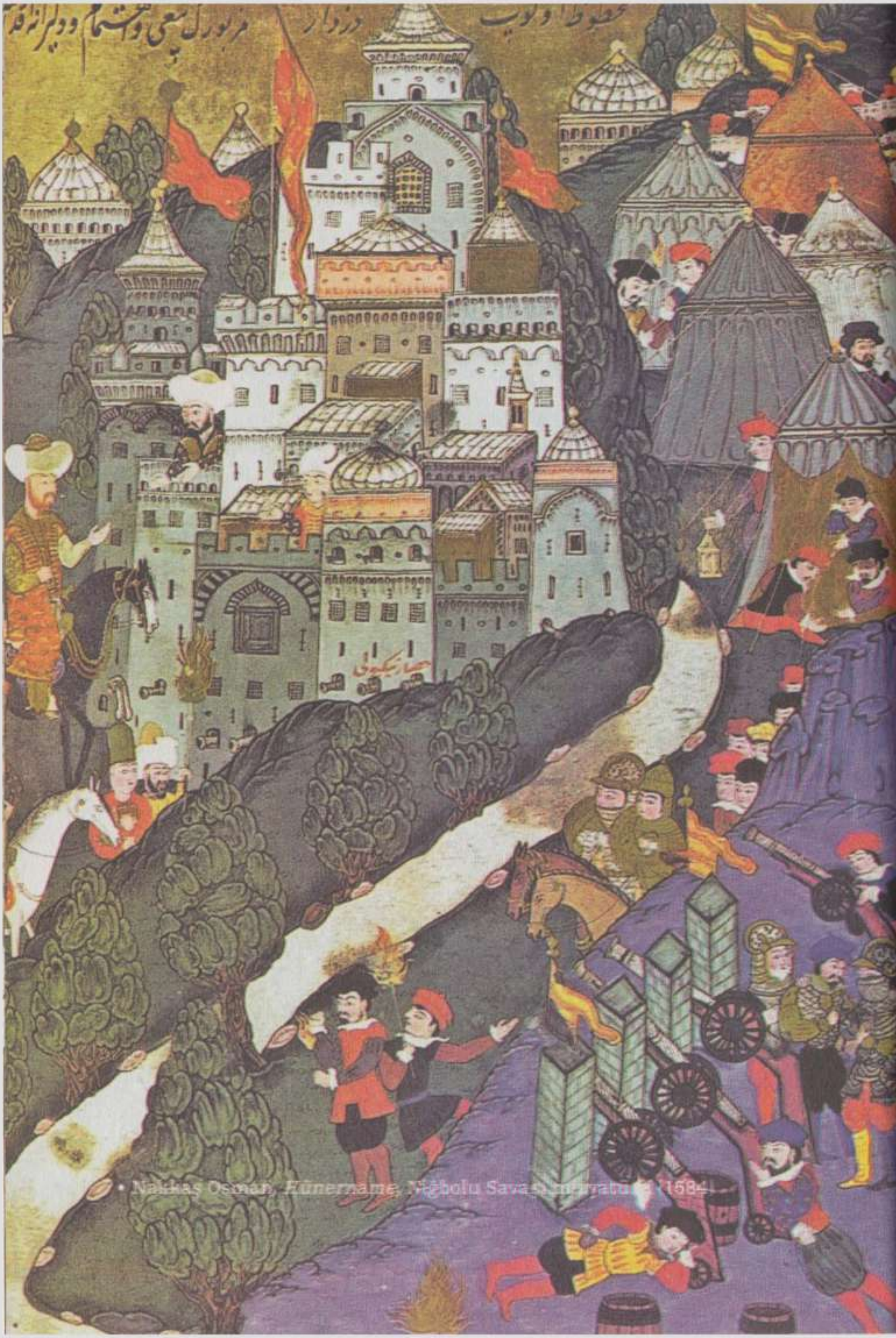

• Konstantin Kapıdağlı, Sultan III. Selim'in cülûs merasimi tablosu

BİRİNCİ KISIM

Tarih Aslında Nedir?

• Nakkaş Osman, *Hünername*, Niğbolu Savaşı minyatürü (1584)

I.
Savaş mı, Zafer mi, Kutsal mı, Keşif mi, Nedir Tarih?

Geçmiş sürekli konuşur.
The Dig filmi (2021)

> Sizin için geçmiş ne demek? Gençliğiniz. İlk kız arkadaşınız. Ölmüş olan bir yakınınız. Yirmi yıl öncesi. Otuz yıl öncesi. Elli yıl öncesi. Ne kadar eski olursa o kadar iyi... Ama aslında geçmiş ne zaman başlar? Bir yıl önce mi? Beş dakika önce mi? Bir saniye önce mi? Geçmişin biraz önce başladığı açık değil mi? Ölü geçmiş, yaşayan şimdiki zamanın bir başka adıdır.

Böyle diyordu, Asimov'un *Ölü Geçmiş* hikâyesindeki, Araman. Kendisi Kronoskopi Bölüm Başkanıydı. Kronoskopi, geçmişi inceleme imkânına sahip bir tür zaman makinası. Hikâye oldukça ilginçti aslına bakarsanız. Gelecekte bir zamanda, bilim ve teknolojinin çok ilerlemesine karşın, tüm işlerin kamu otoritesi tarafından düzenlendiği bir ülkede tarihçi Potterley, üzerinde çalıştığı Kartaca projesi için daha önce icat edildiği söylenen zaman makinesi Kronoskopi'yi kullanmak ister. Ancak buna izin çıkmaz. Bunun üzerine üniversiteye yeni gelmiş fizikçi Foster'dan başka bir zaman makinesi icat etmesini ister. Sorun şu ki makine bilimsel kurallar gereği en eski 125 yıl öncesine kadar gidebilmektedir. Oysa hükümetin elindeki kronoskopinin eski çağlara kadar uzanabildiği, her ay yayınlanan bültenden görünmektedir.

Hikâyenin akışında bunun mümkün olmadığı kısa zamanda anlaşılır. Bölüm başkanı Araman, araştırma izinleri olmadığı gerekçesiyle kamu otoritesi adına tarihçi Potterley ve fizikçi Foster'ı cezalandırmak için çalışır. Araman'ın bazı ihmalleriyle kimse ceza almadan hikâye son bulur.

Hikâyede bahsedildiği gibi bir geçmiş yolculuğuna imkân sağlayacak bir zaman makinesi ne heyecan verici olurdu, düşünsenize. Düğmesine basıyorsunuz ve planladığınız bir zamana giderek "olanları, olduğu gibi" görme şansını elde ediyorsunuz. Ya da en azından planladığınız bir zamana ilişkin olayı, durumu, kurumu, kişiyi doğrudan izleyebiliyorsunuz. Ne müthiş bir şey.

Zamanda yolculuk fikri, elbette çok eskilere dayanıyor. Literatüre ise bilim kurgu olarak H.G. Wells'in *Zaman Makinesi* adlı eseriyle 1895'te giriyor. O zamandan günümüze kadar birçok romana, hikâyeye ve sinema filmine konu oluyor. Zaman yolculuğu fikri, *Geleceğe Dönüş* (1987), *Terminatör*

(1988), *12 Maymun* (1995) başta olmak üzere pek çok filme ilham vermiş. Zamanda bir yolculuk fikrinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ise başta fizikçiler ve felsefeciler tarafından uzun zamandır tartışılıyor. Teoride geleceğe gitmek konusunda bunun mümkün olduğu belirtilse de pratikte olup-olmayacağını, bilim ve teknolojinin nasıl bir gelişim izleyeceğini tam tahmin edemeyeceğimiz için şimdilik bilmiyoruz. Geçmişi anlamak konusunda şu an elimizde olan imkân, tarihçilerin ürettikleri. Yani "bugün"de yaşayan ve geçmişi araştıran tarihçilerin ürettikleri: tarih.

Peki, tarih nedir?

"Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik;
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik!
Ak tolgalı beylerbeyi haykırdı: İlerle!
Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kafilelerle."

Yahya Kemal "Akıncılar" şiirinde, Osmanlı devletinin Macaristan'ı fethetmesini böyle resmediyordu. Tarih savaş, fetih ve asker miydi?

Aynı şair, "Itrî" şiirinde, ramazan ayında teravih namazlarında ya da bayram namazlarında koro hâlinde söylenen meşhur Tekbir'i besteleyen Itrî'yi ise şöyle anlatıyordu:

"Büyük Itrî'ye eskiler derler,
Bizim öz mûsıkîmizin pîri;
O kadar halkı sevkedip yer yer,
O şafak vaktinin cihangîri,
Nice bayramların sabâh erken,
Göğü, top sesleriyle gürlerken,
Söylemiş saltanatlı Tekbîr'i.
Tâ Budin'den Irâk'a, Mısır'a kadar,
Fethedilmiş uzak diyarlardan,
Vatan üstünde hür esen rüzgâr,
Ses götürmüş bütün baharlardan.
O dehâ öyle toplamış ki bizi,
Yedi yüz yıl süren hikâyemizi
Dinlemiş ihtiyar çınarlardan."

Yedi yüz yıllık Osmanlı devletinin hikâyesinde Itrî'nin nefesinden çıkan "Tekbir"in Budin'den Mısır'a kadar geniş bir coğrafyada nasıl dalga dalga ses bulduğunu anlatmıştır. *Tarih, müzik miydi?*

Aynı şair "Süleymaniye'de Bayram Sabahı"nda ise Süleymaniye Camii üzerinden bu kez Osmanlı mimarisine vurguyu şöyle yapar:

> "Ordu-milletlerin en çok döğüşen, en sarpı
> Adamış sevdiği Allah`ına bir böyle yapı.
> En güzel mâbedi olsun diye en son dînin
> Budur öz şekli hayâl ettiği mîmârînin.
> Görebilsin diye sonsuzluğu her yerden iyi,
> Seçmiş İstanbul`un ufkunda bu kudsî tepeyi;
> Taşımış harcını gâzîleri, serdârıyle,
> Taşı yenmiş nice bin işçisi, mîmâriyle."

Tarih, mimari miydi? Bir şair, üç şiir, üç örnek. Hangisi tarihti? Akıncılar mı, Itrî mi yoksa Süleymaniye Camii mi? Bana kalırsa hepsi. Yoksa siz hâlâ, tarihin sadece savaşlar ve antlaşmalar demek olduğunu mu düşünüyorsunuz? Hiç sanmıyorum.

Dünyada kaç tarihçi varsa o kadar da tarih tanımı vardır

Çokça tartışılmış bir konu olarak "tarihin ne olduğu"nu bir çırpıda söylemek kolay görünmüyor. Zaten literatüre bakıldığında da tarihin yüzlerce tanımının görülmesi bundan. Hepsi de benzer unsurlara odaklanmışlar. Ancak her tarih tanımının ifade ettiği öncelikleri farklı. Bu şaşırtıcı sayılmamalı. Zira, "*Dünyada kaç tarihçi varsa o kadar da tarih tanımı vardır*" denir. Bu biraz abartılı mı göründü size? Belki bir parça. Burada aslında kastedilen, tarihi yazan tarihçilerin farklılaşan nitelikleri ve bu niteliklere bağlı biçimlenen tarih çalışmalarının farklılığı ve zenginliğidir. Örneğin

modern tarih metodolojisinin en eski örneklerinden, 1930'lu yıllarda eseri Türkçeye çevrilmiş Ernest Bernheim'a göre tarihin tanımına baktığımızda uzun bir tanımla karşılaşırız:

> "...insanların yer ve zaman çerçevesinde oluşturdukları gelişmeleri, bunların sosyal bir bünyenin bireyleri ve toplulukları sıfatıyla yaptıkları eylemlerinde ve aynı zamanda bu sosyal yaşamda söz konusu farklı durumlardaki rol ve önemleri saptanan psikolojik ve fiziksel etkenlerin ortaya çıkardığı neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde araştıran ve anlatan bilimdir."

Kabul edelim ki bu biraz karmaşık bir tanım. Ancak bu tanımı incelediğimizde öne çıkan unsurlar; yer, zaman, insani gelişme, sosyal yapı, topluluk, sosyal yaşam, psikolojik ve fiziksel etmenler, neden-sonuç ilişkisi, bilim.

Meşhur Fransız tarihyazımı ekolü olan Annales Okulu temsilcilerinden Halkin ise bu kez 1960'larda, tarihi biraz daha kısa tanımlamıştır: *"İnsanların geçmişini inceleyen ve onların sosyal kapsamlı eylemlerinin bir tablosunu takdim eden bir disiplin."* Bu tanım daha anlaşılır görünüyor. Bu tanımda yer alan unsurlar; insanlar, geçmiş, sosyal eylem, disiplin kavramları olmuştur. Bu farklılaşma şüphesiz her bir tarihçinin yaşadığı dönem ve tarihe yüklediği anlamdan kaynaklanıyor. Tarih düşüncesi, sandığımız gibi tarih boyunca hep aynı kalmadı, zaman içinde büyük değişimler geçirdi. Modern zamanlarda bile ciddi anlamsal değişiklikler kazandı.

İki büyük dünya savaşında yaşanan katliamlar, soykırımlar, yıkımlar sonrasında insanlığın, hem bilime hem de tarihe yönelik güveni sarsıldı. Oysa bilimin, insanlığı refah ve huzura kavuşturması umut ediliyordu. Öyle olmadı. Modern bilimin yol açtığı düşünülen bu trajediye, tarihçilerin milli tarafgirliklerinden dolayı yol açtıkları düşüncesinden

doğan büyük bir güvensizlik de eklendi. Bu olumsuz gelişmeler, özellikle 1960'lardan itibaren gitgide yoğunlaşan modernizm eleştirilerine temel oluşturdu. Bu çerçevede modern bilim epistemolojisi ve metodolojisine getirilen kökten eleştiriler, genelde sosyal bilimler, özeldeyse tarih alanını kökten sarstı. Böylelikle sosyal bilimler ve tarih disiplininden beklentilerin farklılaşmasıyla yeni tarih tanımları da farklılaştı. Örneğin İngiltere adına önemli diplomatik görevlerde bulunmuş olan tarihçi Edward Carr, o çok meşhur *Tarih Nedir? (1962)* eserinde tarihi daha farklı anlatmıştır. O yeni bir yaklaşımla tarihi, "*tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog*" olarak tanımlamıştır. Böylelikle Carr, tarihçinin artık çok daha görünür hale gelmesinin, yaptığı işi tanımlarken de gözden kaçırılmamasının gerektiğine dikkat çekmiştir.

Tarihe Not Düşüyorum

Tarih kavramının Türkçede üç farklı anlama geldiği söylenebilir. *Bunlardan ilki*, zaman içinde gerçekleşen değişimlerin tümü anlamında "olup biten şeyler olarak tarih"-tir. Buna yaşanan tarih (*historia res gestea*) denir. Örneğin, "Tarihin başlangıcı, insanların var oluşu kadar eskidir" sözü bu bağlamdadır. Burada tarih, geçmiş olgusuyla bir tutulmaktadır.

İkinci anlamı ise tarihçinin, geçmişe ilişkin bir konuda, meslekî formasyonuna uygun araştırma yapması, elde ettiği verileri metodolojik bir değerlendirme sonucunda yazma süreci ve bu süreçle birlikte ortaya çıkan bilgilerdir. Buna da yazılan tarih (*historia rerum gestarum*) denir. Örneğin, "17. Yüzyılda Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Nedenleri" konulu tarihsel araştırma bu minvaldedir.

Tarihin, Türkçede var olan *üçüncü anlamı* ise zaman birimi olan "yıl"a karşılık gelecek biçimdeki kullanımıdır. Örneğin "İstanbul Türkler tarafından hangi tarihte fethedildi?" sözündeki gibi kronoloji yerine kullanımıdır.

Bir de "*Bunları tarih yazacaktır*" sözünde olduğu gibi "sürekli her şeyi kaydeden büyük özne" gibi bir başka anlamı da sayılabilir. Ya da "Dünkü maçta futbolcularımız tarih yazdı" sözünde de benzer bir durum vardır. Tarih yazacak kadar önemli bir iş yaptılar sözünü çokça pekiştirmek adına kullanılan deyimlerden biri haline gelmiştir.

Tarih: Bilim mi, Sanat mı, Zanaat mı?

20. yüzyılda tarihin, bir bilim mi, sanat mı yoksa zanaat mı olduğu, eğer bilimse, nasıl bir bilim olduğu tartışmaları yoğun yer tutmuştur. Tarihe bakış açımız, şüphesiz ondan ne beklediğimizle çok yakından ilişkili olarak, onun ne ve nasıl olduğunu belirliyor. Profesyonel tarihçiler de bundan kaçamıyor. Bir farkla: tarihçiler sadece toplumsal olanla tarihe yaklaşmıyor, aynı zamanda diğer sosyal bilimlerin felsefesinden de etkileniyor. Örneğin tarihin, sosyal bilimlerin "kanun çıkarıcı" (nomotetik) yapısı içinde mi, yoksa insanî bilimlerde olduğu gibi kendine özgü (ideografik) olarak mı kabul edilmesi gerektiği hâlâ tartışılmaktadır. Bu sebepten tarihin, bazen "geçmiş", bazen tüm metodolojik gerekliliklerini içerecek biçimde bir "bilim", bazense bunların tümünü kapsayacak biçimde profesyonel bir çalışma alanı olarak tanımlandığı görülür. Bu durumun birçok nedeni vardır. *İlki*, bir inceleme sahası olarak kabul edilen geçmişin kompleks yapısıdır. *İkincisi*, geçmişten günümüze kalan izler (kanıtlar) üzerinden icat edilen, her hâlükârda tanımlanması eksiklikler içeren tarihsel "olgu"nun şimdiki zamanda yeniden inşa edilmesi sürecinin karmaşıklığıdır. *Üçüncüsü* ise bütün

bunları üstlenen tarihçilerin kendine özgü kavrayışları ve sahip oldukları mesleki becerilerindeki "ustalık" farklarıdır.

Tarihin Alt Dallara Ayrılması

Tarih, kolay araştırılabilsin ve öğrenilebilsin diye bazı dönemlere ve konulara göre alt dallara ayrılmıştır. Konu bağlamında siyasi tarih, ekonomi tarihi, toplumsal tarih, kültür tarihi vs. sayılabilir. Mesleki bağlamda tıp tarihi, hukuk tarihi, eğitim tarihi, bilim tarihi vs., milletler bağlamında Türk tarihi, Rus tarihi, Fransız tarihi, vs., bölgeler bağlamında Avrupa tarihi, Afrika tarihi, Balkan tarihi, vs. söylenebilir. Ya da tarihyazımı yaklaşımlar bağlamında yerel tarih, sözlü tarih, küresel tarih, mikro tarih, madun tarihi, vs. dile getirilebilir. Bu yüzden tarihi anlayabilmenin yolu, onu yazan tarihçiyi, tarihçinin niteliklerini, perspektifini anlamayı zorunlu kılmaktadır.

Şüphesiz ki tarih, sadece olay ve kişiler yığını değildir. Yaşadığımız toplum ve dünya açısından önemli gelişmeleri fark etmek, bugünümüzü daha iyi anlamamıza, toplumsal olaylar karşısında daha doğru perspektifler geliştirmemize imkân sağlayarak, kendimizi zaman ve mekânda konumlandırmamıza katkı verebilir. Geçmişi doğru okumak, bugüne ve geleceğe dair öngörü(ler) geliştirmemize destek olabilir. Bu yönüyle tarih, toplumsal ve bireysel bilinci destekleyebilir. Bireylere belli bir entelektüel tecrübe yanında, yüksek eğitim değeri olan bir zihni terbiye biçimi kazandırıp, kişinin hayatını değiştirebilen bir hayal ve anlayış dinamizmi sunabilir.

Tarihten Ders Almak

Tarihçi, bir metodoloji kullanmakla geçmişe ilişkin seçtiği olayları, meydana geliş sürecini, dönemin koşullarını ve çevreyle olan ilişkilerini vs. göz önünde bulundurarak doğ-

ru yorumlar. Bir bilim dalı olarak tarihin verileri, geçmişe odaklandığı için diğer bilimlerdeki gibi deney ve gözleme dayanamaz. Ancak bu metodolojik çalışma biçimi, olabildiğince gerçekçi bir sonuca ulaşılmasına katkı sağlar. Bu durum bazen tarihin geleceğe dönük bazı projeksiyonlar sunmasına imkân verebilir. "Tarihten ders almak" şeklindeki tarif edilen bu durum, geçmişte yaşanmış tarihsel olayların günümüz gelişmelerini anlamaya ışık tutması ve gelecekte olabilecek benzer olaylar için tahmin imkânı vermesi şeklinde kabul edilir. Buna karşın, tarihten edinilen bilgi, perspektif ve kavrayışla geleceğe ilişkin tahmin imkânını kehanette bulunma ile karıştırmamak gerekir. Zira tarihin konusunu teşkil eden, insan ve insan topluluklarının karar verme sürecinde, hangi etmenlerden yola çıkarak, nasıl hareket edebileceklerini kestirmek pek mümkün değildir. Tarihçiler bu yanılgıya düşmemeye çalışır. Düşenlerse kolayca fark edilir. Örneğin Paul Kennedy'nin *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü* (1987) adlı çok satan ve uluslararası üne sahip olan eseri, Sovyetlerin yıkılmayacağı şeklindeki aceleci biçimde karar verilmiş bir tezden hareket etmiş, çok değil kitap yayınlandıktan sonraki üç yıl içinde Sovyetler yıkılmış, kitabın tezi de boşa çıktığı için eser kıymetini yitirmiştir. Burada olduğu gibi "her olayın geçmiştekinin bir tekrarı olduğunun düşünülmesi", her dönemin kendine özgü ve biricik şartlarının olduğunun göz ardı edilmesi, tarihsel olaylardan tahmin edici sonuç çıkarma noktasında maksadı aşan girişimlerdir. Tarihten alınacak dersten kastedilen, çoğu kez sanıldığı gibi, "dün olanın yarın tekrar edeceği" şeklinde değildir. Tarih, dünün evvelki günden nasıl farklılaştığını, bunun nedenlerinin neler olduğunu inceleyerek, yarının hangi anlamda farklılaşacağını sezme imkânlarını sunabilmektedir. Bu durum, tarihin bir

kehanet alanı değil, belki geleceğe kimi projeksiyonlar sunan bir çalışma alanı olabileceği şeklinde değerlendirilebilir.

Bir sosyal bilim olarak tarih, konunun önyargılarından uzak (nesnel), çok yönlü, tarafsız ve daha önce belirlenmiş olan bilimsel ölçütler dâhilinde incelenmesini öngörür. Buna göre tarihsel olaylar, kanıta dayalı elde edilen veriler göz önünde tutularak, çok perspektifli ve karşılaştırmalı biçimde işlenebilir. Bu çerçevede "birincil kaynak" denilen, tarihsel olaya şahitlik etmişlerin ürettikleri vesikalar ve diğer olayın gerçekleşmesine katılmış tarihsel nesnelerden yararlanılması yapılan işin değerini arttırır.

"Nerede insan varsa orada tarih; nerede tarihten bahsediliyorsa orada insan vardır."

Yaygın diğer bir görüşe göre tarih, insana odaklanarak, onun geçmişini araştıran, anlamaya çalışan, dolayısıyla daha çok yorumcu bir insanî çalışma alanıdır. Bu yaklaşım, tarihin yeniden anlamlandırılması için bazı imkânlar sunmuştur. Bu imkânların başında, modern tarihçiliğin ısrarla üzerinde durduğu nesnellik iddiasını eleştirmesidir.

Yorumcu yaklaşıma göre insan, kültürel ve tarihsel bir varlıktır. Vico, Croce, Herder, Dilthey gibi düşünürlere göre insan, bu yüzden mecburi olarak tarihsel bir süreç içindedir. Bu nedenle de tarih, insanın vazgeçilmez bir değeri olarak karşımıza çıkar. Bir başka deyişle söylenebilir ki "*nerede insan varsa orada tarih; nerede tarihten bahsediliyorsa orada insan vardır*." Bu anlamda tarih, her dönemde hâkim olan farklı zihniyetlere göre farklı biçimde anlatılan ve anlaşılan insanın hikâyesine odaklanır. İnsanın öngörülemez, dinamik ve karmaşık yapısına vurgu bu yaklaşımda ön plana çıkar.

Sonuç olarak, bütün bu karmaşık çalışma tarzı ve kesinlikten uzak araştırma sonuçlarına rağmen tarih, geçmişi me-

rak edenlerce büyük ilgi görmeye devam etmektedir. İnsanların geçmişe ilgi duymaları, araştırma ve öğrenme istekleri, çeşitli anlam arama çabaları olduğu sürece bu durum hiç bitmeyecek gibidir. Tarih kavramı, insanların kendilerinden öncesinde neler olup bittiğini öğrenmek ve edinilmiş tecrübelerden yararlanmak istemesi sebebiyle önemini koruyacaktır. Gerek araştırma alanı, gerek araştırma metodolojisi, gerekse araştıran tarihçi açısından çok boyutlu bir kavram olmaya devam edecektir.

II.
Tarih Tekerrür mü Eder Yoksa Tefekkür mü?

"Tarih kuramdır, kuram ideolojidir ve ideoloji de çıkardır."
Keith Jenkins

"Geçmişten adam hisse kaparmış... Ne masal şey!
Beş bin senelik kıssa yarım hisse mi verdi?
'Tarih'i 'tekerrür' diye tarif ediyorlar;
Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?"

İstiklal Marşımızın şairi Mehmet Akif Ersoy, ünlü eseri *Safahat*'ta böyle yazıyordu, tarih hakkında. Şairin dediği gibi aynı şeyleri yapıp başka bir sonuç beklemek mümkün müdür? Ya da "tarih tekerrür eder" mi? Bu sorulara cevap verirken aslında sorgulanan tarihsel bilginin bir doğası var mıdır? Varsa nasıldır sorularına da cevap vermek gerekecektir.

Tarih, modern zamanlarda bilimleşme ve kürsüleşme sürecinde, diğer sosyal bilim alanlarının da yaptığı gibi fizik biliminin metodolojisinden son derece etkilendi. Kopernik'ten itibaren başlayan ve Bilimsel Devrim olarak nitelenen büyük

gelişmeler, diğer sosyal bilimciler gibi tarihçileri de etkiledi. Akıl-deney ve gözleme dayanan veri toplama süreçlerini içeren, olaylara değil de olguya odaklanan Pozitivizm, tarihin araştırma yollarını belirledi. Bu yaklaşım, Ranke'nin "*nasıl olduysa öyle*" mottosu gibi yalın bir gerçeklik savunusunu da üstlenmiş oldu. Dikkatli incelendiğinde bu yaklaşımın temelinde; nasıl fizikte evrenin gizli olarak var olan genel kanunlarını keşfetmek esas idiyse, tarih alanında da geçmişe ilişkin var olan olguları keşfetmek vardı. Bu çerçevede o yıllarda, tarihin yazılan bir alan olmaktan çok, aslında "olan" ve "gerçekleşen" bir yapıya sahip olduğu kabul ediliyordu.

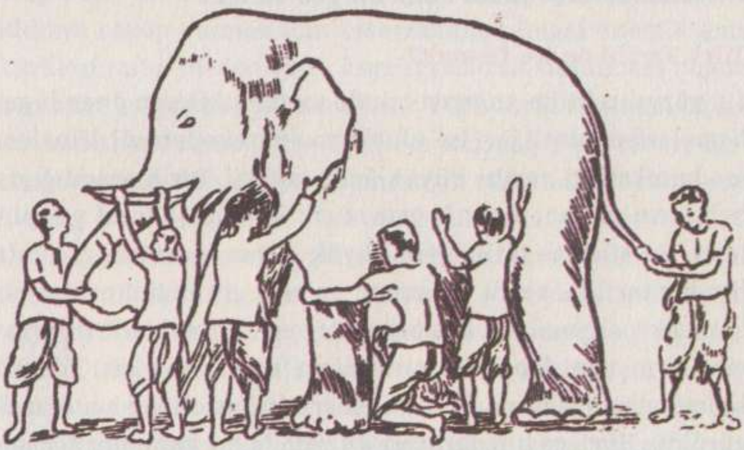
Gördüğümüz gibi tarih, meğer ne kadar zor bir bilimmiş, ne kadar çok ilintili olduğu alan varmış? Bu durum eminim tahmininizden daha zor bir alana işaret ediyor.

Milli Takım, Kore'de Tarih Yazdı

Tarihin "yapılması", "yazılması" ya da "inşa edilmesi" (kurgulanması), tarihçiler arasında tartışmalı bir konudur. "Tarihi yapan" ve "tarihi yazan" ayrımı sanıldığından çok daha güçtür. Bu noktada, Fransız aydınlanması ve pozitif düşüncesinden son derece etkilenmiş olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün tarihle ilgili söylediği şu sözün tam yeridir: "*Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir; yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtan bir hal alır.*" Burada tarihsel bilgi, iki ön kabule dayanmaktadır. Bunlardan ilki "tarihin yapıldığı", diğeri ise "tarihin yazıldığı"dır. Bunlardan tarihin yapılmasından, milletleri ya da insanlık için yapılan büyük işleri, yaşanan büyük olayları anlamak mümkündür. Ancak bunun "tarih yapmak" olarak adlandırılması, tam da bahsettiğimiz dönemin bilimsel düşünme pratikleriyle yakından ilişkilidir. Buna göre tarihçi, yapılan tarihin ne olduğunu, nasıl olduğunu şaşmadan or-

taya çıkarmak zorundadır. Peki, "Tarih yapılabilen bir şey" midir? Ya da gerçekten bir "tarih yapmaktan" bahsedilebilir mi? Tarihi yazanın, "olan" üzerinden yaptığı araştırma sonucunda, tarihi "yapan"ı ortaya çıkardığı varsayılır. Varsayılır diyorum, çünkü tam öyle sayılmaz. Şimdi bunu biraz açalım.

Tarihi yazmak, geçmişi doğrudan kayda geçirmek gibi kolay bir süreç değildir. Örneğin, İstanbul'un fethiyle ilgili 5 ayrı kaynaktan yararlanan, 5 farklı tarihçi, 5 farklı tarih eseri ortaya çıkaracaktır. Hatta denilebilir ki bu bir ihtimalden öte neredeyse kesin bir sonuçtur. Peki, ortak bir tarih metodolojisi var ise bir konuya ilişkin 5 farklı tarihçi hem de aynı kaynakları kullanarak nasıl 5 farklı tarih yazabilir?

Şüphesiz ki İstanbul'un fethiyle ilgili 5 ayrı kaynağı kullanarak 5 farklı tarih yazan 5 tarihçi, her ne kadar nesnel olmaya çalışsalar da farkında olarak ya da olmadan çeşitli öznelliklere/göreceliklere düşebilirler. İstanbul'un fethiyle ilgili 5 farklı kaynağı inceleyerek kendi çalışmalarını tamamlayan tarihçiler, bunu işlerken/yazarken, olaya farklı

bakış açıları, sahip oldukları düşünce ve değer yargıları çerçevesinde farklı sözcükler, farklı cümlelerle yapacaklardır. Bu bağlamda tarih, Collingwood'un dediği gibi "*tarihçinin yazdıklarından başka bir şey değildir*" demek yanlış sayılmaz. Görüldüğü üzere geçmişi kolayca yazabilmek pek mümkün olamıyor. Aslında sanıldığı gibi herkes tarafından keşfedilmeyi bekleyen bir geçmiş de görünmüyor ortada. Bu da olayın faili olarak kahramanların geçmişte ne yaptıklarından ziyade, tarihçinin bunu nasıl yazdığını ön plana çıkarıyor.

Atatürk başta olmak üzere tarihin yazıldığı kadar yapıldığını da dile getiren dönemin düşünürleri bununla neleri kastetmişlerdir? Şimdi buna bir göz atalım.

Türk Tarihi de Ne Demek?

19. yüzyılın bilim anlayışı içinde tarihi etkileyen önemli gelişmelerden bir diğeri ise uluslaşma hareketleriydi. Uluslaşma hareketleri, tarihe büyük önem atfetti. Tarih aracılığıyla halkların esasını (özünü) ortaya çıkarma düşüncesi yaygınlaştı. Bu süreçte tarihçilere büyük değer verilmesi yanında her bir tarihçi, kendi ulusunun en eski geçmişini ortaya çıkaracak çalışmalar yapmakla bir nevi görevlendirildi. Tarihçilerin yaptıkları araştırmalarla uluslarına ait "ilkler"i bulmaları ve sunmaları, mesleklerinin biricik amacı olarak görüldü. Böylece uluslararası düzlemde bir anlamda süregiden "yarıştan" geri kalmamak için her bir ulusun tarihçisi, kendi ulusları hakkında "en eski" ve "insanlık tarihindeki ilk katkı"sını bulmaya yöneldi. Bu durum tarihe, aslında olduğu varsayılan tarihsel bilginin, sadece keşfinden ibaret bir misyon yükledi. Ulus devletler bunun için kendi tarihçilerini yetiştirmeyi, yapacakları işleri ortaya çıkaracak bir tarih politikasıyla yönlendirmeye giriştiler. Türkiye'de *Türk Tarih*

Tezi olarak tanımlanan yaklaşımı da benzer bir tarih politikası olarak görmek mümkündür.

Kısaca değinmek gerekirse, Türkleri Anadolu'dan atmak isteyen bazı Batılılar; "Türklerin medeniyet yaratamayan", "sarı ırktan", "barbar" bir topluluk olduğunu iddia ediyorlardı. *Türk Tarih Tezi*, bu kötü niyetli iddialara cevap vermek için tasarlanmıştı. Türk Tarih Tezine göre Türkler, aslında medeniyetin yaratıcısı ve yayıcısı bir milletti. Orta Asya'dan çeşitli sebeplerle göç ettikleri dünyanın her yerine, sahip oldukları medeniyeti götürmüşlerdi. Bu yüzden dünyadaki tüm medeniyetlerin kaynağı Türk medeniyetiydi. 1930'lardaki Türk Tarih Tezinde ana hatlarıyla böyle deniyordu. Kabul ediyorum, tez biraz abartı içeriyor. Kötü niyetli politik bir iddiaya cevap vermek için tasarlanmış olması önemli, ama Türklerin tüm medeniyetin kaynağı olarak sunulması bugün hepimizi bir parça gülümsetebilir. Türk Tarih Kurumu, bu tezin kanıtlanabilmesi için özellikle Eskiçağ Türk tarihi üzerine araştırmaların yapılmasını uzun zaman desteklemiştir. Elbette bu durum Eski Türk tarihinin ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. Konumuz bağlamında buradaki asıl önemli nokta şudur: Türk tarihçilerden, Türklerin çok eski geçmişindeki tezin belirttiği iddiaları keşfetmeleri beklenmiştir. Böylelikle tezin iddiaları çok eski zamanlarda var olduğu için, bunları ispat edecek kanıtların tarihçilerce bulunarak gün yüzüne çıkarılması yalın biçimde sağlanacaktı. Oysa yukarıda da bahsettiğimiz gibi bütün bunlar, konuyla ilgilenen tarihçinin niteliklerinden bağımsız gerçekleşmiyordu. Dolayısıyla yazılmaya çalışılan tarih, onu yazan tarihçilerin niteliklerinden ayrı gelişmiyordu.

Tarihin serüveni, 20. yüzyılın başında diğer uluslaşma çabaları çerçevesinde de sürdü. Ulusçuluk, tarihi de kendine hizmet eder biçimde bir role zorlandı. Bu rol içinde tarih,

başta milletin "en eski zamanlarından" yaşadığı güne kadar ki insanlık tarihi içindeki onurlu duruşunu göstermek, bunu da olgulara odaklanarak, devletin resmî belgelerine dayalı biçimde yapmayı gerektirdi. Tarihin nesnel bir araştırmayla aslında var olan olguları ortaya çıkarması sonrasında bunlar arasında tam bir nedensellik (illiyet) ilişkisi kurması da yine dönemin genel kabul gören bilimsel ve siyasi anlayışlarından kaynaklandı. Buna göre tarihte her olay başka bir olayın nedeni olarak tanımlandı. Yani, her bir olayın sonucu başka bir olayın nedeni oldu. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı yenildiği için işgale uğradı, bu da Millî Mücadele'yi doğurdu. O da yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni doğurdu. Bu bakış açısıyla hem insanlık hem de ulus tarihindeki olayların birbirine kesintisiz ve zincirleme bağlı olduğu fikri gelişti. Bu yaklaşımın fizik biliminin metodolojisinden ödünç alınarak tarihçiliğe uyarlandığını söylemek mümkündü. Özellikle savunulan ulusçuluğun odağı; soy-kan bağı ya da vatan-dil üzerinden nasıl oluşmuşsa, tarihte bu tarz sıkı nedensel bir bağlam oluşturma çabası da ona göre biçimlendi.

Tarihte keşif yapmak ya da onu sebep-sonuç ilişkisi üzerinden değerlendirmek geleneksel tarihçiliğin bugün bile en büyük hedefidir. Kimsenin görmediği bir kaynağa ulaşıp, oradan dönem ve çalışılan konu hakkında şaşırtıcı, ilginç bilgilere ulaşmak son derece önemsenen bir durumdur. Bu yüzden tarihçilerin buldukları yeni bir belge, konuya ilişkin keşif gibi sunulur. Oysa 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren genelde sosyal bilimler alanında gerçekleşen "gerçeği bulma, bilme, tanımlama ve temsil olarak sunma" imkânlarına ilişkin tartışmalar tarihçiliği de yakından etkiledi. Örneğin, bugün tarih çalışmasından sadece ulusun geçmişine ilişkin bir keşiften öte, geçmişin zengin birikiminin incelenmesi anlaşılır oldu.

III.
Tarih Nasıl Yalan Söyler?

"Ne yapmam gerekiyor?" diye sordu.

"Onun için mi? Hiçbir şey. Kaderine doğru gidiyor o."

"Onun için değil, benim için. Tarih yazarıyım, er geç Bizans'ın son günlerini kayıtlara geçirmem gerekecek. Baudolino'nun anlattığı öyküyü nereye koymam gerek?"

"Hiçbir yere. Ona ait bir öykü bu. Hem sonra gerçek olduğundan emin misin?"

"Hayır, her şeyi ondan öğrendim, onun bir yalancı olduğunu da ondan öğrendim."

"Gördün mü işte..." dedi bilge Pafnuzio, "Bir tarih yazan böyle belirsiz bir tanıklığa güvenemez. Baudolino'yu öykünden sil!"

"Ama en azından son günler, Cenevizlilerin evinde ortak bir öykümüz oldu."

"Cenevizlileri de sil, yoksa yaptıkları kutsal emanetleri de söylemek zorunda kalırsın ve okurlarının kutsal şeylere olan güvenleri yok olur. Olayları hafifçe değiştirmek için biraz çaba gerekecek, Venediklilerden yardım gördüğünü sökersin. Evet, biliyorum, bu doğru değil, ama büyük bir tarihte küçük gerçekler; en büyük gerçek ortaya çıksın diye değiştirilebilir. Sen, barbar ülkelerde ve barbar halklar arasında, uzak bir bataklıkta başlayan küçük bir olayı değil, Romalıların imparatorluğunun gerçek öyküsünü anlatmalısın. Ayrıca gelecekteki okurlarının aklına karlar

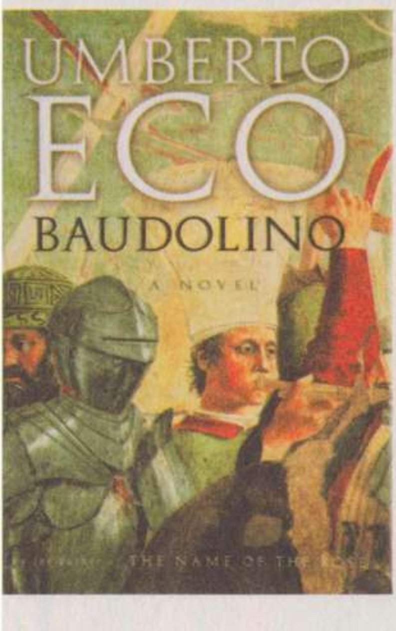
ve buzlar arasında bir Gradal ve çok sıcak topraklarda Rahip Johannes'in Krallığının olduğunu mu sokmak istiyorsun? Yüzyıllarca kim bilir kaç çılgın onu bulabilmek için hiç durmadan dolaşmaya başlar artık..."

"Güzel bir öyküydü. Ne yazık ki hiç kimse bilemeyecek."

"Kendini bu dünyadaki tek tarih yazan sanma. Er ya da geç Baudolino'dan daha yalancı biri çıkıp, onu anlatacaktır."

Kültür tarihçisi Umberto Eco, *Baudolino* adlı romanında, başkahramanı için bunları söyletiyordu. Romanda Baudolino, geçmişe ve yaşadığı zamana ilişkin sürekli öyküler uyduran ve buna da herkesi inandıran biri konumundadır. Bir an düşününce, insanlık tarihi içinde böylesine birçok insanın var olma ve tarihe yönelik yaptıkları tahribat ihtimali göz önüne alınınca insan derin bir kuşkuya kapılabiliyor.

Tarihte bu tarz çok meşhur olmuş büyük yalanlara rastlamak mümkündür. Örneğin, *Büyük Konstantin Bağışı* olarak adlandırılan ve Orta Çağ'da uzun süre kilisenin belirli Roma toprakları üzerinde hâkimiyet kurmasının yasal zeminini oluşturduğu söylenen imtiyazı açıklayan belgenin sahte olduğunun ortaya çıkarılması gibi. Buna göre Roma İmparatoru I. Konstantin'in Papa I. Sylvester ve onun haleflerine, Roma İmparatorluğu tarafından kontrol edilen topraklar

üzerinde nihai otorite verdiği iddia ediliyordu. Bağışı temsil eden sahte belgede Latince metinde şunlar yazıyordu:

> Sözü edilen en kutsal ruhani liderimiz, babamız evrensel papa Sylvester'a, sarayımız ve Roma şehrinin yanı sıra İtalya'nın tüm eyaletlerini, yörelerini ve şehirlerini ve dahi tüm Batı bölgelerini hediye olarak kendisinin veya ardıllarının iktidarına ve saltanatına teslim ediyoruz.

Bu belgenin sahte olduğu 15. yüzyılda yayınlanan bir makale ile ortaya konmasına karşın, kamuoyu üzerindeki etkisi yüzyıllar boyunca devam etmiştir.

Ne tuhaf değil mi, tarihin hayatı etkileyen siyaseti böylesine geniş bir ölçekte ve kökten destekleyebilmesi. Bu rastlanabilen bir durum. Ancak hemen umutsuzluğa kapılmayalım. Bu yalanı da ortaya çıkaran tarih oldu. Kabul etmek gerekir ki bu uzun bir zaman aldı. Ancak unutmayalım ki her yalan ya da yanlış tarih bilgisi, bu kadar uzun yaşamaz.

IV.
Nesnel Tarih de Ne Demek?

> "Tarih siyasal bir savaş meydanıdır."
> John Tosh

> Profesör bir gün öğrencilerini topladı; bunlardan birkaçı hocanın önceden kendilerine verdiği gizli talimat gereğince bazı tartışmalara girdiler. Birbirlerine hakaret ederek kavga etmeye başladılar. Profesörün bir işareti ile kavgaya son verdiler. Profesör olayda hazır bulunan diğer öğrencilerden gördüklerini yazarak nakletmelerini istedi. Bunlardan bir kısmı o gün, bir kısmı ertesi gün, bir kısmı da birkaç gün sonra yazıya döktüler. Sonuç olarak görüldü ki öğrencilerin her biri olayı başka bir şekilde nakletmişti. Hatta olayın bazı ayrıntıları unutulduktan sonra başka olaylara sebebiyet veren mesele çeşitli biçimlerde anlatılmıştı.
>
> Her gün sorgu hakimlerinin tekrar etmekte oldukları tecrübe şunu göstermişti:
>
> 1. Gözümüzün önünde birkaç dakika içinde gerçekleşen heyecanlı bir olayı ayrıntılarıyla kaydetmek konusunda duyularımız yetersiz kalabilmektedir.
>
> 2. Duyularımızın verdiği tepkiler konusunda hafızamız sandığımız kadar güçlü değildir.

Yukarıdaki anekdotta Almanya'da bir hukuk profesörünün, ceza maddelerinde şahitliklerin önemini vurgulamak için yaptığı bu küçük toplumsal deney, aslında tarihsel bir olayın tanıkları ve kaynaklarının kıymetleri yanında tarihçi-

nin de imkânlarını gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Bu anekdot şüphesiz ki tarihçiler için de geçerlidir. Zira olayda görüldüğü gibi gerçekleşen olayları nakleden kaynaklar (belgeler), ayrıntılar konusunda çoğu zaman güvenilmezdir. Kaldı ki olayın gerçekleştiği zaman yazılan belgedeki gerçekliği, sadece olayın zamanı içinde değerlendirerek onu anlayabiliriz.

Olayın, olmuş-bitmişliği yüzünden yeniden gözden geçirilme imkânının bulunmaması, olaya ilişkin bugüne kalan bilgi ve belgelerden yararlanmayı zorunlu kılar. Ancak bu durum, olaydan günümüze kadar gelebilmiş her bir belgenin aynı olayı aynı biçimde anlatacağı anlamına gelmez. Olayın oluşuna şahitlik edenlerce oluşturulan belgelerdeki farklılıklar, şüphesiz insan olmaktan kaynaklı bazı eksiklikleri her zaman taşıyabilir. Çünkü insan, algı imkânları çerçevesinde dışarıdan duydukları, gördükleri ve şahit olduklarına anlam verir.

Hezarfen Ahmet Çelebi Nasıl Uçtu?

Alman tarihçi Mortman, kısıtlı imkânlara karşın tarihsel olayları anlamaya çalışırken, her bir olaya ilişkin üç derecede bir yaklaşımın gereğini açıklamıştır. Bunlar mümkün olaylar, muhtemel olaylar ve muhakkak olaylardır.

Tarihte mümkün olaylar, sağlam kanıtlarla ispat edilemeyen, ancak meydana gelişini şüpheye düşürecek doğrudan ya da dolaylı hiçbir sebep mevcut olmayan olaylardır. Örneğin Evliya Çelebi'nin aktardığına göre Hezarfen Ahmet Çelebi'nin "kuş kanatları" takarak Galata Kulesi'nden Üsküdar sahiline kadar uçtuğu bilgisi mümkün bir olaydır. Bu olay hakkında Evliya dışında başka bir kaynak bulunamamıştır. Ancak bu olayın olmadığına dair bir veri de yoktur.

Tarihte muhtemel olaylar ise kanıtlara göre farklı biçimlerde sunulan, ancak olayın kanıtlarının bazı niteliklerinden

dolayı çoğunun teyit ettiği olaylara denir. Örneğin İstanbul'un Fethinin tarihi konusunda Osmanlı ve Batılı tarihçiler farklı gün/ay vermişlerdir. Bunların kendi içlerinde değerlendirildiğinde çeşitli gerekçelerle aynı tarihi dile getirenler dikkate alınarak 29 Mayıs 1453 tarihinde karar kılınmıştır.

Tarihte muhakkak olaylar ise sahip olunan kanıtlardan dolayı hakikati reddedilemez biçimde açık-seçik olanlardır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923'te kabul edildiği bilgisi konusunda tüm kanıtlar söz birliği içindedir. Bütün buna rağmen, Mortman'ın tabiriyle "*pas yeniden demire dönüşmez, kırılan vazoyu yapıştırsanız da aynı vazo olmaz, kemiklerden bir dinozor çıkaramayız. Ama pasa bakarak demirin şeklini, kırıklara bakarak vazoyu, kemiklerine bakarak dinozorun canlısını hayal edebilir, zihnimizde kurabiliriz.*"

Tarih, kanıtlardan elde edilen bilginin gerçek/nesnel olmasını modern zamanlarda önemsemiştir. Nesnellik, incele-

me ya da araştırmaya konu olanı, "nesne" biçiminde tanımlayarak araştırma içinde yer alan bu nesneler dünyasındaki ilişki, farklılık, devamlılık gibi olguları inceleme biçimidir. Bu durum fen ve doğa bilimlerinde sorun yaratmazken, sosyal ve insani bilimlerde inceleme odağında insanın yer almasından dolayı çeşitli sorunlara yol açmıştır. Yani, laboratuvarında elektronları gözlemleyen bir *fizikçi* ya da maddenin molekül yapısını inceleyen bir *kimyacı,* incelediklerine dair herhangi bir taraflı yaklaşım sergilemeyip "olan"ı yansıtırken, tarih gibi sosyal ve insani bilim alanlarında "incelenen" ve "inceleyen" insan olduğu için etkileşim sorunlarına yol açabilmiştir.

Yeniden vurgulamak gerekirse modern tarih metodolojisi, belgeye (resmî belgeye) dayalı, olgulara odaklı ve nesnel bir tarih öngörüsünü paylaşmıştır. Bunu da tarihçinin bu süreçte nesnel bir tutum belirlemesiyle tanımlamıştır. Ancak metinselliğin, tarihsel ya da sosyal bir gerçekliği temsil etme sürecindeki yetersizliği ve tarihçilerin iktidarla ilişkilerinin bu nesnelliği zedeleyen bir yönünün olabileceği birçok gelişmeyle kanıtlanmıştır. Bu durumda tarihte nesnellik, olgunun nesnelliği değil; olgu ile yorum arasındaki ilişkinin, geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki ilişkinin nesnelliği olabilir. Bunu da ancak nesnel davranmaya çalışan tarihçinin gerçekleştirmesini bekleyebiliriz.

Her tarihçi gibi, her tarih kitabı da biraz taraf tutar

Zira onu araştıran ve kaleme alan tarihçinin de bir perspektifi vardır. İnsan olmaktan kaynaklanan bu problem, bütünüyle ortadan kaldırılacak gibi görünmemektedir. Tarihçiler bu kaçınılmaz yanlılığı, meşhur özdeyişle şöyle ifade ederler: "*İnsan, yaşanan tarih ölçüsünde değil, insan ölçüsünde tarih yazabilir*." Ama bu sorun, tarihsel bilginin tamamen

yanlı, gerçekten uzak ve işe yaramaz olduğu anlamına da gelmese de Richard Evans'ın da belirttiği gibi "*Bugün artık, kesin tarih olamaz*."

Belgelere güvenelim mi?

Antik dönemde ya da Orta Çağ'da yazanların bazı olaylara tanıklıkları söz konusu olabilmişse de gerçek şu ki hiçbir modern tarihçi, konu ettiği hiçbir tarihsel olay, kişi, kurum ya da duruma şahit olmamıştır. Yani hiçbir Mısır tarihçisi Ramses'i görmemiştir. Ya da hiçbiri İstanbul'un fethinde Şahi topunun gürlemesini duymamıştır. Buradan anlaşılan tarihçilerin imkânı oldukça sınırlıdır. Onlar, yaşanmış olaylara şahitlik etmişlerin ya da olayın paydaşlarının bıraktıkları izleri (kanıtları) takip edip değerlendirerek, gerçekte ne olduğunu sorgulayarak yazabilirler. Tarihsel olayları, ancak ve ancak, bizden öncekilerin tanıklığı aracılığıyla bilebilmek mümkündür. Bu durumu Carr şöyle değerlendirir: "*Bu çağların karşısında, tıpkı hiç katılmadığı bir cinayeti aydınlatmaya çalışan bir sorgu yargıcının; gribe yakalanıp yatağına hapsolduğundan ötürü deneylerinin sonuçlarını bir laborant aracılığıyla öğrenen bir fizikçinin konumundayız.*" Sonrasında ise şunu sorar: "*Geçmiş yaşantıların tanıklıklarına ne derece güvenebiliriz?*" Bu soru tarihte nesnellik imkânlarının sınırlarına da açıklık getirir gibidir. Tarihçinin kabul ettiği inceleme nesnesiyle doğrudan ilişki kuramadığı için geçmiş bir olaya tanıkların anlatılarının tarihsel süreç içinde değişikliğe uğrayabildiğini, aslından uzaklaşabildiğini, kendisinden emin olamayacağımız bir bilgiye dönüşebildiğini de söylemek mümkündür. Bu durumu Bloch'tan aldığımız şu alıntıyla tamamlamak mümkündür: "*Bir gece harekâtı sırasında 'Dikkat, solda obüs çukurları var!' sözü tek sıra halinde aktarılırken sondaki adamın kulağına ge-*

len söz, 'Sola gidin!' olmuş, o da çarpıtılan talimata uyarak sola doğru adım atmış ve yok olmuştur."

Her şeyden önce ona ulaşan malzemenin tarihsel olguyu ne kadar nesnel yansıttığı meçhuldür. Görüldüğü gibi onun *nesnel olmasını engelleyen sebeplerin başında*, kaynakların nesnelliği meselesi gelir. Kaldı ki tarihçinin sağlıklı bir iş ortaya koyabilmesi, kendisine ulaşan kanıtlarla başlar. Dolayısıyla eldeki belgeler, tarihçinin çalışma sınırlarını belirler.

Kaynakların nesnel bilgi sunması dışında *ikinci sorun* önyargılardır. Önyargısız bir tarihçinin var olamayacağını kabul eden Collingwood, "*Her türlü hakiki tarihsel düşünce, önyargı ile başlar ve bunu inkâr eden insanlar ya kendi önyargılarının farkına varamayacak kadar budala ya da onları itiraf edemeyecek kadar mahcupturlar*" der. Buna karşın tarihçiyi, "*içinde düşündüğü dünyanın mahkûmu*" ilan eden bir görüş de kabul edilemez. Çünkü tarihçi duygularını yansıtmakta, tercihini ifade etmekte, yorumunu istediği gibi yapmakta serbesttir. Olanı-olguyu olduğu gibi nakletmek konusunda sınırlıdır. Belki bu görüşle tarihçiyi bugünün değil, geçmişin dünyasına mahkûm ediyoruz, ama tarihçilik ahlâkının da bunu gerektirdiği bir gerçektir.

Nesnelliğe asıl engel, kendini hangi şekilde gösterirse göstersin, tarihçinin ya da okuyanın önyargısıyla başlamaktadır. Bu durum, tarihçinin çeşitli özelliklerinden kaynaklanabilir. Bu yüzden tarihçinin kendi yaşadığı dönemi yazması hiç kolay değildir. Bir tür tarafsızlığı sağlayarak yakın dönemi yazmak, eski bir dönemi yazmadan daha zor olabilir, fakat imkânsız değildir.

Çalışması sırasında tarihçinin belli ölçüler dâhilinde yapacağı bazı tespitler nesnel bir şekilde gerçekleşebilir. Örneğin "İstanbul'un 29 Mayıs 1453'te Sultan II. Mehmet komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından ele geçirildiği" bilgisi,

herkesçe kabul edilebilecek, tarihsel bir olgu hakkında nesnel tespittir. Ancak II. Mehmet'in İstanbul'a hâkim oluşu Türk tarihçilere göre fetihtir, Batılı tarihçiler açısından ise istiladır.

Tarih ideolojiyi aşabilir mi?

İdeolojik ve siyasî tercihin tarihçilerin olgulara yaklaşımları üzerindeki etkisine başka örnekler de verilebilir. I. Bayezid ile Timur'un ikisi de Müslüman Türk sultanlarıdır. Ancak Timur, Osmanlı topraklarında yaşayan tarihçi tarafından şuur altındaki duyguyla bir düşman ve zalim bir hükümdar ya da daha iyimser bir ifadeyle öteki muamelesi görürken, I. Bayezid haklılığından kuşku duyulmayan bir cengâver olarak tasvir edilmektedir.

Cumhuriyetin kuruluşundan başlayarak uzun yıllar, özellikle son dönem Osmanlı Devleti tarihi hakkında genelleyici olumsuz bir bakış açısı hâkim olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin önemli padişahlarından biri olan Sultan II. Abdülhamid'e bazı tarihçilerin "Kızıl Sultan", bazılarının ise "Ulu Hakan" demeleri tarihçinin, ait olduğu kültür, yaşadığı bölge ve tarihî dönem, ideolojik anlayışı itibariyle taraf olduklarını gösterir. Cumhuriyet dönemi siyasi yetkililerinin 1950'li yıllara kadar genel olarak Osmanlı'yı, yakın zamanlara kadar da Abdülhamid dönemini modernleşme çizgisinin dışında tutması dönemin laik ve ulusal kimlik yaratma ideolojik çizgisiyle ilişkilidir.

Tarihçiler, taraf mı tutuyor, emir mi alıyor?

Bilgi, iktidarla yakından ilişkilidir. Toplumsal oluşumlarda en fazla güce sahip olanlar bilgi üzerinde tekel oluştururlar. Bilgiyi ellerinden geldiğince çıkarlarına göre meşrulaştırırlar. "*...Bir şeyin söylenmesini engelleyen ve sadece belli şeylerin söylenmesine izin veren şey, nihai olarak iktidardır: Ha-*

kikat onu doğru kılacak güce sahip birilerine bağlıdır..." Bu durum tarih için de geçerlidir. Tarihçinin çalışmasının bugünkü toplumsal konumlarından bağımsız olduğunu iddia etmek bir yanılgı içerir. Bu yüzden yakın zamanlara kadar yazılan tarihlerin pek çoğu hanedanların tarihi olmuştur.

İktidar, bilginin tekeli olurken, tarihin de tek merkezi olmayı sürdürür. Bristol Üniversitesinden John Vincent, tarihin kazananlara göre biçimlendiği gerçeğini şu örnekle vurgular: Roma İmparatorluğundan kalan dokümanların %90'ı, imparatorluğun Hristiyanlığı benimsediği döneme aittir. O yıllardan günümüze nelerin kalacağını Hristiyanlar değil de paganlar kararlaştırmış olsaydı, kaynaklar değişeceği için Roma tarihi diye bugün başka bir tarih okuyacaktık.

Benzer biçimde Antik Yunan'da sadece Atina sitesi yoktu. Sparta, Boetya gibi başka meşhur siteler de mevcuttu. Ancak Atinalılar, antik Yunanistan tarihini yazmayı tekellerine almayı başardıkları için tüm antik Yunan'ı Atinalıların gözü ile görebiliyoruz. Kendilerine düşman Atina tarafından yazıldıkları için Sparta ve Boetya hakkındaki mevcut bilgiler oldukça iç karartıcı olmuştur.

"Aslanlar kendi tarihlerini yazmadıkça, avcıların hikâyelerini dinlemek zorundadır"

Meşhur bir özdeyiş böyle der. Bu sorunu birçok noktada açıkça görmek mümkündür. Örneğin günümüzdeki siyahi Afrika ülkelerinde, halkın tarihçilere yüklediği en ağır sorumluluk, ulusal tarihin yazılmasıdır. Bunun nedeni, bilindiği gibi Afrika devletlerinin çoğu, bugünkü sınırlarına kavuşalı daha yüz yıl bile olmamıştır. Üstelik bu sınırlar Avrupalı diplomatlarca belirlenmiştir. Sömürge döneminde okullarında Afrikalılara okutulan tarih, aslında beyaz adamın tarihiydi. Bu tarih, Afrikalıların yaptıklarını ya küçümsemiş ya da dikkate almamıştır.

Benzer bir durum siyasetin el değiştirmesiyle tarihyazımında belirebilmektedir. Yine örneğin Çin'de M.Ö. (Milattan Önce) 213 tarihli bir fermanla feodal devletlerin tarihini içeren ve resmi arşivin dışında yer alan bütün kitapların yakılması emredilmiştir. Bu uygulamada amaç, imparatorun büyük danışmanının belirttiğine göre; "*bugünü eleştirmek için geçmişi inceleyen*" bilginleri engellemekti. Ya da günümüze daha yakın başka bir örnekte ise Stalin döneminde hem Komünist Parti'nin prestijini artırmak hem de Troçki'yi gözden düşürerek Stalin'i yüceltmeye yönelik Rus tarihi köklü bir değişime uğramıştır. Üstelik bu, dünya tarihinde tekil bir örnek de değildir. Neredeyse her ülkenin travma içeren her siyasal değişikliği sonrasında görülebilecek kadar da sıradandır.

Geçmişin, herkesin rahatlıkla anlayabileceği bütüncül ve okuyanı kucaklayıcı çoğulcu bir tarihyazımının zorluğuna dikkat çeken Tosh, şöyle devam eder: "*Otoriteye başkaldıranlar da bu başkaldırıyı boğmaya çalışanlar da tarihin desteğini yanlarına almaya çalışırlar... Oysa günümüzde iktidarın tarih yorumu ders kitapları, basın ve televizyon dolayısıyla her yere nüfuz ediyor.*" Bu durumda bütüncül ve çoğulcul bir tarihyazımı arayışını bırakmalı mıyız? Hiç sanmıyorum.

Ünlü kültür tarihçisi Peter Burke, tarihin siyasal kullanımı ve manipülasyonun yarattığı "biz" ve "öteki" kutuplaşmalarının daha sonra tarihi bütünüyle böyle okumaya dönüştürdüğünü şöyle belirtmiştir:

> "...Tarihin siyasî mücadelede bir silah olarak kullanılmasının ters sonuçlar verdiği kanısındayım. İnsan zamanla kendi propagandasına inanmaya başlıyor, geçmişi aşırı ölçüde dramatikleştiriyor, sonuçta da herhangi bir dönemde geçmiş olayların gerçek karmaşıklığını unutuyor. İnsan kendi taraf olduğu geçmişi idealize etmeye başlıyor ve bu da insanları biz ve onlar şeklinde bölüyor."

Tarih alanında önemli bir otorite olan Fernand Braudel ise tarihçilerin, en iyi kendi tarihlerini bilebileceklerini, ülkelerinin zayıflıklarını, güçlülüklerini, özgünlüklerini vb. bir yerde içgüdüsel olarak anlayabileceklerini dile getirmiştir. Braudel'in belirttiği bir imkân olarak elbette yadsınamaz. Ancak bu durumda herkes kendi grubunu ve sınıfının tarihini yazarsa; din tarihinin din adamlarınca, savaş tarihinin generallerce, faşizmin faşistlerce yazılması bekleniyor demek olur ki, bu durum birçok temsil sorununa neden olabilir.

Tarihçinin kendi toplumunu ve dinamiklerini iyi tanıması, onu bir tarihçi olarak iyi resmedebileceği anlamına gelmez. Çoğu zaman bu aidiyet, derin sorunlara yol açar. Hele yakın dönemlerin tarihini yazmaya çalışan tarihçiler için bu durum, bazen bitmeyen siyasi-sosyal-kültürel ve ekonomik kavgaların devam etmesi şeklinde görülebilir ki burada tarih adına üretilen ve yayınlananın açıkçası bir propaganda çabası içermek dışında bir anlam ifade etmesi çoğu zaman zordur.

Kadınlara yer yok mu?

Tarihyazımında iktidarın belirlemesiyle ortaya çıkan bir diğer sorun ise daha evrensel nitelikte olan "tarihte kadınların temsili" konusudur. Tarihçi Carr, kadınlar ve köleler gibi toplumda (önceki dönemlerde) etkinliği olmayan grupların, tarihçinin ilgisini hak etmediğini bir tespit ile söyler. Vincent da onunla aynı görüşte olup, "*tarih kazananların tarihidir, kaybedenlerin değil; tarih zengindir, genel olarak erkektir*" der. Bu evrensel nitelikteki sorun, birçok gelişmiş ülkede genel tarihyazımı içinde kadın tarihine daha fazla yer verme ya da feminist tarihçiliğin katkılarıyla öteki tarihi yazmaya yönelebilmektedir. Bu gelişmeler hâlâ tarihyazımı literatüründe çok yoğun taraftar bulmasa da gelişmiş ülkeler bu sorunu ulusal tarih öğretimi çerçevesinde tarih derslerinde

kadınların da temsiline yer verme biçiminde yine de eşitlikten uzak bir biçimde sağlanabilmektedir.

Tarihte kadın temsilini erkeklerle eşitlemek mümkün müdür? Bunu eğer bugünkü gibi hukuk önünde eşit cinslerin temsili noktasında bakarsak, eğitimi buna göre inşa etmek zorunda olduğumuz gibi tarih derslerinde de benzer bir yolu izlememiz mümkün olabilir. Ancak tarihyazımı için durum buna çok da uygun değildir. Şüphesiz ki kadınların erkeklerle eşitliği henüz yakalayamadığı uzun geçmiş dönemler boyunca eşit bir temsil için olmasa bile kadınların olabildiğince görünürlük kazanabilecekleri bir tarihyazımının mümkün olacağı teorik olarak söylenebilir. Pratikte bu durumu etkileyen *iki etmen* vardır. *İlki* tarihin uzun dönemleri boyunca kadının varlığını ve yaşamdaki payını hakkıyla temsil edebileceğimiz bir tarihyazımı için gerekli kaynakların yetersizliğidir. Yani, tarihsel kaynaklarda kadınların yeterli düzeyde yer bulamaması, hatta çoğu zaman hiç yer bulamamasıdır.

Bu eşit temsil için önemli bir sorun olarak önümüzde durmaktadır. *Diğer etmen* ise tarihçi ve onun tutumudur. Yani, geçmişin kaynaklarından yararlanarak bugün için bir tarih yazacak olan tarihçi, eğer bir toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığına sahip değilse, şüphesiz ki amaçlanan yine gerçekleşemeyecektir. Bu durum aslında kadınlarla sınırlı da değildir. Çocukların, sıradan insanların ya da dönemin toplumsalı tarafından öteki olarak tanımlanmış her bir kesimin temsili için de geçerlidir. Bu sorunu aşmaya çalışan tarih/sosyal bilim çalışmalarına ise Maduniyet Çalışmaları (Subaltern Studies) denmiştir.

Tarih metin midir?

Sonuç olarak tarih, bazı olgusal yönleriyle nesnelliğe bir parça yakınken, tarihçinin belli seçme imkânları çerçevesinde de yoruma o derece açık bir çalışma alanı gibi görünmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak tarih kuramı alanında geliştirilen yeni yaklaşımlar sonucunda tarihi, geçmişteki olayları belge ve bilgilere dayanarak, sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde, zaman-dizimsel bir sıra izleyerek ele alan, özel yorumlara yer vermeyen, nesnel kuralları olan bir bilim dalı olarak gören anlayış bugün artık geçerliliğini kaybetmiştir.

Yaşadığımız bu dönemde görünür olan Post-modern anlayışa göre tarih, salt belge değildir, ama metinle doğrudan ilişkilidir. Yani tarih yaşanmış olmaktan ziyade yazılmış bir alandır. Burada metni yazanın rolü kadar, kullanılan önceki belgelerin yorumsal durumu etkilidir. Bugün tarih, geçmişi öğrenmek, anlamak isteyen bir tarih araştırmacısının belgelere dayalı yorumu ile kurulmuş bir metin olarak algılanır. Yani tarih, bütünüyle kurmaca bir alana dönüşür. Bu tarihçilerin pek hoşuna gitmeyen bir eleştiridir. Haklı yerleri varsa da bütünüyle haklı sayılamaz.

V.
Tarih Ne Zamandır?

> "İnsanlar geçmiş hakkında düşündükleri zaman, onun ölü olduğunu, uzaklarda, çok uzaklarda ve geçip gitmiş olduğunu düşünüyorlar. Biz de onları böyle düşünmeleri için cesaretlendiriyoruz. Zamanın gözlemlenmesinden söz ettiğimiz zaman yüzyıllarca öncesi hakkında konuşuyoruz, halk bunu kabulleniyor. Geçmiş demek, Yunanlılar, Roma, Kartaca, Mısır ve taş devri demektir. Ne kadar ölü olursa o kadar iyi."

Asimov, daha önce bahsettiğimiz hikâyesinde geçmiş kavramı üzerinden tarihi böyle konumlandırıyordu, zamanda.

Tarih geçmişte midir ya da geçmiş midir? Ne zamandadır ya da ne zamandır? Geçmiş gerçekten de çok mu eskidir? Yoksa biraz öncesi de bu geçmiş içinde sayılmaz mı? Zamansal açıdan elbette sayılır. Lakin geçmiş tanımlamasını genelde tarih yerine kullandığımızda çok yakın geçmişi (örneğin bir gün öncesini) pek kastetmeyiz. En eski bilinen zamandan belki geçen yıla kadar olan zamanı sayarız. Belki daha geçmiş zamanı. Ancak geçmişe yönelik büyük bir ilgi duyduğumuz da ortada.

İnsanın geçmişe dönük ilgisinin, ne zaman başladığı bilinmiyor. Ancak bu ilgi, bireysel merak yanında, toplulukların ortak hafızası ve yönetenlerin meşruiyeti için bir tür gereklilik halini almış; her dönemin zihniyeti çerçevesinde, Tarih olgusu üzerinden sürmüştür.

Geçmiş ölü müdür?

Geçmiş, insanın bilincinde önemli bir yer tutar ve yaşanmış-bitmiş haliyle, tarihten çok daha geniş bir anlama sahiptir. İnsanlar, geçmişten kendilerince önemli bulduklarıyla ilgilenirler. Bunu ilk toplumlarda sözlü kültür aracılığıyla yaparken, yazıyla birlikte de tarih şeklinde gerçekleştirdiler. Bu bağlamda tarih, yaşanmış insanî ve toplumsal olay kümelerine odaklanarak, geçmişin önemli kısımlarını konu eder.

Tarih, şüphesiz ki geçmişle ilgilenir. Ancak hemen belirtelim ki tarih, bütünüyle geçmiş değildir. Geçmiş, gerçekleşmiş ve çoğunlukla etkileri bile bitmiş bir haldedir. Bu yönüyle tarihten çok daha fazlasını kapsar/içerir. Biz insanlar her zaman, bu geniş geçmiş boyutunun, ilgi duyduğumuz ve önemsediğimiz, bizim için değerli olan kısmıyla ilgileniriz. Tarihçiler de benzer bir yaklaşımla geçmiş zamanda olanlarla ilgilenir ama geçmiş zamanı bütün olarak çalışmazlar. Zira buna ne imkân ne de gerek vardır.

Tarih, geçmişten bugüne yaşanmış olay, kişi, kurum, kültür, düşüncenin izini sürerek, bir anlamda meydana gelen değişimleri ve bugüne kadar gelen sürekliliği inceler. Bu bağlamda tarihin, yaşam içinde meydana gelen değişim ve sürekliliğin hikâyesini sunma misyonuna sahip olduğunu düşünebiliriz. Bu yüzden tarihçiler çoğu zaman, geçmişle meşgul olan ve geçmiş zamanda yaşayan insanlar gibi görülür. Oysa tarihçiler, geçmişle ilgilenseler de aslında geçmişte değil, bugünde yaşarlar. Bugünün insanıdırlar. Bundan dolayı bugünün dünyasının gereklerinden fazlasıyla etkilenirler. Geçmişe ilişkin neyi nasıl inceleyeceklerini de bugünün dünyasının zorunluluk ve tercihleriyle belirlerler. Yani yapılan işin ameliyesi aslında bugüne (şimdiki zamana) aittir. Bu sebepten tarih, şu andaki kanıtın, şu anda yarattığı kavramların dünyasıdır. Bu yönüyle insan zihninin kaçınılmaz bir tasarımıdır.

Tarihçinin çalışmasıyla konu olan geçmiş olayın/durumun zamanı, artık tarihsel zamana dönüşür. Bu zaman dizgesi içinde sadece tarihçilerce çalışılan olaylara yer verilir. Bu çerçevede tarihsel zaman, tarih çalışmasının ana omurgasını oluşturur. Tarih ve zaman öylesine iç-içe geçer ki tarihi her düşünüşümüzde zamanı da kendiliğinden hatırlarız. Bunu genelde tarihsel süreç olarak adlandırırız.

Tarihte ilerlemek nasıl olabilir?

Tarihsel süreç, başlangıç noktasını tarihçinin tespit ettiği zaman aralığıdır. Genelde geçmişten bugüne kadar, değişen ve devam eden olgulara odaklı bir tarifi içerir. Gerek insanlık gerekse ulus için tarihsel olarak tanımlanan olaylar-olgular dizini şeklinde yaygın bir anlamı vardır. Buna göre süreçte, değişim mi yoksa süreklilik mi ön plana çıkar? Sanırım tarihçi her ikisiyle de doğrudan ilgilenmeye çalışır. Ancak çalışmada değişim ağırlık kazanıyorsa kesintili, süreklilik ağırlık kazanıyorsa kesintisiz bir tarihsel süreç ortaya çıkar.

Tarihsel süreç, "kesintisiz tarihsel bir ilerleme" olduğu şeklinde bir anlama sahipse, bu durum tarihin 19. yüzyıldaki metodolojisiyle yakından ilişkili sayılabilir. Buna göre insanlık sürekli bir ilerleme içindedir. Bugün dünden, gelecek de bugünden daha iyidir. Dolayısıyla insanlık bu ilerleme olgusu içinde yer alır. Bu yaklaşım, ulus devletlerin tarihinde de kendini net biçimde gösterdiği için açıkçası yabancısı olmadığımız bir durumdadır.

Tarihte ilerlemek fikrine göre, geçmişten gelen bugünü aşarak yarına doğru ilerleyen bir süreç vardır. Biz insanlar geçmişteki hatalı hâllerimizden, bugün daha az hatalı hâle geliriz. Gelecekte ise çok daha az hatalı hâle doğru ilerleyeceğiz. Bu çerçevede tarihsel süreçte seçilen belli olayların ve olguların bu gelişim ve ilerlemeyi göstermesi de bekle-

nir. Buna göre zaman, geçmişten geleceğe doğru ilerleyen bir doğrusal oktur. Zamanın doğrusal bir ilerleme özelliğine sahip olduğu fikri, o kadar genel kabul görmüştür ki bunun dışında bir tarih tasarımı karmaşa, hatta kaosla birlikte değerlendirilmiştir. Oysa tarihsel süreci doğrusal ilerlediği varsayılan bir çizgi üzerine yerleştirilen olay ve olgulara göre ele alma, şüphesiz ki tarih alanının zenginliğini indirgeyen ve sınırlayan bir anlayışa götürür.

Tarihsel olayları yorumlarken

Tarihe konu olan her olay, ne zaman ve hangi coğrafyada gerçekleşirse gerçekleşsin, gerçekleştiği bağlam çerçevesinde anlam taşır. Olayları belli bir kronolojik dizgede sıralı biçimde ele almak, olayların önceliğini-sonralığını fark etmemizi sağlar. Ancak doğrusal bir zaman çizgisi üzerinde onları sıra dizimsel bir yaklaşımla ele almak çok ciddi “seçmenin seçmesi” diyebileceğimiz indirgenmiş olaylar listesi sunar. Bu da genellikle belli coğrafyalara odaklanılmasını, diğerlerinin görmezden gelinerek ihmal edilmesini beraberinde getirir. Oysa tarihte birçok olay farklı coğrafyalarda bile olsa aynı zamanda (eşzamanlı) gerçekleşmiştir. Ya da aynı olayın farklı coğrafya ve kültürlerde eşzamanlı yansımaları vardır.

Tarihi, doğrusal bir çizgide ilerlediği varsayılan bir hat olarak yekpare biçimde ele almak, bazı olayları öğrenmede kolaylık sağlayabilir. Oysa aralarında etkileşim olanlar başta olmak üzere, dünyanın farklı coğrafyalarında aynı zamanda gerçekleşmiş olayları eşzamanlı biçimde ele almak çok daha yararlıdır. Eşzamanlı yaklaşım, hem daha kapsayıcı bir tarih bilgisi ve bilinci sunabilir, hem de gelişmelerin farklı coğrafyalarda bazen benzer, bazen de farklı biçimde gerçekleştiğini görmemizi sağlayabilir. Dünyayı etkilediğini düşündüğümüz herhangi bir olayın, örneğin Fransız İhtilali’nin olduğu 1789’da dünyanın farklı yerlerinde nelerin, nasıl olduğunu

görmek şüphesiz ki çok daha geniş bir perspektif sunar. Böylelikle tarihin odaklandığı olay ve olgular çeşitlenirken, tarihe bakışımız daha kapsayıcı olur, tarihsel olanı çok daha zengin biçimde kavrama imkânımız ortaya çıkabilir. Bu durumda söylemek gerekir ki eşzamanlı tarih tasarımları, ihmal edilen çoğulcul kültürel ve bölgesel geçmişin zenginliklerini de görmemize fırsat sunabilir. Böylelikle tekdüze bir bakışın yerine tarihin zenginliklerini olabildiğince genişletme imkân ve potansiyelini taşıyan, bunun farkında olarak siyasal ve kültürel çoğulculuğu harekete geçirebilecek tarih tasarımları ortaya çıkarma fırsatımız olabilir. Bu da tarihyazımı ve öğretiminin demokratikleşmesi anlamı taşır.

Tarih, zamanın oku mu yoksa hedefi mi?

Tarih düşüncesi ilk ortaya çıktığı dönemlerden bugüne nasıl farklılığa uğramışsa, geçmişe ve tarihsel zamana yüklenen anlam da süreç içinde değişmiştir. İnsanlığın eski devirlerinde, örneğin Sümer'de geçmiş, bir mitos olarak, insanla değil, Tanrılarla ve onların eylemleriyle ilgilenmiştir. Eski Mısır ve eski Yunan'da da benzer bir durum vardır. Bu nedenle insanın toplumsal yaşamı da kozmostaki gibi döngüsel bir biçimde tasavvur edilmiştir. Bu helezonik dairesel bir hedef tahtası gibidir. Bu bağlamda tarihin de döngüsel olduğu, yani tekerrürden ibaret olacağı kabul edilmiştir. Bu anlayış Tevrat'la değişmiştir.

Tevrat'ta zaman, bir başlangıca ve insanın sonunda ödül ya da ceza göreceği bir sona sahip olan çizgisel bir gelişim olarak anlatılmıştır. Ne kadar tanıdık değil mi? Hristiyanlık ve İslâmiyet de bu zaman anlayışını Musevilikten miras almıştır. Burada zaman ok gibi ileriye (geleceğe) doğru gelişen yapıdadır. Böylelikle zamanın üç ana boyutu olan geçmiş-şimdi-gelecek, insanın affına doğru ilerlemek zorunda olan bir çizgi hâline gelmiştir. Bu yaklaşım, Batı'da Tevrat'tan Hristiyanlığa ve oradan Aydınlanma düşüncesi-

ne, oradan da Marksist tarih anlayışına kadar egemen tarih anlayışının ana eksenini çizmiştir. Bu yaklaşımı benimseyen tarihçiler, çalıştıkları geçmiş toplumları sürekli büyüyen çocuklara benzetmişlerdir.

Bugün tüm dünyada aşağı-yukarı benzer bir biçimde kullanılan tarih şeritlerindeki zaman çizgiseldir. Şeritteki dönemler (Antik Çağ, Orta Çağ ve Yeni Çağ), Fransız düşünür Jean Bodin (1530-1597) tarafından belirlenmiştir. Buna göre Batı Roma'nın yıkılmasıyla başlatılan Orta Çağ, İstanbul'un fethi ile son bulur. Fransız İhtilali ile de Yakın Çağ başlar. Elbette tüm ülkelerde bu olaylar ve dönemler kabul edilmez. Ama "üçlü çağ sistemi" olarak bilinen bu yaklaşım oldukça yaygındır.

Yoksa tarih, iki ileri, bir geri mi?

Kabul etmek gerekir ki bugün yaygın olarak kullanılan ve tarihsel zaman algımızı biçimlendiren, okuduğumuz sınıfların duvarlarında yer alan zaman şeritleridir. Buna göre oluşan yaygın algı, zamanın geçmişten bugüne, oradan da geleceğe, "geri döndürülemez bir biçimde akıp gittiği" şeklindedir. Özellikle 18. yüzyılda meydana gelen ilerlemeyle teknoloji, 19. yüzyıl için büyülü bir araç gibi görülmüştür. Bu durum, insanlığın her konuda tarihsel olarak ilerlediği fikrini doğurmuştur. Zamanda ve tarihte bir ilerlemenin olup olmadığı son iki yüz yıldır pek çok filozof ve tarihçi tarafından sorgulanmaya devam etmektedir.

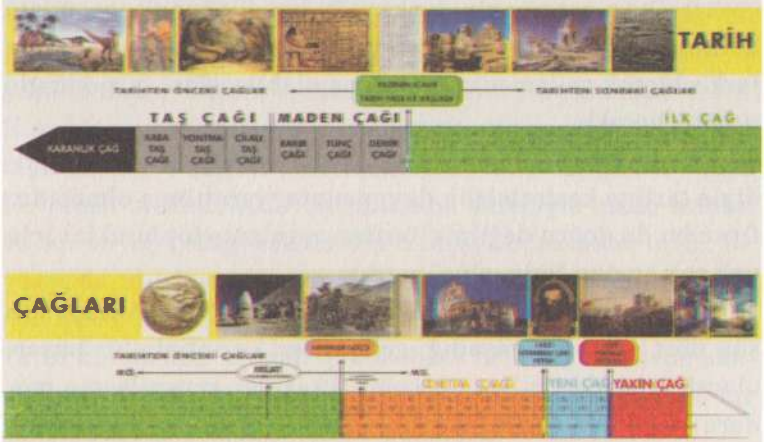
Tarihte ilerleme ifadesiyle anlatılmak istenen, tarihsel her olayın bir kez meydana gelmesine karşın, bu olaylar arasında anlamlı bir sürekliliğin olduğu, böylece tarihte birbiri ardı sıra çizgisel olarak geleceğe doğru akan bir dinamiğin var olduğudur.

Şüphesiz bu durum, insanlığın her bakımdan gelişerek daha iyiye ve doğruya gittiğine dair bir ön kabule dayanır.

Modern tarih yazımında tarihin kesintili de olsa bir süreci; zamanın ise sona doğru gidişi göstermek için kullanıldığını hemen belirtelim.

Meşhur tarih şeritleri yanlış mı?

Tarihte ilerleme fikrine karşı çıkan bazı çağdaş düşünürlerse kronolojinin, örtülü bazı ideolojik amaçlar için kullanılan bir araç olduğunu savunmuşlardır. Bunlara göre çizgisel tarihsel zaman, kendi zihinsel haritasını diğer toplumlara benimsetmek için Batı tarafından icat edilmiştir.

Tarih, geçmişten bugüne kesintisiz ilerleyen bir akışa sahipmiş gibi bir çizgi halinde sıralanmış olaylarla verildiğinde, bu çizgi üzerinde yer alan olaylar özellikle seçilerek sanal bir tarihsel akış oluşturulmuş demektir. Buna sadece bazı coğrafyalardaki tarihsel gelişmelere odaklı bir tarih içeriği yaratmak için başvurulur.

Örneğin hepimizin hatırladığı biçimiyle ilkokuldaki sınıf duvarlarında yer alan, yazının bulunmasıyla başlatılan tarih şeridinde, günümüze kadar bazı olaylar sıralanır. Her bir

tarih için bir olay verilmiştir. Oysa aynı tarihlerde dünyanın birçok yerinde başka olaylar da meydana gelmiş olmasına karşın onlara o şeritte yer verilmez. Bu tarih şeritlerinde yer alan olaylar, aslında o şeritleri belli bir amaç için kurgulamış kişilerin, kurumların eseridir. Buna karşın tarih şeridindeki akış, sanki tam dünya tarihini içeriyormuş izlenimi yaratılarak sunulur. Bu da aynı tarihlerde farklı coğrafyalardaki olayları ve gelişmeleri otomatik olarak yok saymayı, diğer coğrafya ve toplumlarla kendi toplumu arasında ilişkiler kurma ya da karşılaştırmalar yapabilmeyi imkânsız hale getirir. Oysa eşzamanlı (senkronik) bir düşünüşle, geçmişte herhangi bir zaman dilimindeyken dünyanın birçok yerinde farklı birçok gelişmenin yaşanmış olabileceğini göz önünde tutmak gerekir.

Bir diğer sorun ise bir çizgi şeklinde verilen zaman şeridiyle tarihte kesintisizlik duygusunun yaratılmış olmasıdır. Oysa bu da doğru değildir. Tarihte varolmuş topluluklar için pek çok açıdan "iniş-çıkış" vardır.

Örneğin Fransız tarihçi Simiand'ın dediği gibi Avrupa'nın son dört yüzyılda yaşadığı gelişmeler, kesintisiz bir başarı olarak art arda çiziliyorsa (coğrafi keşifler, sanayileşme, modern bilim vs.) orada 'kronolojik put' vardır ve onu kırmak gerekir.

Görüldüğü gibi, tarihsel zamanın çizgisel ya da başka bir formda olduğu/olması gerektiği konusuna ilişkin tartışmalar son bulmuş değildir. Bunun en açık sebebi, zamanın soyut ve tanımlanamaz olan doğası olması yanında, sosyal bilim alanlarında çalışanların sahip oldukları bilim paradigması gibi gözükmektedir. Ancak unutmayalım ki zaman ve tarihsel zaman kavramı kişisel olduğu kadar toplumsal/kültürel algılara bağlı olarak, yaşanan döneme göre farklılaşabilmektedir.

Tarih ne zamandır?

Tarih, yazıldığı zamandadır. Çoğu insan tarihin eskiden beri hiç değişmediğini düşünür. Oysa bu bir yanılgı içerir. Çünkü tarih, her dönem yeniden yazılan ve bu çerçevede genişleyen bir literatüre sahiptir.

Antik Yunan'dan bugüne kadar, toplumların inançlarında, zihniyetlerinde, yönetimlerinde ve kültürlerindeki değişime bağlı olarak tarih sözcüğünde anlam daralması ya da genişlemesi olmuştur. Bilindiği üzere tarih kavramının ilk kullanıcısının Herodot (Herodotos) olduğu kabul edilmektedir. O, kitabına "yaşanılan ve haberdar olunan şeylerin anlatılması" anlamında *İstorias Apodesis* adını vermiştir. Bu şekilde tarih, "istoria" kelimesiyle literatüre girmiştir. Tarih, Herodot'un eserinde "geçmişe ilişkin bir araştırma" anlamı taşırken, Orta Çağ'da dinî nasihatleri muhataplarına sunan bir araca bürünmüştür. Aydınlanma süreciyle insan iradesi ve bunun inşa ettiği seküler bir dünyaya odaklanan tarih, 19. yüzyılda uluslaşmanın önemli bir enstrümanı olarak yeniden tanımlanmıştır. Alman Ranke'nin Berlin Üniversitesinde Tarih kürsüsünü kurmasıyla birlikte hem üniversitede akademik sistemin bir parçası olmuş, hem de profesyonel bir çalışma alanı (disiplin) haline gelmiştir.

Kara Murat'ın kolundaki dijital saat: Anakronizm

> Hacı Bayram-ı Velî (1352-1430), Sultan Murâd Han ile baş başa sohbet ettiği günlerden birinde; konu İstanbul'un fethine gelmişti. Murad Han, "Allah Teâlâ'nın izniyle, evliyânın himmet ve bereketiyle İstanbul'u almak istiyorum. Rahmetli dedem Yıldırım Bâyezîd Han bu işe girişti. Fakat netice elde edemedi. Osmanlı'nın topraklarının ortasında bir Bizans Devleti'nin olmasına hiç gönlüm râzı değil. Sevgili Peygamberimizin de fethini

> müjdelediği bu İstanbul bize lazım. Bunu almak için de himmetinizi ve yardımınızı bekliyorum" dedi. Murâd Han bu sözleri söylerken, Hacı Bayram-ı Velî derin bir tefekküre dalmış dinliyordu. Sultânın sözü bittikten bir süre sonra şunları söyledi: "Sultanım! Bu şehrin alınışı ne size, ne de bize nasîb olacak. İstanbul'u almak şu beşikte yatan Muhammed'e (Fatih Sultan Mehmed) (1432-1481) ve onun hocası, bizim Köse Akşemseddin'e nasîb olsa gerektir!" müjdesini verdi.

Bu meşhur hikâyeyi hepimiz biliriz. Üstelik hoş bir anekdot olduğu için derslerde de sık tekrarlanır. Oysa bu hikâye tarihsel gerçeklere uygun düşmez. Yukarıdaki metni dikkatli okuyan biri bunu hemen anlayabilir. Dikkat edilirse Hacı Bayram-ı Velî'nin ölüm yılı 1430 iken Fatih'in doğum yılı 1432'dir. Yani, Hacı Bayram Veli'yle onun ölümünden iki yıl sonra doğan Fatih Sultan Mehmet'in bu tarz bir karşılaşma yaşamaları mümkün değildir. Yani kronolojik bakımdan tutarsız ve gerçekliği imkânsız bir durumdur. Bu bilgi anakronik bir durumdadır.

Şüphesiz ki bir tarih araştırması yaparken, geçmişteki olayların sınıflandırılması, birbirleriyle ilişkilerinin belirlenip, anlamsal bütünlüğünün sağlanması; sorunlar, olaylar ve anlayışlardaki değişikliklerin izlenip, dönemler ve çağlar arasında karşılaştırma yaparak doğru sonuçlar çıkarılması büyük bir öneme sahiptir. Bütün bunları gerçekleştirirken zamanın tarihsel bağlamını unutarak kavramlaştırmak, zincirleme hatalara neden olur. Bunların başında, örnekte de görüldüğü gibi anakronizm gelir.

Tarihçinin mahareti "her olayın gerçekleştiği zamandaki koşullar dikkate alınarak değerlendirilmesi"nde kendini gösterir. Malum olduğu üzere tarihsel süreçte ortaya çıkan her bir olayın gerçekleştiği zamandaki gelişmeler ve bu ge-

lişmeleri etkileyen faktörler farklı farklıdır. Hâl böyleyken tarihçinin araştırmasında dikkat etmesi gereken en önemli ilke, araştırdığı olay ile olayın gerçekleşme zamanının koşullarını paralel incelemesi gerekirken buna dikkat etmemesinden doğan büyük hataya *anakronizm* denir.

Anakronizm, geçmişte gerçekleşmiş, tarihe konu olmuş bir olayın neden ve sonuçlarının değerlendirilirken olayın geçtiği zamanın değil de başka bir zamanın koşullarının dikkate alınması yanılgısıdır. Bir anlamda tarihçinin farkında olarak ya da olmayarak düştüğü kronolojik bir sapmanın getirdiği bir yanılgıdır. Örneğin Osmanlı klasik döneminde uygulanan kardeş katlinin, devletin devamı ve birliği için yapıldığını, zamanının koşulları içinde tartışmak yerine, bunu bugünkü çağdaş insan hakları bağlamında tartışmak, konuyu bağlamından koparak anakronik hale getirir. Ya da İstanbul'u neden 53 gün boyunca kuşatıp alamayan Fatih

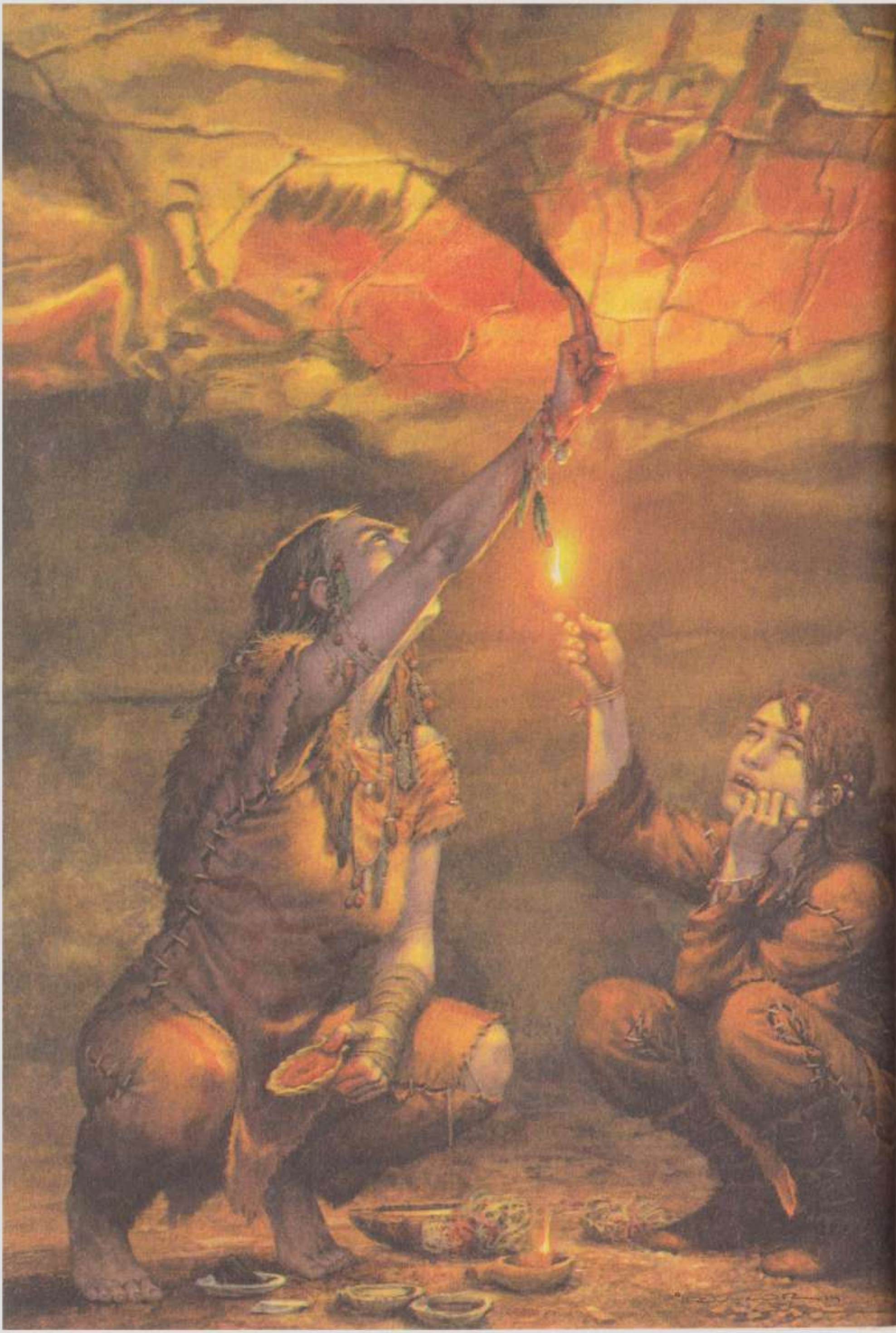
Sultan Mehmet için "keşke jet savaş uçaklarından yararlansaydı" demek de oldukça absürt ama benzer bir örnektir. Ya da sıklıkla latife olsun diye söylenen, Kara Murat filmlerinden birinde başkahramanın kolunda dijital bir saatin varlığı da anakronik bir durumdur. Yine Kara Murat düşmana "kılıç sallarken" arka dekorda, asfalt yolda giden otobüs de öyledir. Elbette anakronik durumlar her zaman böyle belirgin ortaya çıkmazlar. Bu sebepten tarihsel olayları ve ilişkileri değerlendirirken mutlaka ilgili dönemin toplum yapısını, kültürünü, iktisadi faaliyetlerini, değer yargılarını vs. gibi olayı biçimlendiren ya da ortaya çıkaran faktörleri iyi öğrenmek gerekir.

Çünkü tarihsel zaman, tarih içinde toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik göstermiş, hüküm süren sosyal ve entelektüel havaya göre konumlanmıştır. Bu gerçeğe dikkat etmemek, tarih araştırmalarında ve yazımında iki temel soruna yol açabilmektedir. Bunlardan ilki tarihyazımında çoğu defa özensizlikle kullanılan; "bir süre önce", "kısa bir süre sonra", "uzun zaman sonra", "çok eskiden", "bir süre daha", "olduğunda" gibi zamansal içerikli ifadelerin okuyucu tarafından tarihsel bir bağlamda değil de güncel bir anlamda kullanılmasıdır. Zira bu ifadelerin geçmişe ilişkin her dönemde ayrı anlamı sağlayabileceği ortada iken, yapılan araştırmalarda genelde bugünkü yaşamın hızına bağlı olarak anlamlandırıldığı ortaya çıkmıştır.

Zaman her yerde farklı akar

Tarihyazımı sürecinde tarihçinin düştüğü hatalardan bir diğeri ise tarihsel zamanın farklı bölgelerde, farklı dönemlerde hızının ve anlamının değişmediğini düşünmesidir. Oysa bu büyük bir yanılgı içerir. Zaman bugün bile dünyanın her yerinde aynı hızda akmaz.

31 ülkede toplumların zaman algıları (dakikliklerinin) üzerine yapılan bir araştırmada, aralarında en hızlı beş ülke, İsviçre, İrlanda, Almanya, Japonya ve İtalya olurken, en yavaş beş ülke ise Suriye, El Salvador, Brezilya, Endonezya ve Meksika olarak belirlenmiştir. Bu da evrensel bir zaman anlayışının son derece yaygın olduğunu düşündüğümüz günümüzde bile zaman algısının, toplumların sanayileşmesi, şehirleşmesine göre değiştiğini göstermektedir. Bu durum tarih yazarken de göz önünde bulundurulmalıdır. Zira yaşamın ve zamanın hızının; Eski Çağ'da, Orta Çağ'da, modern zamanlarda farklı anlamlara sahip olabileceğine dikkat çekmek gerekir. Artık biliyoruz ki 1900'lü yılların başında dünyada insan yaşamı ortalaması 31 iken, bugün 72'ye çıkmıştır. Bu bile ömür dediğimiz kavrama yüklenen anlamı farklılaştırmaktadır. Buradan yola çıkarak bir Eski Çağ devleti Hititlerde, bir Orta Çağ devleti olan Büyük Selçuklu Devleti'nde zamanın aynı hızda aktığını söylemek zordur. Hatta Selçuklu Devleti'nde bir çiftçi, bir esnaf ve bir tüccar için bile zamanın aynı hızda akmadığını söylemek mümkündür. Bugün olduğu gibi insanların mesleki faaliyetleri, onların iş tempoları, seyahat imkânları ya da bir yerdeki durağanlıklarıyla çok yakından ilgili psikolojik bir zaman algısı yaratır. Bu durum hayatı küçük bir tarlayı bir yıl içinde bir kez ekip, mahsul kaldıran çiftçi ile mallarını satmak için şehirden şehire seyahat eden tüccarın zamana yüklediği anlamı farklılaştırır.

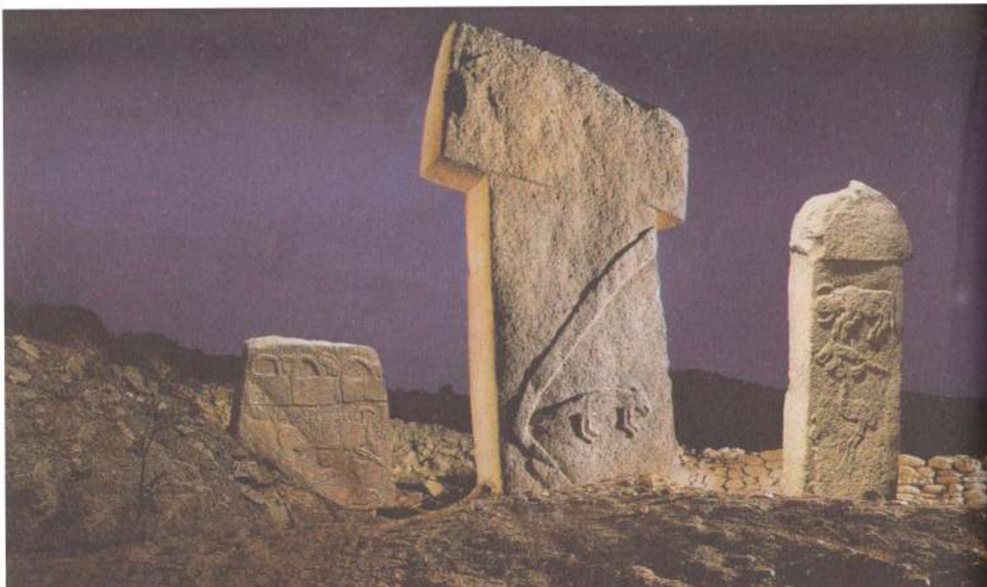

VI.
Tarihi Nerede Bulurum?

"Geçmiş yabancı bir ülkedir. Orada her şeyi farklı yaparlar."

L. P. Hartley'in bir eserine atfedilen bu söz, tarihin yaşadığımız dünyadan farkını belirgin bir biçimde vurgulamak için söylenmiş gibidir. Hartley, çok da haksız sayılmaz. Zira hemen uzanıp da tutacağımızı zannettiğimiz geçmiş, aslında çoktan olup-bitmiştir. O toplum yapısı, kültürü, değerleri, anlayışları, insan ilişkileri vs. her şeyiyle bugünden farklıdır. Bugünden farklı işlemiş ve bize sadece bazı izlerini bırakmıştır.

İnsanlığın macerasından çok zaman önce dünya vardı. İnsanlık tarihi, dünyanın varlığının sadece çok küçük bir parçası. 4,5 milyar yıllık bir geçmişi olan dünyamızda, biyologlara göre canlı geçmişi 3,5 milyar yıl. Bakteri ve alglerden, ökaryat ve prokaryatlara kadar gelen yaşamda 180 milyon yıl önce memelilere rastlıyoruz. Yani insanın dâhil olduğu canlı grubu. İnsanın diğer memeli hayvanlar aleminden kopuşundan bu yana iki milyon yıl geçti. İki milyon yıllık değişimde insan, doğa ve birbiriyle savaştı durdu. Bu süreç, biçim değiştirerek halen devam ediyor. Doğaya egemen olmak için çalışması yanında bitmek tükenmek bilmeyen savaşlar, ölümler ve barışla geçen iki milyon yıla karşın, tarihteki bilinen en eski uygarlıkların (Göbeklitepe) geçmişi on iki bin yıla dayanıyor.

Göbeklitepe: 12.000 yıllık mesaj

12.000 yıllık insanın toplumsal süreci boyunca ortaya çıkan geçmiş düşüncesi, bugüne kadar farklı biçimlerde ifade edilmiştir. Başlangıçta topluluğun anlatıcıları tarafından aktarılan geçmiş, zamanla gelişerek bir sözlü kültüre dönüşüyor. Hikâye, mit, efsane ve destanlara konuk oluyor tarih. Tarih bu dönemin başlarında runik olarak adlandırılan resimsel-şekilsel yazı formalarında ortaya çıkıyor. Bugün Göbeklitepe'de gördüğümüz T şeklindeki anıtların üzerindeki hayvan ve bitki kabartmalarıyla, bulunan çeşitli semboller bunun örnekleri.

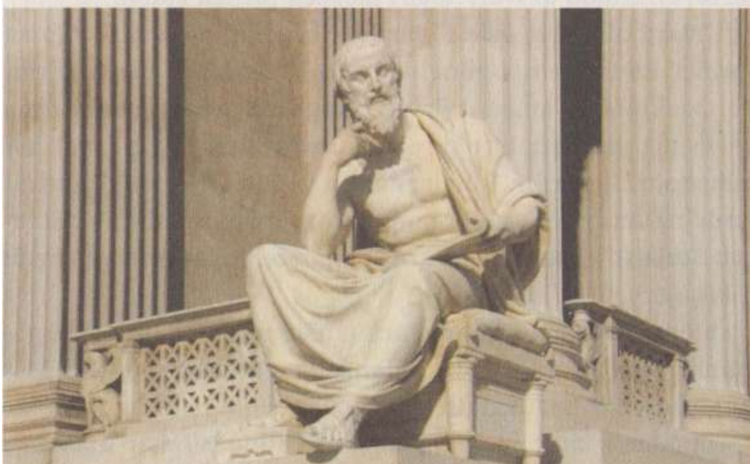
Geçmiş bilgisinin sözlü kültür üzerinden süregeldiği biçimde nesilden nesile aktarılması, ancak M.Ö. 3.200 yıllarında eski Sümer'de yazının bulunmasıyla değişime uğradı. Ama öyle hemen değil. Bugünden 5.200 yıl öncesine kadar giden bu zaman sürecinde çeşitli yazı formlarıyla birlikte önemli olayların kayda alınmasına dönüşür. Mısır hiyogralifleri de bunlardan bir diğeridir. Böylelikle tarih, sözden

yazıya sığındı. Çünkü yazı, kalıcıydı. Bütün bunları dikkate alarak düşündüğümüzde çok ilginç bir durum ortaya çıkar. Bugünkü insan türü olan Homo Sapiens'in modern davranışlarına 50.000 yıl önce kavuştuğu tahmini dikkate alınırsa bu insanlık tarihinin yalnızca 5.200 yılını yazılı biçimde kaydedebildiğimizi görmüş oluruz. Ama bu tarih yazmak anlamına geliyor mu? Hiç sanmıyorum.

Herodot olmasaydı?

İnsanoğlunun bugünkü gibi tarih yazmaya girişmesi ise bilindiği üzere Herodot'un (M.Ö. 5. yüzyıl) eseriyle başladı. Bu gelişmeyle birlikte tarih, bir araştırma eylemi ve bu eylemin sonucunda ulaşılan bilgi oldu. Buna göre demek ki insanlık sadece 2.500 yıldır bugünkü forma yakın bir tarihyazımına sahip.

Kabul etmek gerekir ki 50.000 yıllık insanlık geçmişinin sadece 2.500 yılında tarih yazıyor olmamız, yazılan tarihin insanlık geçmişinin çok az bir kısmını içerdiği anlamına gelir. Bu bir sorun olarak görülebilir. Diğer bir sorun ise bu

kısa bulduğumuz 2500 yıllık tarihyazımının da başlangıcından bugüne değin, geçmişin çok farklı formlarda temsil edilmesidir. Örneğin ilk eser olan Herodot'un kitabında tarih, daha çok "sözle doğrulanan bir hikâye" iken, aynı çevrenin tarihçisi Thukydides'in eserinde "gözlem"dir, "muhakeme"-dir. Bu durum Orta Çağ'da bir kez daha değişir. Bu kez dinî kültürün belirleyiciliği ve "Tanrının inayeti her şeyi tayin"e dayanan bir zihniyetle tarih, yeniden tanımlanır. Ahlâkî ve dinî nasihatler ön plana çıkar, yazılı ve sözlü kültürde. Tarih de bunun araçlarından biri olarak görülür ve kronik adı verilen eserlere gizlenir. Bu sadece Orta Çağ Avrupa'sında değildir, Müslüman coğrafyalarda da sürer gider.

Tarih illa Kitap mıdır?

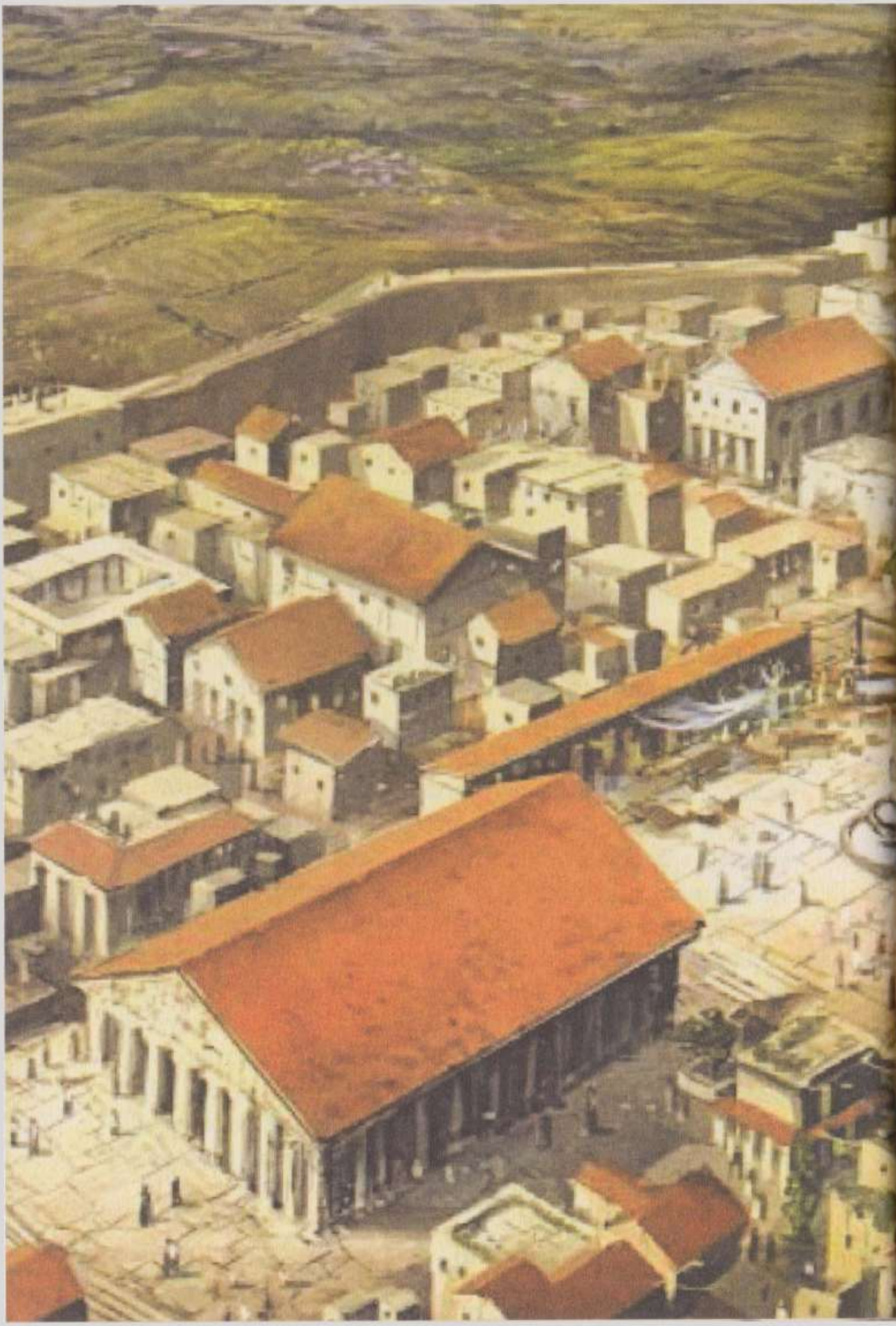
Tarih, Türklerde ise Göktürkler zamanında Orhun kitabelerinde adı konmadan var olur. Müslüman olmalarıyla birlikte Selçuklu "Şehnâme"lerinde yahut Osmanlı "Tevârih"lerindedir. Osmanlılarda zamanla resmi görevlilerinin yazdığı vakayinâmelerle saraya girmiştir artık. Ta ki Avrupa'da modern tarihyazımında üniversiteleri mesken tutana kadar.

"*Nasıl olduysa, öyle*..." yazılabileceğini iddia eden Alman tarihçi Ranke'den bugüne değin, adı artık her yerde tarihtir. Odaklandığı amacı, işlevleri, konuları, geçmişi araştırma ve yazma yaklaşımları süreç içinde farklılaşsa da ortak bir metodolojisi vardır. Uluslaşmanın yoğun yaşandığı dönemlerde milletin yüce geçmişini anlatır, kahramanlara odaklanır. Serbest piyasa koşullarında gündelik yaşama ve keyifli hikâyelere...

Modern tarihyazımında farklı düşünce ve yöntemlerle görünür, Annales ekolünde sıradan halkı anlatmaya başlar. Maduniyet okulunda tarihin kahramanlarının ışıltısından göze görünmemiş sıradan ve "öteki"lerin diline yerleşir. 1960'lar-

da modernizme yönelik getirilen eleştirilerden payını alan tarih, artık metinlere sıkışmıştır. Kâh "iktidar" bağı üzerinden tanımlanır, kâh "dilsel protokoller" üzerinden eleştiriye uğrar. Sonuçta kesinliği bir parça silikleşmiş ama yazıldığı formlar zenginleşmiş, perspektifleri çokça özgürleşmiştir.

Tarih bugün neredededir? Kim bilir? Belki de tarihin tanrısı olduğu söylenen Clio neredeyse, tarih de oradadır. Ya da dün olduğu gibi bugün de konuşulduğu her yerde...

VII.
Tarih Kimindir?

“Yedi kapılı Teb şehrini kuran kim?
Kitaplar yalnız kralların adını yazar.
Yoksa kayaları taşıyan krallar mı?
Bir de Babil varmış, boyuna yıkılan,
Kim yapmış Babil'i her seferinde?
Yapı işçileri hangi evinde oturmuşlar
Altınlar içinde yüzen Lima'nın?
Ne oldular dersin duvarcılar Çin Seddi bitince?
Yüce Roma'da zafer anıtı ne kadar çok!
Kimler acaba bu anıtları diken?
Sezar kimleri yendi de kazandı bu zaferleri?
Yok muydu saraylardan başka oturacak yer
Dillere destan olmuş koca Bizans'ta?
Atlantis'de, o masallar diyarında bile,
Boğulurken insanlar uluyan denizde bir gece yarısı,
Bağırıp imdat istedilerdi kölelerinden.
Hindistan'ı nasıl aldıydı tüysüz İskender?
Tek başına mı aldıydı orayı?
Nasıl yendiydi Galyalıları Sezar?
Bir ahçı olsun yok muydu yanında onun?
İspanyalı Filip ağladı derler
Batınca tekmil filosu.
Ondan başkası acaba ağlamadı mı?
Yediyıl Savaşını İkinci Frederik kazanmış ha?
Yok muydu ondan başka kazanan?
Kitapların her sayfasında bir zafer yazılı.
Ama pişiren kimler zafer aşını?

Her adımda fırt demiş fırlamış bir büyük adam.
Ama ödeyen kimler harcanan paraları?
İşte bir sürü olay sana.
Ve bir sürü soru."

Bertolt Brecht, "Okumuş Bir İşçi Soruyor" adlı şiirinde, tarihte kimin konu edilmediğini böyle anlatıyordu. O bilindik biçimde sormak gerekirse gerçekten de tarihi, kahramanlar mı yapar? Onların dışında sıradan insanların hiç yeri olamaz mı? Bence tarih, herkesi kuşatabilir. Yeter ki tarihçi istesin. Tarihçi yeter ki istesin dememiz boşuna değil. Zira tarihsel bilgi üretim sürecinde tarihçinin belirleyici rolüne baktığımızda hayretler içinde kalabiliriz.

Tarih yazımında, tarihçi başta çalışacağı konuyu seçerek karar verir. Şüphesiz bunda döneme ilişkin kaynakların yeterliliğinin de rolü inkâr edilemez. Lakin tarih çalışmasında, konuya uygun kullanılacak kaynakların (belgelerin) seçiminde tarihçi son derece belirleyicidir. Yine tarihçinin kişisel ve akademik nitelikleri/tercihleri, çalışmanın yapıldığı ve eserin yazıldığı, yayınlandığı zamanın siyasi, sosyal, ekonomik ve teknolojik imkânları-sınırlılıkları da üretilen bilginin mahiyeti ve niteliği üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkilidir. Dolayısıyla daha önce belirttiğimiz üzere aynı kaynaklardan (belgelerden) yola çıkan birden çok tarihçi, birden çok farklı eser ortaya koyar. Bu durumda tarihi incelemek, aslında tarihçiyi incelemek anlamı taşıyacaktır. Zaten Carr da o meşhur deyişiyle, yazarın kendine, aklına, bilgisine, zekâ düzeyine ve hatta komplekslerine döndüğünden dolayı, "*Tarihçinin kendisi, tarihin ürünüdür. Tarihten önce, tarihçi incelenmelidir...*" demiştir.

VIII.
Benden Tarihçi Olur mu?

> "Savaş esnasında gerçekleşen olayları sadece duyduğuna dayanarak kaydetmek doğru olmaz. Her olayı başlı başına ayrıca incelemek gerekir. Bunun ise ne kadar zor bir iş olduğu erbabınca bilinir. Tarihi yazarken bu konuda pek çok zorluk çektim, birçok sıkıntıya uğradım. Aynı olayı bizzat görenler başka şekil ve içerikte naklediyorlardı. İçinden hakikati bulup meydana çıkarmak ancak birçok araştırmalardan sonra mümkün oluyordu. Bununla beraber bıkmadım. Çalışmayı bırakmadım. Çünkü bu suretle yazılmayan bir tarihten başkasını yayınlamayı uygun bulmadım. Muhtemelen okuyucularıma sunduğum bu naçiz eser masal ve tatlı tatlı hikâyeler barındırmadığı için bazılarının hoşuna gitmez. Fakat insanlığa fayda verecek tarihin ancak bu şekilde yazılması gerektiğini iddia ediyorum. Çünkü geleceğe bakışta böyle tarihlerden istifade edilir. Ve gelecek için bunlar bir misal ve ibret teşkil edebilir..."

M.Ö. 5. yüzyılda, yani bugünden yaklaşık olarak 2.600 yıl önce yaşamış Thukydides, kendi tarih yazma sürecini böyle anlatıyor. Onun daha sonra meşhur olan *Peloppponnes Savaşlarının Tarihi* ismindeki eseri, bizzat şahit olduğu bir olayı işliyor. Eseri, tarihyazımında eleştirel düşünmenin önemini ortaya koyması bakımından önemli bulunmuş, modern tarihçiler için de değerli kabul edilmiştir.

Her insan, içinde doğduğu, uzun zaman yaşadığı toplumun, edindiği inancın ve tarihsel birikimin bir ürünü olarak

var olur. Şüphesiz ki tarihçiler de bundan muaf değildir. Tarihçiler de toplumun bir ferdi olarak, yaşadıkları dönemin ve coğrafyanın yarattığı kültürün biçimlendirdiği kişilerdir. Dolayısıyla her tarihçinin, aynı birikim, algılama imkânı ve bakış açısına sahip olabildiğini söylemek mümkün değildir. Ortak bir araştırma metodolojisi benimsemiş olsalar da her tarihçinin tarihçilik melekeleri ve çalışma tarzları farklıdır. Bu durum kendini, doğrudan ya da dolaylı olarak tarih araştırma ve yazma sürecinde gösterir.

• Peloponnes Savaşı'nı tasvir eden bir gravür.

Tarihçi de bir insandır

Tarihçinin, ortaya koyduğu tarihsel bilgiyi biçimlendirmesi bakımından tüm çevresel ve içsel koşulların etkilerini bertaraf ederek çalışmasını yürütmesi, "insan-üstü bir çaba" sergilemesi beklenir. Yani tarihçiden, tarihsel olaylar, kişiler, kurumlar karşısında araştırma sürecinde tarafsız kalması,

adeta verileri değerlendiren "bilgisayar gibi nötr" olması istenir. Bu beklenti, ortaya konacak bilginin sağlığı açısından teoride son derece gerekli görülse de uygulamanın tam olarak böyle gerçekleşmediği söylenebilir.

Dolayısıyla tarihçinin, doğrudan ya da dolaylı da olsa çağının varoluşsal koşullarına kaçınılmaz olarak bağlı olduğu ortadadır. Bu bağlamda, Carr'ın vurguladığı gibi "*vatanı uğruna adam öldürmeyi doğru ve övgüye değer, fakat dini uğrunda öldürmeyi kötü ve yanlış bulan bir anlayışla yetiştirilmiş olan 19.yüzyıl liberal tarihçilerinin, 30 Yıl Savaşlarında çarpışmış birinin ruh halini anlaması doğal olarak zordur.*" Bu açıdan bakıldığında, tarihçinin her tarih konusuna ilişkin kusursuz objektifliğinden bahsetmek oldukça güçtür. Bir adım sonrasında tarihin bu durumu yüzünden ortaya konulan tarihsel olguların da bütünüyle nesnel olmadığı, olamayacağı, çünkü bunların tarihçiler tarafından sunulan bilgilerin ve değerlendirmelerin gücüyle ve neticede tarihçilerin kararlarıyla tarihin olguları haline geldiklerini hatırlatmak gerekecektir.

Tarihçi deney yapar mı?

Tarihçi, toplumun bir ferdi olan insanoğlunun yaşadığı olguları, birbirleriyle ilişkileri bakımından ele alırken mutlaka yorumlar. Peki, bu yorumlama nesnel olabilir mi? Tarihçinin nesnelliğinin imkânları, kullandığı dil, içinde olduğu zihniyet, yaşadığı toplumun kültürel ortamı ve sahip olduğu çevre ile doğrudan orantılıdır. Çünkü tarihçi, laboratuvar ortamında, nesnesini tarafsız bir gözlemleyici gibi dışarıdan inceleyemez.

Tarihçi, yaşadığı toplumdan, bağlı olduğu kültürel çevreden, aldığı eğitimden, bizzat yaşadığı şahit olduğu koşullardan etkilenmeyecek şekilde olguları yorumlarken, nesnel bir

tutum sergileyemez. Olguları tasvir ederken birçok etken, nesnel davranmasının önünde engel oluşturur.

Tarihçi, bildiği ya da bilebileceği çok sayıdaki veriler içinden, kendisine göre temel önem taşıyan sorunlara ya da görüşlere yorum getirebilmek için olguları seçmek zorundadır. Zira geçmişte meydana gelen sayısız olgunun hepsini tarihin konusu olarak ele almak mümkün değildir.

Carr bu durumu tarihçi açısından bir zorunluluk olarak görür ve *"Tarihî olguların oluşturduğu, tarihçinin yorumundan bağımsız ve nesnel bir sert çekirdeğin var olduğuna inanmak, pek de gerçekçi değildir..."* der. Bu seçilenler, tarihçinin anlayıp-açıklama yeteneği, içinde yaşadığı toplumun anlayışı, ideolojik yapısından muhakkak etkilenir. Tarihsel yorumların apaçık göreceliliğinin güzel bir kanıtı, aynı olgu üzerinde görüşlerin çok değişik olmasıdır.

Fransız İhtilali'nin en belirleyici nedeni Fransız tarihçi Jules Michelet'e göre korkunç boyutlardaki yoksulluk iken, diğer Fransız tarihçisi Jean Jaurès'e göre kentsoylu sınıfın zenginliğidir.

Peki, bu karşıtlık nasıl olabilir?

Tarihçi, meydana gelen sayısız olgu arasından bazı olguları tarihin konusu yaparak tarihe kendi düşüncesini ve bakış açısını katar. Geçmiş dönemlerdeki tarihçiler, kitaplarında herhangi bir etki altında kalmaksızın olguları kaydetme aşamasında tercihte bulunma imkânına sahip olmadıklarından tarih yazıldığı dönemin koşullarından bağımsız değildir ve bütünüyle nesnel olamaz.

Tarihte nesnellik, olgunun nesnelliği değil, olgu ile yorum arasındaki ilişkinin; geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki ilişkinin nesnelliği olabilir. Tarihçinin nesnelliği, doğru olguları seçmesi ile mümkün olabilir. Peki, doğru olgular nasıl seçilebilir?

Tarih, tarihçiden bağımsız mıdır?

Carr'a göre tarih yazmak, geçmişteki olaylara bakan tarihçinin, bunları kendi zihinsel süzgecinden geçirip kendi yorumu ile geleceğe yönelik projeksiyonlar yapmasıdır. Elbette bu faaliyet, seçilen konudan başlayarak yazarın ulaşabildiği kaynaklar, onlar arasından yaptığı seçim, okuduğunu anlayabilecek zekâ ve bilgiye sahip olabilmesi, anladığını yorumlarken kullandığı kendi inançları, düşünce yapısı ve hatta kişiliği ile bağımlı olduğundan nesnel sayılmaz. Tarihçinin nesnelliğinin, farkında olma yeteneği ile ölçüldüğü, olguları inceleyip geleceğe yansıtırken, yorumlarında, o anda kendisinin bulunduğu konumu aşıp aşamaması ile ilgili olduğu görüşündedir. Bu sebepten tarihçi, olgulara —mutlak anlamda mümkün olmasa da— olgular üstü bir konumdan bakmaya çabalamalı, içinde yaşadığı toplumun, ait olduğu kültürün, ekonomik koşulların, ideolojik ve siyasî tercihlerin kendisini etkilemesine karşı boyun eğmemelidir. Tarihçi, tarih yazmaya başlamadan önce, tarihin ürünüdür.

Bazen de olgular tarihçiyi yönlendirir, kendilerini inceleme konusu yapmaya zorlar. Bir olgunun tarihin konusu olması için ele alınan konu açısından anlamlı olması gerekir. Carr'a göre olgularını doğru anlamlandırıp yorumlamış, geçmişle gelecek arasındaki sürekli etkileşimi yakalamış tarih yorumu ya da böyle bir tanım ortaya koymuş her tarihçi nesnel bir tutum sergilemiş demektir. O, nesnelliği olgu ile yorum arasında, geçmiş-bugün-gelecek arasındaki ilişkide arar ve bilimde mutlak doğru olmayacağını, tarihte geçmişteki olay ve olguları yorumlamanın "tek mutlak" olduğunu, günümüz olgularının —yoruma açık olduğundan— göreceli olduğunu savunur. Nesnel tarihçi geçmiş ile gelecek arasındaki olay ve olgu etkileşim sürecine derinlemesine giren tarihçidir.

Tarih bilgisiyle bağlantılı problemler üzerinde düşünenler, tarihi yazan kişinin aynı zamanda tarihi yarattığını da söylemektedir. Bu görüşe göre bir tarih metnini yazınsal biçeminden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla tarihte nesnellikten de söz edilemez. Tarih araştırmacıları incelemelerini kendi birikimlerine, yaratıcılık güçlerine, kültürel ve ideolojik değer yargılarına, toplumsal yapıya bağlı olarak yorumlayan, kurgulayan kişilerdir.

Tarih, eleştiridir

Tarihçinin nesnellik konusundaki açmazlarına karşın Collingwood, doğrudan olayların konu edilmesi yerine onların gerisinde yatan, onları yöneten düşüncelerin önemli olduğunu bildirmiştir. O'na göre tarihçi, elinde geçmişe ait kanıt ve belgelerde dile gelen düşünceye ulaşmaya çalışırken, çıkış noktası nesnesi değil, kendi düşüncesidir. Çünkü tarihin konusu, tarihçinin zihninde canlandırabildiği şeydir. Tarihçinin kendi düşüncesi "şimdi"dedir ama "geçmiş" de ölü bir geçmişi değil, yaşamakta olan "şimdi"nin kendi geçmişidir. Bu bağlamda tarih özerk bir disiplindir. Tarihçi, incelediği geçmişteki insanların, "durum"un elverdiği ölçüde, özgürce eylediklerini keşfederken kendiözgürlüğünün de (özerkliğinin) farkına varır.

Her ne olursa olsun tarihçi ve okuyan için en önemli beceri eleştirel bir tavırla davranmak olmalıdır.

> "Okuyucularımdan beni affetmelerini rica ederim. Ben bir şey ortaya koymadığım gibi başkalarının da yaptığı eserleri tenkit ederek mahvediyor, ehemmiyetten düşürüyorum. Bence gerçek ne ise onu meydana çıkarmak her şeyden kutsaldır. Bir tarihçi için asıl görev de budur. Tarih dedikleri ilim, para ile satın alınmaz bir mahkemedir. Bu mahkemede falan falan kitabın ehemmiyeti mevzuba-

> his olamaz. Çürük mütalâalar, yanlış muhakemeler yine çürük yine yanlıştır. Ey okuyucu! Tarihte kimsenin sözüne önem verme! Kimin olursa olsun başkasının fikrini kendine düstur kılma! Hatta benim sözlerime dahi inanma! Herkeste akıl var! Hesap var! Sen kendi muhakemene bak! Tarihçilerin araştırma ve incelemelerini dikkatle incele! Fakat neticeye sen ulaş! İşin doğrusu da budur!"

Schlosser, bir tarihçi olarak özeleştirisini böyle yapar. Aslında bu, bir kişinin özeleştirisi dışında tarihçilerin de genel bir eleştirisini kapsamıyor mu sizce de? Şüphesiz ki tarihçi, gerçekte ne olduğunu anlamak için eleştirecek, tabiri caizse "kılı kırk yaracak" ve bir karara varacak. Bütün bunlara rağmen tarihçi nesnelliği çok önemseyerek, tarafsızlık konusunda gereken hassasiyeti gösterse de onun iş yapma-düşünme biçimine sızmış birçok dönemsel etmenin eserde bir iz olarak etkisini göstermesi kaçınılmaz.

Tarihçi nasıl olmalı?

Türkiye'de sosyal bilimler ve tarih teorileri üzerine düşünenlerden İlhan Tekeli, tarihçinin gerçeği araştırması ve sunması bağlamındaki sınırlılıklarını dikkate alarak şu tespit ve önerilerde bulunmuştur:

Birincisi tarihçinin cesur olması gerekiyor, çünkü bilimin kuşkuculuk ilkesini tarihe taşıyan tarih yazıcısı, ulusçu bir toplumda dışlanmak riskini alıyor demektir.

İkincisi tarihçi, inceleme yaptığı toplumun zihniyetini kavrayacaktır. Böylelikle kendi toplumunda ya da başka toplumlarda üstünlük iddialarının bilimsel olmayan dayanak noktalarını, bu iddiaların sonucunda ortaya çıkan çatışmaların kaynağı olan olguları tarihçi bulmakta zorlanmayacaktır.

Üçüncüsü, tarihçinin kendisini başkasının yerine koyarak (empati) anlama yolunu seçmesi gerekecektir. Karşısın-

dakinin davranışlarını empati yaparak anlamaya çalışan kişinin belli olgular karşısındaki yargıları değişecektir. "Öteki" yaratan resmi tarihlerin dışında davranacaktır.

Dördüncüsü, tarihçi eleştirel bir tarz belirleyince, aralarında "biz" ve "öteki" konumu yaratılmış toplulukların ilişkilerinin tarihini daha doğru yazabilecektir. Çatışmacı "biz" tanımından, çoğulcu perspektifi içeren barışçı bir yaklaşıma geçilebilecektir.

Beşincisi, yine eleştirel bir yaklaşımla öteki yaratılırken üstü örtülenleri gün ışığına çıkarabilecektir.

Sonuç itibariyle tarihçinin araştırma konusu hakkındaki deneyim, bilgi, beceri, tutum ve bunların yaslandığı değerler dizgesinin, tarihçinin ortaya çıkaracağı tarihsel bilgiyi doğrudan etkileyeceğini, bunun da sonuçta ortaya çıkacak tarih eserini belirleyeceğini unutmaksızın okumak ve yazmak gerekmektedir.

IX.
Tarihçi mi Dedektif mi?

> "John Doe bir pazar sabahı erkenden, sırtında bir bıçakla, masasının üzerine kapanmış bulunduğunda, hiç kimse bunu kimin yaptığı sorusunun tanıklık yoluyla yanıtlanacağını beklemiyordu. Birisinin, cinayeti işlenirken görmüş olması ihtimali mevcut değildi. Katilin sırrını paylaştığı birinin onu ele verme ihtimali daha da azdı. Katilin köy karakoluna gidip suçunu itiraf etmesi ise en düşük ihtimaldi. Buna karşın, halk katilin adalete teslim edilmesini istiyor, polis de bunu yapmayı umuyordu. Oysa yegâne ipucu, John Doe'nun bahçesi ile bölge papazın bahçesi arasındaki demir kapının sahip olduğu taze yeşil boya ile bıçağın sapında bulunan bir parça taze yeşil boyadan ibaretti."

Collingwood'un, *John Doe'yu kim öldürdü?* başlıklı uzun metninin bu kısa girişinde anlatıldığı gibidir olay ve çözülmeyi beklemektedir. Elbette cinayetin kim tarafından işlendiğinin anlaşılabilmesi için olay yerinde kalan izlerden hareket etmek kadar, olayın içeriğine ilişkin nitelikli sorular sorabilmek de önem taşır. (Bu arada Amerikan jargonunda, kimliği belirlenemeyen cesetlere, erkekse John Doe, kadınsa Jane Doe dendiği bilgisini de araya sıkıştıralım...)

Bir dedektif incelemesi gibi tarih incelemesi de olaydan kalan izler/kanıtlar üzerinden bir incelemeyi gerekli kılar. Benzer yönleri olmakla birlikte bir tarih araştırmasını cina-

yet soruşturmasından ayıran farklar bir hayli fazladır. Bunların başında, her ikisinin de geçmiş bir olayın izini sürmesine karşın, hâlâ çok sıcak olan bir olayla sadece dedektifin ilgilenmesidir.

Tarihçi en eski dönemlerden, onun için geçmiş olabilecek bir zamana kadar tarihsel süreçte gezinirken, dedektif için araştırılan olay, genellikle çok eski bir geçmişe ait değildir. Şüphesiz bunun tarihçi açısından bir anlamı vardır. En başında gelen sebebi ise olayın üzerinden zaman geçerek soğuması, dolayısıyla tarafların olayın yazımı üzerinde etkili olmalarının engellenmesidir.

Tarihçi geçmişte araştırma konusu yaptığı olay, kişi, durum ya da kurumla ilgili verimli bir araştırma yapabilmek adına iki unsura çok ihtiyaç duyar.

Bunların başında tarihçinin belirlediği ana sorusu ve tezi gelir. Bu durduk yere ortaya çıkmaz. Tarihçinin yoğun okuma ve düşünme mesaisi sonunda, onun ilgi ve merakı çerçevesinde belirir. Diğer unsur ise çalışacağı konuyu aydınlatacak, tabiri caizse düğümü çözecek yeterli malzemeye ulaşmasıdır. Bu her zaman baştan planlandığı gibi gerçekleşmez. Elde edilen malzeme, nitelikli sorularla didik didik edilir, ulaşılan veriler eleştirel bir bakışla başka bilgi ve belgelerin yardımıyla sorgulanır. Doğru olduğuna kanaat getirilince veriler analitik bir bakışla gruplanır. Sonra anlamlı sorularla yine kontrol edilir.

Burada hem tümevarımda olduğu gibi olayın farklı yönlerini, aktörlerini ve diğer gelişmeleri ele alan verilerden anlamlı bir bütün oluşturma çabası vardır. Hem de tümdengelimde olduğu gibi oluşan bütünü yine anlamlı sorularla kontrol ederek güçlendirme girişimi sert biçimde uygulanır. Bu nedenle geçmişi yeniden "inşa etmek", bir bulmacayı tamamlamak veya bir gizemi çözmek gibidir.

Kennedy'yi kim öldürdü?

Tarih çalışmasının insanları, olayları, önemli tarihleri ve yerleri vb. basitçe hatırlamayı içerdiği yaygın bir yanlış anlamadır. Kim, ne, ne zaman, nerede ve nasıl soruları bunun sadece başlangıcıdır. Buna karşın tarihçiler, olayların nasıl ortaya çıktıklarını ve neden meydana geldiklerini daha iyi anlamak için "nasıl" ve "neden" sorularını araştırmakla daha fazla ilgilenirler. Dolayısıyla tarihçiler tarihsel bir olayı çevreleyen "genel gerçekler" üzerinde anlaşmaya varmalarına rağmen, sonrasında olayı farklı şekilde yorumlarlar. Örneğin ABD Başkanı John F. Kennedy suikastını ele alalım. 22 Kasım 1963'te Dallas'ta bir motorlu araçta vurulduğunu herkes biliyor. Vuran da Lee Harvey Oswald idi. Ancak onun daha çok tetikçi olduğu düşünülüyordu. Tek başına mı hareket ettiği, yoksa başka tetikçilerin de var olup-olmadığı, kimin planla-

dığı, asıl failin kimler olduğu, bununla neyi amaçlamış olabilecekleri gibi onlarca soru akla geldi. Yoksa Oswald olayı örtbas etmenin bir parçası olarak bir "kurban" mıydı? Tarihçiler kariyerlerinin çoğunu bu ve bunun gibi sorular sorarak, birbirleriyle tartışarak geçirirler.

Olgularla ilgili belgeleri tespit etmek, hangi belgeleri kullanacağına karar vermek ve bu belgeleri kullanarak olgular arasındaki ilişkiyi irdelemek, bununla ilgili varsayımlarda bulunmak tarihçinin görevidir. Bu sebeple tarih incelemesi, bir anlamda nedenlerin incelenmesidir. Tarihçi, sürekli "niçin" sorusunu sorar ve cevap bulmayı umduğu sürece de durmaz. Öte yandan tarihte nedensellik yoruma, yorumsa her zaman değer yargılarına bağlıdır. Bu durum, yakın dönem tarih yazıcılığında bazı belirgin sorunlara yol açabilir.

Hangi dönemi yazmak daha zordur?

Yakın dönem tarihçisi, yaşayan ve yaşadığı olayların tarihini yazan biri olarak, objektiflik konusunda dezavantajlıdır. O, yaşadığı ya da şahit olduğu olayları yazarken onlardan kendini soyutlayamayacağı, bundan dolayı tarafsız ve objektif olamayacağı, her türlü peşin hüküm ve öznelliğe açık olacağı, dolayısıyla olayların önyargısız bir versiyonunu üretmesinin imkânsızlığı söylenebilir. Diğer yandan günümüz insanı olan tarihçinin yakın dönemi incelemesinin, örneğin Osmanlı gibi uzak dönemler üzerine çalışmasına göre bazı avantajları da sayılabilir.

Tarihçinin, Osmanlı'yı incelerken günümüzün kavramlarını kullanması günümüz insanının bakış açısını, geçmişe empoze etmesi (anakronizm) anlamına gelebileceği için sorunlu sayılabilir. Ancak yakın dönemleri çalışan bir tarihçinin benimsediği güncel kavram ve zihniyetle yapacağı bir inceleme sonucunun daha gerçekçi olabilmesi mümkündür.

Bu yüzden olsa gerek Lord Acton, "dönemleri değil de sorunları inceleyin..." demiştir.

Siz de geçmiş hakkında bir soru sorduğunuzu, belgeler, eserler veya diğer kaynaklar aracılığıyla bir dizi ipucu oluşturduğunuzu ve ardından sorunuzu yanıtlayan bir hikâye anlatmak için bu ipuçlarını bir araya getirdiğinizi hayal edin. Zira, tarih yapmak budur.

İKİNCİ KISIM

Tarih Bir İşe Yarar mı?

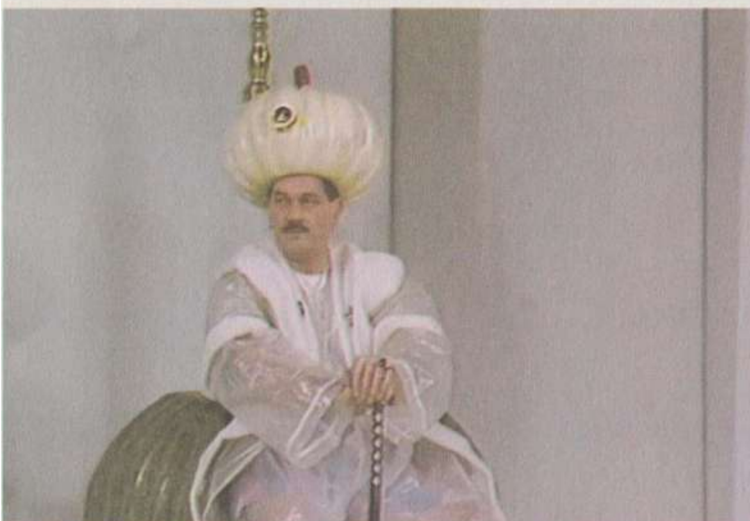
• *Sarayda Kadınlar*, Edouard Richter (1844-1913)

I.
Devletler Tarihten Ne Bekler?

soyut soyut
çok soyut bir padişahım
tarihte bulunmadım
vaktim olmadı
vak'anüvis tutmadım
boşuna masraf
vakt-i kerahatimde
kayda değer vaka olmadı
kayda geçirmediler bizi
kitaplarda yazmadılar adımızı
işbu yüzden kimse bilmez bendenizi
işbu yüzden çok eksiktir
hem yanlıştır
hem tek yanlı
okuduğunuz tarih kitapları
para yedirmedim tarihçilere
elim sıkıdır biraz
tarihçiler taktılar bana
unutulmam bundan oldu
parayı bastıran
istediği gibi yazdırdı tarihini
değiştirdi talihini
tarihte çok paragöz tarihçiler oldu
yüz vermedim onlara
işbu yüzden
kimse bilmez adımı
işbu yüzden çok eksiktir
hem yanlıştır

hem tek yanlı
okutulan tarih kitapları
soyut soyut
çok soyut bir padişahım
adım üstümde
bize de tarihte aç parantez derler
şükür ki bizden başka parantez olmadı
böyle biline vesselam
vesselamın aleyküm
ve aleyküm esselam

Tiyatrocu Ferhan Şensoy, *Soyut Padişah* isimli komedi oyununda, adı-sanı bilinmeyen soyut bir padişahın başından geçenleri konu eder. Aslında öyle biri yoktur tarihte. Ancak oyun, tarihe ilişkin birçok trajikomik çarpıklıklara odaklı anekdotlara dayalıdır. Aslında söyleyeceğim bunun dışında.

Uzun bir tiyatro tiradının kısa bir parçası olan yukarıdaki şiirde, padişah olarak tarihte yer bulamamasını iki nedene

bağlar: İlki “*vakt-i kerahatimde kayda değer vaka olmadı*” şeklindeki tespitidir. Yani, “hüküm sürdüğüm dönemde kayda değer bir gelişme olmadı” demek ister. Diğeri ise “*para yedirmedim tarihçilere, elim sıkıdır biraz*” şeklindedir. Elbette bir komedi oyununda bu iddia, işin latifesi olmalı. Peki, tarihte yer bulabilmek nasıl mümkün olabilir? Nedir bu “kayda değer vaka”? Hele de devlet tarihinde?

Önceki sayfalarda tarihin, sıradan bir geçmiş olmadığını, salt insanî bir merakla değil, iktidar sahiplerinin bir tür meşruiyetlerini pekiştirmek adına yazıldığını söylemiştik. Peki, tarihin yazılması nasıl bir kasıt içerir? Daha açık bir biçimde sormak gerekirse tarihi, tarihçiye yazdıran güç/ler nedir? Buraya kadar anlaşıldığı kadarıyla kasıtlı bir eylem olarak tarih, neden yazdırılmış olabilir? Yine kısaca bahsettiğimiz üzere tarihyazımının ilk örneği olarak kabul edilen Herodot'un *Historia*'sı geçmişe ilişkin bir araştırmayı amaçlıyordu. Herodot bunu yazmakla neyi amaçlamış, ne elde etmiştir?

Ya da antik dönemin bu kez kitlesel bir tarihyazımı eylemi olarak görülebilecek “Hitit Analları” neyi amaçlamıştır? Ya da Türk tarihinin ilk yazılı anıtları, Bilge ve Kültigin hanların kendi zamanında yaptıklarını anlatmalarıyla ilgili muratları neydi?

Antik dönemlerde bugünkü gibi tarihe yüklenmiş birçok misyon yoktu. Tarih yazmak da okumak da oldukça serbest ve isteğe göre gerçekleşen eylemlerdi. Okuryazarlığın oldukça sınırlı, geçmişe yönelik çalışmaların oldukça az olduğunu bildiğimiz dönemlerde tarih, Herodot'un mensup olduğu gibi yüksek sosyetede ya da hükümdarların isteğiyle gerçekleşen türdendi. Peki, onları tarih yazmaya ya da yazdırmaya sevk eden amiller nelerdi?

Orhun kitabeleri neden dikildi?

Herodot'unki büyük bir ihtimalle sosyetesinde daha saygın bir yer etmekken, analları yazdıran Hitit kralları ve Orhun Kitabesini diktiren Bilge Kağan ise siyaseten yaptıklarına bir tür meşruiyet kazandırmayı amaçlamış olmalıdır. Eski zamanlardan beri krallar ya da hükümdarlar, güçlerini mutlak kılmak, yönetiminde bulunanlar üzerinde egemenliklerini daha da pekiştirmek adına kendilerinin Tanrı tarafından seçildiğini, atandığını; yani tanrısal bir hüviyete sahip olduklarını iddia edegelmişlerdir. Bütün bunlar iddia sahibi yöneticinin gücünü pekiştirmek, yaptığı icraatlarının doğruluğunun tartışılmasını önlemek için olduğu bugün çok açık biçimde anlaşılmaktadır. İşte Hitit kralları ya da Bilge Kağan'ın da yaptığı budur. Hem kendisi ölmeden bunu topluma sunarak meşruiyetini pekiştirmek hem de kendinden sonra gelenlere yaptıklarını anlatan izler bırakarak bir anlamda ölümsüzleşmek. Bu durum Orta Çağ boyunca da krallar-sultan-hükümdarlar tarafından sürdürüldü.

Orta Çağ'da yöneticilerden farklı olarak tarihle ilgilenen bir başka merkez ortaya çıktı: Kilise. Katolik Kilisesi, kendi kurumu içinde yaşanmış önemli olayları ve yaşamış önemli kişileri düzenli olarak kayda aldı. Kilise kronikleri olarak adlandırılan bu tarihlerin, kurumsal bir hafıza ve kültürün oluşması ve yayılmasında etkili olduğu görüldü. Orta Çağ'da beyler, derebeyler ya da varlıklı aileler, asilzadeler de kendi aile tarihçelerini yazdırdılar. Buradan maksatları ise tarihin sunduğu meşruiyet ve prestijden yararlanma olarak tanımlanabilir.

Orta Çağ'ın sonunda Avrupa'daki gelişmelerle devlet ve hanedanlık tarihleri, bir tür meşruiyet yaratmak amacıyla varlığını sürdürdü. Ancak bu dönemde öncekilerde olmayan bir neden daha dâhil oldu tarihyazımına; insanlığı kuşatan bir merak. İnsan doğasının ortak olduğu tezinden hareket

eden bu dönem filozofları, tarihe de evrensel bir rol vererek, insanlığın tarihinin yazılmasına çaba sarf ettiler. Hegel'den başlamak üzere birçok örneği verilen dünya tarihleri, insanlığın serüvenini nasıl ve hangi içerikle sunacağı konusunda bir sonuca varamadığı için hep tartışmalı bulundu.

Tarihe yeni misyon

Modern dönemde ortaya çıkan modern bilim ve kürsüleşme, bu kez tarihe belli bir metodoloji çerçevesinde millî görevler verdi: Millî kimliğin inşası. Uluslaşma, her bir ulusun kendi geçmişini en eskiye taşıma ya da bunu yaratmaya (icat etmeye) odaklı çalıştığı için tarihin araçsal bir bakışla yöneticilerin en büyük yardımcıları olarak görüldükleri söylenebilir.

Uluslaşma bir süreçti ve devletin egemenliğinde yaşayanların homojen bir kültürel birliğe ve bunun kimliğine sahip olmaları son derece önemliydi. Bunun için Fransızlar vatan kavramı çerçevesinde bir millî tarih inşa ederken, Almanlar soybirlikleri çerçevesinde bir Alman tarihi icat ettiler.

Modern Türkler ise Cumhuriyetle birlikte önce soy temelli bir ulus tarih anlayışını benimsese de zamanla kültürel temelli bir ulus tarih tanımına doğru geçildi. Bu bağlamda "*tarih, bir millete kimliğini veren bilim olarak*" tanımlandı. Ve tarihe, "*bir ulusun nelere yetenekli olduğunu ve neleri başarabilme gücünde olduğunu gösteren en doğru kılavuz*" gibi yaklaşıldı.

Vatandaşlık eğitimi için tarih

Tarih, uluslaşmaya katkı sağlarken, aynı zamanda dönemin siyasilerinin seçimleri dâhil diğer siyasetlerinin meşruiyetini sağlamaları için yararlandıkları bir alan oldu. Bu sonrasında bir parça evrilerek yine benzer bir hedefe oturdu: Vatandaşlık eğitimi için tarih.

Modern ulus devletlerle birlikte vatandaş kavramı ortaya çıktı. Vatandaş, yaşadığı ülkenin topraklarında devlete karşı bazı hak ve sorumlulukları olan yeni statüydü. Modern ulus devletler eğitimi, geleneksel formda olduğu gibi bir kültürleme aracı olarak görme eğilimindeydiler. Bu durum, sandıktan sandığa oy vermenin dışında başka hakların da olduğu demokrasi rejimlerinde vatandaşlık eğitimi çerçevesinde gerçekleştirilmeye başlandı. Tarih, bu eğitimin en önemli unsurunu teşkil etti. Çünkü ulus devletler, sahip oldukları en eski tarih ve en geniş coğrafya için tarihe ihtiyaç duyuyorlardı. Üstelik tarih, ait olunan milletin bir ferdi olarak onun geçmişte başardığı işlerle gurur duymasına imkân sağlıyor, ulusal kahramanlar genç kişilikler için rol-model olabiliyordu. Ayrıca tarih derslerinde sunulan içerikle devletin yöneticilerinin (iktidarın) arzu ettikleri kültürün, tarihsel temelleri de sunulmuş oluyordu. Bu durum, vatandaşın kabul edildiği süreçte yoğun biçimde yer alırken, demokratik ve etkin vatandaşlık eğitimi kavramının ortaya çıktığı yakın zamanlarda dâhil devam etmiş ve hâlen son bulmuş sayılmaz. Tarih dersleri hâlâ milletin yüce mazinin destansı hikâyelerini sunmaya devam ediyor. Bu "resmi ve güçlü" bir biçimde gerçekçi olmaktan uzak sunulan durum şüphesiz öğrencilere hitap etmediği gibi bilgi imkânlarının arttığı günümüz toplumunda "hiçbir gerçeğin gizli kalamayacağı" prensibi uyarınca da çabucak çürütülmeye müsaittir. Zira okulda ders kitabında yazanın ya da öğretmenin söylediğinin gerçekliği, öğrencilerce çok geçmeden dijital dünya imkânlarıyla test edilebilir. Eğer sınıf içinde paylaşılan bilgide tutarsız bir durum varsa, bu genelde sadece yanlış bilginin düzeltilmesi biçiminde olmaz. Bundan sorumlu görülen öğretmen ya da ders kitabının aleyhine yönelik güvensizlik olarak belirir.

II.
Tarih Toplumlara Ne Kazandırır?

> Kazan, üç yılda bir İç ve Dış Oğuz beylerini toplar, helalini alır, nesi var ṇesi yoksa yağmalatırdı. Yine Kazan'ın evini yağmalattığı bir zaman Dış Oğuz beyleri gelmez, İç Oğuz beyleri yağma eder. Bunun üzerine Dış Oğuz beyleri Kazan'a düşman olur. Kılbaş adında bir bey Dış Oğuz beylerinden Aruz'un evine gider ve Dış Oğuz beylerinin Kazan Han'a kin beslediğini öğrenir. Kılbaş gittikten sonra Dış Oğuz beyleri yemin eder, Beyrek'in bu yemine katılmasını yoksa öldürüleceğini söylerler. Beyrek, kabul etmez, ancak Dış Oğuz beyleri de Beyrek'e kıyamaz. Aruz Bey, Beyrek'in sağ uyluğunu keser. Beyrek öleceğini anlayınca Kazan Han'a kanını yerde bırakmamasını vasiyet eder. Kazan Bey bunun üzerine İç Oğuz beylerini toplayarak Aruz'un evini yağmalar, kendisini öldürür. Kazan, Dış Oğuz beylerini affeder.
>
> Ve "Dedem Korkut geldi, şadılık çaldı, boy boyladı, soy soyladı, bu Oğuznâme'yi düzdü, koştu böyle dedi."

Toplumlar, geçmişlerinden yararlanacak biçimde bir ilişkiyi her zaman kurmaya çalıştılar. Yazının bulunmasından önce anadan-atadan duydukları geçmişe ilişkin hikâyeleri dinleyen gençler, yukarıdaki alıntıda olduğu gibi bu hikâyelerde sadece topluluğun geçmişini değil, kültürünü de öğrendiler. Sözlü kültür aracılığıyla geçmişi keşfetme, elbette

geçmişteki tekil olaylara odaklanmaya imkân vermiyordu. Topluluğun görünürlüğünün olabildiği olaylar yer bulurken, topluluğun kahramanlarının yapıp-ettikleri epik bir tarzda sunuluyordu. Bu durum aslında modern zamanlara kadar pek değişmedi. Yani yazının bulunması ve yazılı bir edebiyatın ortaya çıkması toplumun genelinde pek yankı bulamadı, uzun zaman. Ta ki modernleşme sürecine kadar.

Modernleşme ve uluslaşma sürecinin neredeyse paralel yürüdüğü düşünülürse, okur-yazarlığın bu süreçte değer kazandığı, okullaşmanın bu süreçte önemsendiği görülecektir. Ulus devletlerin yarattıkları modern toplumlar, bazıları her ne kadar eski bir tarihe sahip olsalar da genellikle bir toplumsal inşanın sonucu ortaya çıktılar. Bu toplumların okullaşması sürecinde tarih, ortak hafızanın geçmiş birikimini aktaran epik hikâyelerin yerini aldı. Ve *"tarih, tam bir zihni terbiye biçimi"*ne dönüştü.

Yukarıda da belirtildiği gibi okullarda tarih dersleri ve öğretmenler aracılığıyla sunulan tarih, eğitim olgusunun genelde bir kültürleme biçiminde sunumundan dolayı sadece tarih olmadı. Toplumun geçmiş millî kültürünü, kahraman-

larını, devletlerini, kurumlarını, başarılarını, zaferlerini, mimari yapılarını içerdi. Böylelikle aslında çoğu zaman askerî ve siyasi bir içeriğin ön planda sunulması söz konusu olsa da kültürlemenin önemli araçlarından biri olmayı sürdürdü. Bu yüzden tek bir perspektifle sunulsa da tarihin, "yüksek eğitim değeri" her zaman var olageldi.

Zaman içinde demokrasinin halkın zihniyetine sirayet bağlamında yaygınlaşması, bunun bir yaşam tarzı olduğunun, insan hak ve hürriyetleriyle yoğun ilişkisinin olduğunun fark edilmesiyle tarih, artık ulusalın dışında dünyanın başka yerlerinde olup-bitmiş hikâyeleri de önemser hale geldi. Bu kez toplum açısından "*tarih, çağımızın en önemli, eğitim, kültür ve hümanizma aracı*"na dönüşüyordu. Demokratik ve çoğulcu bir perspektifle sunulan tarih, daha insancıl bir amacı da gündeme taşıyor, tarihin bir sosyal bilim olmasının yanında insanlığın ortak hikâyesine de dönüşen yönlerini göstermeye başlıyordu.

Tarihçi kalp nakli yapar mı?

Malumdur ki tarihçiler kalp nakli yapmazlar, otoyol tasarımını iyileştirmezler veya suçluları tutuklamazlar. Eğitimin yararlı amaçlara hizmet etmesini oldukça doğru bir şekilde bekleyen bir toplumda, tarihin işlevlerini tanımlamak, mühendislik veya tıbbın işlevlerinden daha zor görünebilir.

Tarih çalışması, daha iyi vatandaşlığın önemli bir yönünü oluşturur. Okul müfredatının bir parçası olarak öğretilmesinin ana nedenlerinden biri budur. Vatandaşlık tarihi (bir vatandaş ile devlet arasındaki ilişki), sadece bireysel ve kolektif başarı dersleri vererek, güçlü bir ulusal kimliği ve ulusal sadakati teşvik etmek ister.

Gerçek yurttaşlığın temelini oluşturan tarih, bir anlamda, geçmiş araştırmanın temel kullanımlarını sunar. Ulusal

kurumların, sorunların ve değerlerin ortaya çıkışı hakkında veri sağlar. Aynı zamanda, sorumlu vatandaşlık için gerekli olan uluslararası ve karşılaştırmalı perspektifler sağlayarak, ulusların diğer toplumlarla nasıl etkileşime girdiğine dair kanıtlar sunar. Dahası, tarih okumak, vatandaşların yaşamlarını etkileyen yeni, güncel ve ileriye dönük değişikliklerin ne kadar ortaya çıktığını veya ortaya çıkabileceğini ve hangi nedenlerin söz konusu olduğunu anlamamızı sağlar. Daha da önemlisi, tarih okumak, ister ulusal ister topluluk lideri, ister bilgili bir seçmen, bir dilekçe sahibi veya basit bir gözlemci olsun, sorumlu kamu davranışı için hayati önem taşıyan zihin alışkanlıklarını teşvik eder.

Tarih, daha bilgili vatandaşlar olmamıza fayda sağlayabilir. Bize kolektif bir grup olarak kim olduğumuzu gösterir. Bundan haberdar olmak, demokratik bir toplumu sürdürmek için anahtar bir unsurdur. Bu bilgi, insanların eğitim tartışmaları yoluyla ve temel inançlarını rafine ederek siyasi forumlarda aktif bir rol almalarına yardımcı olur. Tarih bilgisi sayesinde vatandaşlar, bâtıl olduğuna hükmettikleri inanç sistemlerini bile değiştirebilirler.

III.
Tarihi Neden Öğreneyim ki?

> Bayan Pretty: Biz ölüyoruz, ölüyoruz ve çürüyoruz. Yaşam bitiyor.

> Bay Brown: Size katıldığımı söyleyemeyeceğim. Mağara duvarına bırakılan ilk el izinden itibaren, biz süregelen bir şeyin parçasıyız. Yani aslında ölmüyoruz.

2021 yılında gösterime giren The Dig[1] adlı sinema filminden bir diyalog bu. Anlaşılan o ki filmin kahramanı Bay Brown, sadece iyi bir kazı ustası değil, aynı zamanda kendini insanlığın süregelen hikâyesinin bir parçası olarak gören bilge biri. Bay Brown haklı bence. Büyük bir insanlık ailesinin bireyleriyiz. Bu durumda tarih de insanlığın ortak hikâyesi oluyor. Âdem'in oğulları Kâbil ile Hâbil'in savaşından beri süregelen büyük bir hikâyenin parçasıyız. Ya siz? Siz de kendinizi süregelen insanlığın bir unsuru olarak görüyor musunuz? Neden olmasın?

Tüm insanlar ve kültürler aslında bir tür yaşayan tarihlerdir. Konuştuğumuz diller, geçmişten miras kalmıştır. Kültür, gelenek ve dinlerin tümü de öyle. Nasıl ki genetik yapımızı bizden önce yaşayanlardan miras alıyorsak, bugün

1 İkinci Dünya Savaşı sırasında kocasını kaybetmiş zengin bir dul kadının arazisinde yer alan höyükleri amatör kazıcı Bay Brown'dan kazmasını istemesiyle başlayan süreçte İngiltere için çok eski bir döneme ait mezar-gemi kalıntılarının bulunmasıyla başlayan arkeoloji yolculuğunu anlatan bu filmde, geçmiş ve yaşam sık sık sorgulanır.

sahip olduklarımız da geçmişten bugüne kadar miras olarak biriktirdiklerimiz ve üzerine eklediklerimizden oluşuyor. Bence bireyin bu bağlantıları bilmesi, işte o büyük insanlık ailesinin parçası olduğu hissini güçlendiriyor.

İnsan ölümlü bir varlık. Ancak ölmek de istemiyor. Hatta ölümsüzlük olarak tanımlanan bir duruma geçmeyi de çok istiyor. Amerikalı psikiyatrist Robert Jay Lifton, araştırmaları ve gözlemleri sonucunda dört ayrı ölümsüzlük yolu bulmuş:

> Kalıtımsal ölümsüzlükte çocuklarımız, torunlarımızla gelecekte varlığımızı sürdürürüz. Dinî ölümsüzlükte, cennette yaşamanın ya da Nirvana'ya ulaşmanın vaadi vardır. Müzisyenler, mimarlar, matematikçiler buluşları, eserleriyle ölümsüzleşir. Devrimci ölümsüzlükte ise hepimiz bir şeyi yapıp yapmamak, söyleyip söylememekle, tarihimizin tek tek belirleyicileri olduğumuzun bilincindeysek, ilelebet var olacağız demektir.

Tarihin bireysel olarak belirleyicisi olma imkânı ya da misyonu. Bu durum şüphesiz varoluşumuzu zenginleştiren anlam katmanlarından birini oluşturabilir.

Tarih, kim olduğumuzun, nereden geldiğimizin hikâyesi. Nereye gittiğimizi potansiyel olarak ortaya çıkarabilecek bir sistem. Ünlü tarihçi Arnold Toynbee de tarihin diğer ilim alanları gibi, insanlara bazı tahmin imkânları sunması bakımından değerli bir alan olduğunu belirtmiştir. Tarihin diğer insanların nasıl hareket edeceklerini tahmin etmeye yarayacağını, bunun da insan ilişkilerinde büyük yardım sağlayabileceğini söylemiştir:

> İleriye bakarken ve plan yapmaya çalışırken bize yegâne ışık tutan geçmişte edindiğimiz tecrübe olacaktır. Geçmişte edindiğimiz tecrübe Tarihten başka bir şey değildir. Tarih dediğimiz zaman bütün insan ırkının geçirdiği

kolektif bir tecrübe anlarız. Her bir insanın kendi ömrü boyunca teker teker edindiği tecrübe de gerçek bir Tarihtir. İnsanın özel hayatında olsun, toplum hayatında olsun, tecrübenin yeri büyüktür ve yerinde olarak ona çok itibar edilir. Çünkü tecrübe sayesinde daha iyi hükümler, daha akıllıca kararlar verebiliriz. Belirli hareket yolları geçerken ve kararlar verirken gök bilginlerinin yıldızlar hakkında yaptıkları kesin hesaplamalardan değil kaba tahminlerden faydalanır.

Atatürk hangi tarihten yararlandı?

Tarihin, kendimizi kolektif bir hafızanın parçası olarak görmemize katkısı yanında bazı yönetimsel bilgi ve beceriler edinmemizi desteklediği de söylenebilir. Afet İnan bir kitabında, Atatürk'ün bu bağlamda Osmanlı tarihinden doğrudan yararlanma biçimini şöyle açıklamıştır:

> Atatürk, güttüğü siyaset için Osmanlı tarihinden iki surette yararlanmıştır:
>
> 1- Osmanlı İmparatorluğu'nun, yaşamakta olan bazı lüzumsuz ve zararlı teşkilatını yıkmak isterken, onların kuruluş tarihlerini anlatmak ve bu suretle ömürlerini bitirmiş olduklarını belirtmek. Aynı zamanda bu örneklere tarih boyunca bakarken, onlar gibisini kurmamak. Demek ki bu noktada iki esas vardır: Bugün, bir teşkilatı yıkıp, yenisini kurarken; eskisinin kuruluş ve gelişimini bilmek. Gelecek için yenisi kurulurken onun kötü taraflarını almamak.
>
> 2- Manevi kuvveti tazelemek ve cesaret vermek için ulusal benliğin üzerinde durarak tarihten yararlanmak. Ülkeyi kurtarmak girişiminde ilerlerken, ulusun yeteneklerini, tarihten örnekler getirerek kuvvetlendirmek, manevi kuvveti yükseltebilmek.

Elbette her birimiz Atatürk gibi bir inkılapçı ya da devlet adamı olmadığımız için tarihten onun yararlandığı gibi yararlanamayabiliriz.

Tarih bilmek para kazandırır mı?

Yıllarca üniversitede tarih bölümü öğrencilerine tarih eğitimi dersi verdim. Onlara her dönem başında sorduğum soru şuydu: "Tarih, birey olarak bize ne sunabilir?" Tahmin edersiniz ki çoğunluk her zaman, "tarih, geçmişten ders almamızı sağlar" şeklinde bir klişeyi dile getirme eğiliminde olsa da soruyu tekrarladığımda, genelde sınıfta derin bir sessizlik oluşurdu.

Bu ilginç gelebilir size ancak, meslekî olarak tarihçilik eğitimi alanların çoğu, tarihin yararlarına ilişkin bu klişe dışında düşünmemiştir. O klişe de ilkokuldan beri ezberletilen "geçmişten ders aldığımız" cümlesiydi. Bunu örneklendirmelerini istediğimde ise genelde tarihin öğrenilmesinin devlet ya da toplum yararına olduğu sonucuna ulaşıyorduk. Bense üzerine basa basa tarihin, kişisel anlamda kendilerine ne kattığını soruyordum.

İtiraf edeyim ki bu soruya hiçbir zaman tatmin edici bir cevap alabildiğim söylenemez. Bu çok şaşırtıcıydı. Bu durumla ilgili zihnimde iki tahmin oluşuyordu. İlki acaba soru mu yanlıştı? Sanmıyorum. Tarihin, toplumsal yararı yanında mutlaka bireysel bir katkısı da olmalıydı. Peki, neden tatmin edici bir cevap gelmiyordu? İkinci tahminimse, tarihçilik eğitimi amaçlarına rağmen çoğu öğrencim, tarihin hayatlarına bireysel anlamda katkı sağlayan bir olgu olduğunu hiç düşünmemişler miydi? Sanırım buydu, asıl sebebi. Peki, bu nasıl olabilirdi? Bunun cevabı Türkiye'de ilkokul, ortaokul ve lisede verilen tarih eğitiminin tamamıyla devlet/millet merkezli olmasıydı. Öğretilen tarihte birey yoktu, sadece kahra-

manlar vardı. Bu yüzden Türkiye'de tarih, bireyle ilgisi olmayan bir alan olarak görülmüştür.

Kahramanlar, birey midir?

Şunu baştan kabul etmek gerekir ki tarih, her bir olaya ayrı odaklı olsa da aslında hepsinin ortak bilgisini paylaşır. Yani, her bir olay biricik kabul edilse ve her bir olayın failleri, yeri, zamanı, sebepleri, sonuçları, oluş biçimi kendine özgülük taşısa da olaylar ve bunlardan üretilen tarihsel olgularda kahramanlar dışında bireyleri bulmak kabil olmaz. Örneğin İstanbul'un fethi olayı, biriciktir. Türk ve Osmanlı tarihinde çok önemli bir yeri olduğunu biliriz. Çağ açıp çağ kapattığını, gemilerin karadan yüzdürüldüğünü, büyük gülleleriyle surları yıkan Şahi topunu, Anadolu hisarı karşısına yapılan Rumeli hisarını, 1453'ü, Bizans İmparatoru Konstantin'i vs. Ancak birey anlamında baş kahraman Fatih Sultan Mehmet'i, idam edilen Çandarlı Halil Paşa'yı, surlara sancağı diktiğine inanılan Ulubatlı Hasan'ı. Bunlar dışında belki birkaç paşa ve komutanın adını. Bunun dışında birey yoktur anlatıda. Bireysel hikâyeler ise hiç yoktur. Örneğin, Şahi topunu yapan Urban Usta'nın, Ulubatlı Hasan'ın ya da Çandarlı Halil Paşa'nın hikâyelerini okumayız, bilmeyiz. Yeniçeriler, sipahiler ya da lağımcıların hayat hikâyelerinden eser yoktur. Oysa şair Hüseyin Tüzün'ün söylediği gibi,

> "lağımcılarla humbaracılar yazmıştır,
> kalelerin altını oyarken,
> Üstlerine çöken tarihi."

Tahmin edilebilir ki bireyin öyküsünün olmadığı bir tarihin bireysel bir katkı sunabileceğini düşünmek hiç kolay değildir. Sanırım bizim diğer ülkelerde ve Türkiye'de tarih derslerinde yaşadığımız ana sorun buydu.

Kabul edelim ki tarih, ya savaşları anlattı ya da antlaşmaları. Ya da kahramanlara odaklandı. Orada sıradan insanlar pek yer bulamadı. Zaten tanımda da "insan topluluklarının" diye başlamıyor muyuz? Ancak her birimiz bireyler olarak varız ve hayatî katkılarımız bakımından toplumda anlamlı bir yere sahibiz. O zaman, tarihyazımında çok ihmal edilse de öğretiminde bireysel başarı hikâyelerine belki daha fazla yer verme imkânımız olabilir. Biyografiler bunun için değil midir? Peki, tarihe sadece devletler ve milletler ya da birkaç kahraman mı konu edilir? Sadece bunların mı tarihi vardır?

Aslında her şeyin bir tarihi vardır

Her şeyin bir tarihi yazılabilir. Tıptan sanata, yemekten eğlenceye, duygulardan alışkanlıklara kadar her alanın, her konunun bir tarihi vardır. Büyüleyici bulduğunuz her neyse, onunla birlikte ortaya çıkarılacak yeni bir tarih vardır. Herhangi bir konunun geçmişine biraz daha derine dalınca bu süreçte bulabileceklerinize şaşıracaksınız. Gündelik yaşamda kullandığımız sıradan nesneler yanında, düşüncelerimizin ve duygularımızın da bir tarihi vardır. Bu durum, birey olarak bizim her bir nesne, duygu ve düşüncenin nasıl ortaya çıktığını, nasıl değişimlere uğradığını, bugüne nasıl ulaştığının izini sürebilmemizi sağlayabilir. Elbette meraklarımız çerçevesinde bu tarz tarihsel incelemelerimiz ya da okumalarımızla aslında yaşamın ne kadar geniş ve derin, ne kadar çok ayrıntılı (karmaşık) bir alan olduğunu görmemizi ya da inceledikçe ulaşabileceğimiz zenginliğini kavramamızı sağlayabilir.

Tarih öğrenirsen...

Ünlü İtalyan siyaset bilimci-düşünür diyebileceğimiz Machiavelli, tarihin bireysel yararı üzerine şunları söylemiştir:

> Akıllı insanlar tekrar ederler ki; ileride meydana gelecek olayları öngörmek isteyenler, geçmişteki olaylara müracaat etsinler; çünkü insan hâllerinin bir benzeri geçmiş zamanda mevcuttur. Bunun sebebi de şudur: Tarihsel olaylar insan eylemlerinin sonucudur ve insanî ihtiraslar daima aynı şekilde tecelli edegelmiştir. Şu hâlde bu ihtirasların daima aynı sonuçları doğurması gerekir.

Machiavelli'nin dediği gibi geçmişteki olayların sebebi olan insan ihtirasları, bugün de aynı sonuçları doğurur mu bilemeyiz ama tarih okumanın insanları daha iyi tanımaya yönelik bir giriş sağladığı söylenebilir. Buradan hareketle tarihin, birey olarak bizlere birtakım katkıları olduğunu söylemek mümkündür.

İnsanlar çok da değişmezler

Tarih araştırması insanlığın incelenmesidir, insanlık durumuyla ilgili gerçekleri ortaya çıkarır. Tarih okumak, insanların yüzlerce yıl öncesine göre bugün çok da farklı olmadığını gösteriyor. Tarihçiler geçmişten gelen betimlemelere bakar ve bunun modern olanlarla neredeyse aynı olduğunu görürler. Hatta modern komedyenler ile aynı esprileri içeren tarihî oyunları bile okuyabilirler. Tarih incelendiğinde, insanların nerede ve ne zaman yaşadıklarına bakılmaksızın temelde birbirlerine benzedikleri ve kültürlerin farklı ortamlara adapte olması nedeniyle birçok farklılığın olduğu ortaya çıkar. Bu, diğer kültürlerle empati kurmayı kolaylaştırır ve insanların herhangi bir çabada farklı yerlerden gelen insanlarla çalışmasına fayda sağlayabilir.

Tarih, zaman içindeki değişimin hikâyesidir. Tarih, koşulların ve teknolojilerin değiştiğini gösteriyor, ancak insanlar hâlâ önceki medeniyetlerde istedikleri şeyleri istiyorlar: zenginlik, güvenlik, mutluluk, güç, ruhsal ve sosyal tatmin

vb. Bu da insan doğasının oldukça sabit kaldığını gösterir. Düşünsenize, tarih sahnesinde konu edilmiş yüzlerce insanın biyografilerini okumak, şüphesiz ki o kişilerle ilgili bazı genelleyebileceğimiz bilgiler edinmemizi sağlayabilir ki buna insan doğası denebilir. Bu imkâna sahip bireylerin, günümüz hayatına ilişkin bazı çıkarımları kolayca yapmasına imkân sunacağı da açıktır.

Osmanlı devletinin en güçlü zamanlarında eserler vermiş ve ilimlerin sınıflaması üzerine kafa yormuş önemli bir düşünür Taşköprülüzâde de benzer bir yaklaşımla, tarihin kişiye sağladığı yararları şöyle dile getirmiştir:

> Bu faydalı ilim hakkında söyledikleri uygun düşer ki kitaplarını okuyanlara ikinci bir ömür ve şehrinde oturduğu yerden, gezip dolaşan, seyahat eden kimselerin elde ettiği faydalar ile faydalanmaları şüphesizdir.

Taşköprülüzâde'nin dediği gibi tarih, insana ikinci bir ömür sunabilir mi? Sanırım bunu tarihle çok yönlü ilgilenenler bilebilecektir.

Teknoloji değişimseldir

İnsanlar tarihi teknoloji ile nadiren ilişkilendirir, ancak geçmişteki teknolojiye bakmak bize pek çok ders verebilir. Mühendisler ve diğer doğa bilimciler genellikle kendi güncel

kültürlerinde sıkışıp kalırlar. Geçmişten ilham alma yolunu pek tercih etmezler. Oysa eski kültürler, yararlı yenilikler için onlara inceleyebilecekleri farklı modeller sağlayabilir. Örneğin, yeşil mimari ya da yavaş şehirler (cittaslow) genellikle eski tasarımlara dayanan topraktan yapıları ve eski deneyimlere dayanan yaşam tarzlarını içerir. Her ne kadar modern teknoloji ve düşünce onları geliştirse de onlar antik dünyadan gelen fikirlerdir.

Tarih güncel sorunları çözebilir mi?

Modern dünyanın sorunları çözülemez görünebilir, ancak tarihçiler nadiren bu zorluktan şikâyet ederler. Onlar geriye dönüp baktıklarında eski uygarlıkların da modern uygarlıktaki gibi çeşitli sorunlarla karşılaştıklarını görebilirler. Örneğin Tunç Çağı'nın çöküşü bir zamanlar Akdeniz çevresindeki hemen hemen her şehri ve imparatorluğu yok ederken, bölgedeki insanlar hayatta kalmayı, yeniden inşa etmeyi ve ilerlemeyi başarabilmişti. Ya da geçmişteki suç ve ölüm oranlarına bakıldığında medyanın bugün dünyanın tehlikeli bir yer olduğu konusundaki ısrarına kapılmayabiliriz. Böylelikle bugün yaşadığımız pek çok sorun, insanlığın geçmişte üstesinden geldiği sorunlara kıyasla küçük görünebilir. Bugün görünüşte tehlikeli olan bazı eğilimler, geçmişle kıyaslandığında ortadan kalkabilir.

Tarih araştırmaları, merak duygusunun tatmini kadar, gerçeğe ulaşma arzusunun tetiklemesiyle başlayabilir. Araştırmanın bitiminde, daha gerçek bir sonuca varabilme, elde edilen bu sonuçtan pratik yarar elde edebilme; bu sonuçla en azından konuya ilişkin doğru düşünmeyi sağlayabilme; varılan sonuçla ülkede yaşanmakta olan sosyal olayları doğru anlayıp kavrayabilme; bu sonuçla dünyada yaşanmakta olan sosyal olayları doğru anlayıp kavrayabilme; bu sonuçla

ülkede ve dünyada yaşanmakta olan sosyal olaylar arasında sağlam, sağlıklı ve doğru ilişkiler kurabilme; bu sonuçla geleceğe yönelik planlar, programlar, projeler veya kuramlar üretebilme söz konusu olabilir. Bu yüzden tarihsel çalışmanın sonuçları her zaman apaçık biçimde görünür olmasa ya da daha az anlık olsa da tarihi bilmek ve anlamak, okumalarımızla derinleştikçe elde edilen zenginliğin arttığı rahatlıkla söylenebilir. Örneğin tarih, bize bugünün toplumsal olaylarını ve gidişatını geniş bir perspektiften anlayabilmemiz için veri ve beceri sunabilir. Bununla, olayların neden ve nasıl olduğu gibi daha derin sorular sorarak günümüz sorunlarını anlamamıza yardımcı olabilir.

Tarih, kanıta dayalı bir disiplindir. Bu nedenle günümüzün çekişmeli tartışmalarını daha iyi anlamak için ihtiyaç duyulan gerçekleri nasıl ve nerede bulacağımızı bilmek, yalnızca söylenenleri anlamamıza fayda sağlamakla kalmaz, aynı zamanda insanların ne tür tarihsel karşılaştırmalar yaptığını ve neden yaptıklarını anlamamıza da yardımcı olabilir.

Tarih hem geçmiş, hem de şimdiki dünya hakkındaki anlayışımızı şekillendirebilir. Tarihte olup bitenlere dair güçlü bir anlayışa sahip olmak, şu anda olup bitenleri bilinçli bir şekilde anlamamıza yardımcı olabilir. Küresel anlamda bize en yakın iki büyük dünya savaşının nasıl ortaya çıktığı, nasıl geliştiği, ne sayıda ve vahşette insanlara yansıdığı, ne gibi acılar çekildiği, savaşın nasıl durdurulduğu, savaş sonrasında nasıl bir yıkımla karşılaşıldığı, insanların nasıl toparlandıkları vs. gibi onlarca soruya gerçekçi cevaplar bulmalarını sağlayabilir. Konuya ilişkin daha verili olması bakımından daha somut olarak sormak gerekirse, örneğin 20. yüzyılda Avrupa'da yaşanan savaşlar dünyanın diğer yerlerindeki ülkeler için neden önemliydi? Hitler ya da Mussolini, iktidara nasıl geldi ve bunu nasıl korudular? Bütün bunların bugün

yaşadığımız dünyayı ve küresel siyasi sistemi şekillendirmede nasıl bir etkisi oldu? Tarih bütün bunlara cevap vermeye çalışırken aslında günümüzdeki küresel ya da toplumsal sorunların nedenleri, gelişim aşamaları ya da sonuçları üzerinde de derin bir anlayış geliştirmemize katkı sağlayabilir.

Tarih önyargılı fikirleri yıkar

İnsanlar çocukluktaki basit derslerden ve medya temsillerinden geçmişe dair önyargıları farkında olmaksızın edinmişlerdir. Tarihi incelemek ve bu hataların farkına varmak, insanın yanılabilirliği hakkında değerli birçok ders verir. Tarihçiler, bir şeyin tamamen yanlış olabileceği fikrini daha çabuk hissederler. Bunu diğer alanlara kolayca uygulayabilirler; bu da onların hatalarını kabul etme ve düzeltme konusunda daha iyi olmalarını sağlayabilir.

Geçmiş olayların bugün dünyayı nasıl etkilediğini anlamaya çalışmak, toplumun genelinden farklı insan gruplarını anlamak için derin bir empati ve kavrayış getirebilir. Ayrıca birlikte yaşamın kapılarını aralayabilmeye katkı sağlayacaktır. Böylelikle birlikte yaşamın gerçekleşmesi için gerekli olan ıstırabı, neşeyi ve kaosu anlamak mümkündür. Üstelik bunun tarihten örnekleri olduğunu bilmekle bugün için gerekli çabaları takdir etmek söz konusu olabilecektir.

Tarih, bir bilim olarak insan davranışına etki edebilmeyi, kişinin yaşamını değiştirebilmeyi amaçlayabilir. Ya da toplumsal bir uyarı sistemi gibi daha önce yaşanmış olaylar, ortaya atılmış görüş ve düşüncelerden yararlanarak, bugün için daha iyisini söyleyebilmeye imkân tanıyabilir. Dahası araştırma ve bununla ilgili becerileri elde etmeye yönelik olabilir.

Tarih çalışmasında kaçınılmaz olarak bir araştırma yapmak gerekir. Bu size iki tür kaynağa bakma fırsatı verir. Bunlar; birincil (o sırada yazılmış) ve ikincil kaynaklar

(gerçeğin ardından bir süre hakkında yazılmış). Bu uygulama güvenilir ve güvenilmez kaynakları nasıl deşifre edeceğinizi öğretebilir.

Dünyada pek çok bilgi kaynağı vardır. Pek çok konu için kesin gerçeği bulmak mümkün değildir. Bir grup için "zafer" olan şey, diğeri için büyük bir "kayıp" olabilir. Bu durum, olaylar hakkında kendi fikirlerinizi yaratabilmenize fırsat sunabilir. Bu yüzden öğrenmekte olduğunuz bilginin ve "tarihin" kalitesini sorgulamayı kavramak son derece önemlidir.

Tarihle ilgili yazıları eleştirel gözle okumak

Tarih metinlerini okurken şu iki soruyu aklınızda bulundurun: Okuduğum şeyin gerçek ve doğru bilgi olduğunu nasıl bilebilirim? Bunlar yazarın fikirleri olabilir mi? Eleştirel düşünme, araştırma, bilgiyi değerlendirme vb. gibi tarih hakkında öğrenerek kazanılan becerilerin tümü, işverenler tarafından aranan yararlı becerilerdir. Birçok işveren, bu becerileri çalışanlarında bir kazanım olarak görür, bundan dolayı onları çeşitli rollerde işe alabilir. Çünkü tarih, bize başkalarının "geçmiş hatalarından ders alma" fırsatı verebilir. İnsanların neden bu şekilde davrandıklarını anlamamızı sağlar. Sonuç olarak, karar vericiler olarak daha tarafsız davranmamıza yardımcı olabilir.

Tarih araştırması sırasında bir anlamda "geçmişi yeniden kurarken", aslına bağlı kalma, araştırma sürecinde adil olma, kişisel duygu, düşünce, ideoloji, inanç ve benzeri etkenlerin altında kalmama gibi meziyetleri mutlaka edinmek gerekir. Bu da tarih araştırması yapan ve bunun hakkını veren herkesin duygu ve düşünce dünyasını farklılaştırır. Araştırmalar ve okumalarla birlikte hakikate olan hürmetin zamanla artması, kişide entelektüel bazı deneyimleri tetikler. Süreç içinde bildiklerinin hepsini bir anlamda temize

çekmesine neden olarak entelektüel gerçek bir deneyim yaşamasına katkı sağlar.

Sapiens ve *Homo Deus* gibi yaklaşık 50 dile çevrilen kitaplarıyla küresel ölçekte faaliyet gösteren Yuval Noah Harari'yi geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki ilişki üzerine dünyanın en çok okunan yazarlarından biri yapan nedir? Bu başarının sırrı, her zaman olduğu gibi, tarihçinin geçmiş toplumların nasıl işlediğine dair derin merakıyla birleşen tarihsel pratiğin yöntemlerinde yatmaktadır.

İyi tarihçiler, okuduklarını eleştirel olarak ele almak için eğitilirler. Bu işlem, bir kaynağı sadece okumak veya dinlemek şeklinde olmaz. İster bir gazete haberi, ister bir Orta Çağ fermanı, bir röportaj veya bir 16. yüzyıl taş baskısı olsun onu sorgulamak gerekir. Tarihçilik eğitimi, karşılaşılan materyalle ilgili doğru sorular sormak için eğitir. Bu sorular; nereden geliyor, kim yazdı, tasarladı, parasını kim ödedi, kaynağı nedir, verdiği mesaj ne kadar güçlü ve başarılıydı, farklı görüşlerin arkasında ne tür kanıtlar, veriler ve algılar yatıyor şeklindedir. Sahte haberlerin toplumsal vicdanı ve kamuoyunu etkileyebildiği bir dünyada, tarihçinin yöntemlerine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

Tarihçiler, yöneticilerin ve yönetici sınıfların her dönemde en güncel iletişim yöntemlerini kullanarak kararlarını nasıl meşrulaştırdıklarına hiç yabancı değildir. Örneğin imparator Augustus, M.S. 1. yüzyılda, kendini Tanrı'nın oğlu ilan etti ve ne kadar harika biri olduğunu dünyaya anlatmak için bir otobiyografi yazdı. Otobiyografi o kadar başarılı bir siyasi tanıtım parçasıydı ki örnek olması bakımından bugün hâlâ okuyoruz.

Çok çeşitli zamanlara ait, farklı metinleri okuyarak okuma becerilerimizi geliştirebiliriz. Dil zamanla değişir ve gelişir. Buna bağlı olarak, insanların kendilerini yazma ve

• Giovanni Battista Tiepolo'nun *İmparator Augustus* tablosu (1743)

ifade etme biçimleri de değişir. Yazma becerilerini yalnızca başkasının söylediklerini tekrar etmek şeklinde değil, aynı zamanda birden fazla kaynaktan gelen farklı bilgileri analiz edip kendi vardığımız sonuçları ortaya çıkaracak biçimde geliştirebiliriz. Bununla daha iyi yazı ve eleştirel düşünme elde edebiliriz. Tabiri caizse bir taşla, iki kuş.

Tarih öğrenmek ahlâk olgusunu güçlendirir

Tarih, ahlâkî tefekkür için bir alan sağlayabilir. Geçmişteki bireylerin ve durumların hikâyelerini incelemek, bir tarih öğrencisinin kendi ahlâkî algısını test etmesine, bireylerin zor şartlarda karşılaştığı bazı gerçek çelişkilere karşı tutum geliştirmesine olanak tanır. Zorlukları sadece bazı kurgu çalışmalarında değil, gerçek tarihsel koşullarda aşmış insanlar ilham verebilir. "Örnekler yoluyla tarih öğretimi", yalnızca

kahramanlar için değil, ahlâkî ikilemler içeren başarılı hikâyelerle sıradan insanlar için de bir çalışma alanı olabilir.

Bazı tarihsel hikâye ve gelişmelere bakarak kendi ahlâkî değerlerinizi sınayabilirsiniz. Bunu, bireylerin zor zamanlarda yüzleşmek zorunda kaldığı bazı gerçek durumlarla karşılaştırabilirsiniz. Zorluklarla yüzleşen ve üstesinden gelen insanları anlamak ilham verici olabilir. Ahlâkî ikilemlerle başarılı bir şekilde mücadele eden, tarihe konu olmuş büyük insanların hayat hikâyelerini incelemek bize cesaret, sebat dersleri verebilir.

Tarih öğrenmek, insanı kendine getirir

Tarih aynı zamanda kimlik sağlamaya da yardımcı olur. Bu, tartışmasız tüm modern ulusların tarihlerinden bekledikleri ana nedenlerden biridir. Tarihsel veriler, ailelerin, grupların, kurumların ve ülkelerin nasıl oluştuğuna ve dengeleri koruyarak nasıl geliştiklerine dair kanıtları içerir. Pek çok Amerikalı için, kendi ailesinin tarihini çalışmak, tarihin en bilindik kullanımıdır. Bu girişim, aile şeceresi hakkında gerçekleri ortaya çıkarır. Ailenin tarihsel süreçten nasıl etkilendiğini anlamak için bir giriş sağlar. Aile tarihi sonunda birey için aile kimliği belirlenir ve onaylanır.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki birçok kurum, işletme, topluluk ve sosyal birim, benzer kimlik amaçları için tarihi kullanır. Bunun nedeni, grubu sadece şimdiki zamanda tanımlamanın, zengin bir geçmişe dayalı bir kimlik oluşturma imkânını sunmamasıdır. Elbette uluslar da kimlik tarihini kullanıyor. Ulusal deneyimin ayırt edici özelliklerini vurgulayan ulusal öyküyü anlatan tarihler, ulusal değerlerin anlaşılmasını ve ulusal sadakate bağlılığı amaçlamaktadır.

Ulusal kimliğin güçlendirilmesinde "biz" ve "öteki" ayrımındaki dengesizlikler, her zaman büyük sorunlara yol aça-

bilir. Bireylerin kendi kimlik ve bunun dayandığı kültürlerini öğrenme ve benimsemeleri ne kadar doğruysa, diğer kültürleri bir "öteki" olarak önyargılı biçimde tanımlamaları da o kadar yanlıştır. Oysa tarih, diğer kültürleri de bireylerin anlamaları için zengin fırsatlar sunabilir. En basitinden diğer toplumların ve kültürlerin neden farklı olduğuna, tarihten hareketle ulaşmak mümkündür. Bu arada elbette "Neden bazı toplumlar düşmanken, diğerleri düşmanca değil?" ya da "Neden bazı kültürler bizimkine çok benzerken, bazıları hiç benzemez?" gibi bazı temel sorulara tarihten hareketle cevap vermek mümkündür. Geçmişi incelemek, toplumlar ve yaptıklarını anlamamız bakımından katkı sağlayıcıdır.

İnsan deneyiminin çeşitliliğini incelemek, dâhil olmadığımız kültürleri, fikirleri ve gelenekleri anlamamıza ve bunları takdir etmemize, bunları belirli zamanların ve yerlerin anlamlı eserleri olarak görmemizi sağlar. Tarih, atalarımızdan ne kadar farklı olduğunu, ancak hedeflerimiz ve değerlerimiz açısından onlara ne kadar benzediğimizi anlamamızı temin eder.

Tarih öğrenmek düşünme becerilerini geliştirir

Tarihçiler, olayların nasıl gerçekleştiğini ve sonuçlarının neler olduğunu anlamaya çalışırlar. Bu, önemli ve değerlidir. Tarihçilerin, internette veya siyasi seçkinler tarafından TV'lerde hakikat olarak gösterilen geçmişin büyük yanlış yorumlamalarını düzeltme bilgisine sahip olması anlamına gelir. Bu sadece ampirik anlamda önemli değil, aynı zamanda toplumun gidişatı için de önemlidir.

Her birimiz dijital dünyanın imkânları ile çeşitli alışkanlıklar oluşturduk. Denemeler, makaleler, blog yazıları yazıyoruz, web siteleri ve uygulamalar tasarlıyoruz. Bazen daha profesyonel çalışmalar için kütüphaneciler, arşivciler ve kü-

ratörlerle işbirliği içinde halkın birçok farklı kesiminin geçmişle etkileşime girmesi için yeni yollar yaratıyoruz. Tarihçi becerileri, bu değişen toplumu anlamakla derinden bağlantılı. Yeni ortaya çıkan iş alanlarının ya da endüstrilerin geçmişlerini üretebilmeleri de böylelikle mümkün olabiliyor.

Tarih araştırması, tarihçilerin yapabildikleri en doğru geçmiş resimlerini şekillendirmek için kullandıkları türden kanıtlarla ilgilenme ve onları değerlendirme konusunda deneyim sağlar. Geçmiş siyasi liderlerin açıklamalarının nasıl yorumlanacağını öğrenmek, günümüz siyasi liderleri tarafından yapılan açıklamalarında, toplumsal yarar ve kişisel kazanç arasında ayrım yapma kapasitesini oluşturmaya katkı sağlar. Farklı türden kanıtların kamuya açık beyanlar, özel kayıtlar, sayısal veriler, görsel materyallerin nasıl birleştirileceğini öğrenmek, çeşitli verilere dayalı tutarlı argümanlar geliştirme becerisini sunar. Bu beceri aynı zamanda günlük yaşamda karşılaşılan sorunlara ve durumlara da uygulanabilir.

Tarihi öğrenmek, genellikle birbiriyle çelişen yorumlar yoluyla sıralama yapma konusunda beceri kazanmak anlamına gelir. Toplumların nasıl işlediğini anlamak, günümüzde neler olup bittiğini kavramak için de kesinlikle geçerlidir. Çatışan yorumların nasıl tanımlanacağını ve değerlendirileceğini öğrenmek, çoğu zaman tartışmalı bir insan deneyimi olarak tarihin sağladığı temel bir vatandaşlık becerisidir. Geçmiş durumların incelenmesindeki deneyim, ulusal veya grup kimliğinin aşırı iddialarına karşı yapıcı bir eleştirel anlam sağlar.

Tarih, değişimin nasıl, ne zaman ve neden gerçekleştiğini (veya daha geniş ölçekte aranması gerektiğini) daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Geçmişteki değişim örneklerini değerlendirmedeki deneyim, bugün toplumdaki değişimi anlamak için hayati öneme sahiptir. Değişim analizi, değişimin

büyüklüğünü ve önemini belirlemek için kapasite geliştirmek anlamına gelir. Geçmişteki ilgili örneklerle belirli değişiklikleri karşılaştırmak, tarih öğrencilerinin bu kapasiteyi geliştirmelerini sağlar. En üzücü değişimlere bile her zaman eşlik eden süreklilikleri belirleme yeteneği, aynı zamanda olası değişim nedenlerini belirleme becerisi de tarih çalışmalarıyla kazanılabilir.

Tarih keyifli bir okuma alanıdır

Genel okur kitlesinin ilgisini çeken tarihçilerin çoğu, doğruluktan ayrılmadan, dramatik ve ilgi çekici yazmanın önemini bilir. Biyografi ve askerî tarihler, kısmen içerdikleri hikâyelerden dolayı çekicidir. Sanat ve eğlence olarak tarih, estetik açıdan olduğu kadar insan anlayışı düzeyinde de gerçek bir amaca hizmet eder. İyi yazılmış hikâyeler, insanların ve toplumların gerçekte nasıl işlediğini ortaya çıkarır. Onlar diğer zaman ve yerlerdeki insan deneyimi hakkında düşünceleri harekete geçirir. Aynı estetik ve insancıl hedefler, insanlara, günümüzün anlık faydasından çok uzak geçmişleri yeniden inşa etme çabalarına kendilerini kaptırmaları için ilham verir.

Tarih hakkında bilgi edinmek çoğu zaman eğlenceli olabilir. Çünkü her bir tarih kitabı, bir döneme, bir olaya ve bazı kişilere odaklıdır. Her birinde bir hikâye vardır. Kabul etmek gerekir ki bazısı hikâyesini heyecanlı biçimde sunamaz. Bu yüzden okuyana sıkıcı gelir. Ancak bu durum bile tarihin keyif alınamaz, bir alan olduğunu göstermez. Bazen güncel sorunlardan kaçmak için tarihe sığınırız. Orada ideal kişilikler ve iyi işleyen sistemler görmek, kimliğimizle ilişkili zaferler ya da başarılara tanık olmak her zaman keyiflidir. Bazıları için geçmişle ilgili hikâyeler okumak sanıldığı gibi sadece keyifli değil, aynı zamanda iyileştiricidir.

17. yüzyılda kitabını yayınlamış Pierre Le Moyne, tarihin keyif vericiliği ve iyileştiriciliği ile ilgili ilginç bir anekdot paylaşır. Buna göre İspanya-Aragon kralı Alfonso, çok ciddi hastalanmıştır. Doktorlar ve eczacılar bu hastalığını iyileştirmek için o zamana kadar yaygın kullanılan Galen ve Hipokrat'ın yöntemlerini, tedavilerini öğütlerler. Alfonso, bunlardan bir sonuç alamaz. Ancak ilgisini çeken *Büyük İskender'in Hikâyeleri* (Quintus Curtius Rufus) adlı tarih kitabını okur. Zamanla bu okumaların onun iyileşmesine neden olduğundan bahsedilir. Kabul ediyorum ki bu belki bir parça abartma içerebilir. Ancak, bir hakikat payının olduğuna da eminim.

Bugün geçmişimizle ilgili bunu kanıtlayacak çok sayıda filmimiz var. Tarih, korsanlar, hazineler, gizemler ve maceralar dâhil olmak üzere şimdiye kadar anlatılan en ilginç ve büyüleyici hikâyelerle doludur. Geçmişten gelen yeni hikâyeler, keyif veren yeni filmlerin çekilmesine vesile olmaktadır.

Tarih iş dünyasında da faydalıdır

2011 yılında yapılan bir araştırma, sosyal bilimler bölümünün yüzde 16'sının finans sektöründe, örneğin muhasebe, değerlendirme, iş danışmanlığı, geliştirme yönetimi, taahhüt, halkla ilişkiler, işe alma ve çeviri gibi alanlarda çalışmaya başladığını ve daha birçoğunun profesyonel hizmetler sunan alanlarda çalıştığını gösterdi. Daha da şaşırtıcı olanı, Amerikan tarihi lisans derecesine sahip mezunların yüzde 40'ının yönetim veya satış alanında çalışmaya başlamasıdır. Genel tarih işyerleri için, aynı sektörlerde yüzde 29'du.

Tarih iş dünyası için kullanışlıdır. İyi iş adamları, profesyoneller ve siyasi liderler yaratmaya katkı sağlar. Amerika'da profesyonel tarihçiler çeşitli düzeylerde ders verirler, müzelerde ve medya merkezlerinde çalışırlar. İşletmeler veya kamu kurumları için tarihsel araştırmalar yaparlar veya artan sayıda tarihi danışmanlığa katılırlar. Bu kategoriler, tarihin temel girişimini devam ettirmek için önemlidir, ancak tarih okuyan çoğu insan, eğitimlerini daha geniş mesleki amaçlar için kullanır.

Tarih öğrencileri, deneyimlerini çeşitli kariyerlerdeki mesleklerle, hukuk ve kamu yönetimi gibi alanlarda daha fazla öğrenim görmeleri ile doğrudan ilgili bulurlar. İşverenler genellikle tarihsel çalışmanın teşvik ettiği kapasitelere sahip öğrencileri ararlar. Tarih öğrencileri, geçmişin farklı evrelerini ve geçmişte farklı toplumları inceleyerek, onlara birçok iş durumunda gereken geniş bir perspektif edinirler. Araştırma becerileri, bilgi kaynaklarını bulma ve değerlendirme becerisi ve çeşitli yorumları belirleme ve değerlendirme araçları geliştirirler.

Tarihte çalışma, aynı zamanda temel yazma ve konuşma becerilerini geliştirir. Toplumsal eğilimleri belirleme, değerlendirme ve açıklama kapasitesinin gerekli olduğu kamu ve

özel sektördeki analitik gerekliliklerin çoğu ile doğrudan ilgilidir. Tarihsel çalışma, çeşitli işler ve profesyonel durumlar için tartışmasız birçok imkân sunar. Tarih, öğrencilerini kariyerlerinde özellikle uzun vadeye hazırlar, giriş düzeyindeki istihdamın ötesinde niteliklerini ilerletmeye fayda sağlar.

Henüz Türkiye'de bunun değeri anlaşılmamışsa da Amerika ve İngiltere'de bir tarih bölümünü tamamlamak, birçok kariyere yol açabilir. Bunlar arasında dışişleri, göçmenlik gibi hükümet pozisyonları, her türlü STK, öğretim, gazetecilik, medya, turizm, miras danışmanlığı ve planlaması, yerel yönetimlerde özellikle müze, kütüphane, arşivlerde çalışmak ve halk tarihi üzerine projelerde yer almak vardır. Bugün dünyanın en etkili iş liderlerinden bazıları (büyük şirket CEO'ları, politikacılar, yönetmenler, oyuncular, komedyenler vs.), üniversitede tarih okumuşlardır ya da tarihi iyi bilen danışmanlardan profesyonel yardım alırlar.

Colorado Koleji'nde tarih profesörü olan Anne Hyde, tarih öğrenimi gören öğrencilerde şu becerilerin geliştiğini belirtmiştir:

√ Güçlü analitik beceriler
√ Olağanüstü sözlü ve yazılı iletişim becerileri
√ Detay odaklı bir yaklaşım
√ Araştırma sunma ve bunu yapmak için teknolojiyi kullanma deneyimi
√ Bağımsız çalışma becerileri
√ Mükemmel kişilerarası ve problem çözme becerileri
√ Hızlı tempolu ortamlarda son teslim tarihlerini karşılama yeteneği
√ İnsan kurumlarının sistematik bir anlayışı

Şüphesiz bunlar, tarih mezunlarının iş dünyasında zorlanmadan istihdam edilmelerinin yollarını açmaktadır.

Tarihçiler, toplumsal kalkınmanın finansal ve finansal olmayan olayların yanı sıra finansal işlemler ve modeller üzerindeki etkisini anlamak için iyi bir donanıma sahiptir. Bunu iş dünyasından bazı ek becerilerle desteklemek, tarih bilgisi ve araştırma becerisiyle birleştirilebilirse çok olumlu sonuçlar alınabilir.

Tarihin strateji bilgisinden iş dünyasının kurallarına

Tarihçinin, iş dünyasındaki birçok gelişmeyle, okuduğu tarih arasında paralellikler kurarak, akılcı çözümler üretmesi mümkündür. Örneğin "takım yönetimi becerileri"ni, tarihteki kontrgerilla taktikleriyle kazanmak mümkündür. Kontrgerilla hareketi, taktiksel olması ve doğru kararın yere ve zamana göre değişebilmesiyle geleneksel savaştan ayrılır. Örneğin, Birinci Haçlı Seferi'nde çok kalabalık Haçlı ordusunun önüne birden çıkmayan Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan, büyük Haçlı güçlerini Kudüs'e kadar "vur-kaç stratejisi"yle büyük ölçüde eritmiştir. Şüphesiz bu durum pazarlama gibi karmaşık alanlarla uğraşan kurumsal ekiplerin sık karşılaştığı benzer bir sorundur. Örneğin, bir müşteriye hitap eden bir reklam stratejisi başka bir müşteri için çalışmayabilir. Bireysel yöneticiler, müşterilerin seçimlerindeki esnekliği bilmeye ihtiyaç duyar.

Ya da tam tersi "agresif liderliği" destekleyen şirket kuralları uzun vadede olumlu sonuçlar üretebiliyor. Örneğin, Çanakkale Savaşında İngilizlerin Conkbayır'a asker çıkarmasını engelleyerek yeni bir cephe açılmasının önüne geçen Mustafa Kemal'in liderliği buna örnek oluşturabilir. "*Size taarruzu değil, ölmeyi emrediyorum*" şeklinde sloganlaşan emri çerçevesinde pek çok Türk askeri şehit olmasına karşın, İngiliz askerleri karaya çıkamamış, verilen mücadele kısa sürede başarı sağlamıştır. Benzer şekilde iş dünyasında, teş-

vik edici agresif eylemin, sorunları hızlı ve kararlı bir şekilde çözmeyi destekleyen bir kültür oluşturarak uzun vadeli başarının sağlanmasına fayda sağlayacağı ortadadır. Elbette cesur ve agresif stratejiler her zaman işe yaramayabilir. Tarihte bununla ilgili örnek olaylar da vardır.

Tarih barış için gereklidir

Tarihin zaman tünelinde geçmişe doğru yolculuğumuz, hepimiz için aşağı yukarı benzer gerçekleşiyor. Aslında tarih, içine doğduğumuz kültürün sunduğu geçmiş algısının bir devamı olarak, okulda karşılaştığımız bir ders. Diğer bir ifade ile sandığımızdan çok daha erken yaşlardan itibaren tarihe yönelik bir aşinalığımız var. Gündüz Vassaf'ın anlatısıyla dünyanın neresinde, ne zaman doğmuşsak doğalım, annelerimiz, babalarımız, dinlerimiz, devletlerimiz bize bir "geçmiş" giydiriyor. Onu giydikçe giyiyoruz. Çoğumuz, bu geçmişin elbiselerini günümüzün terzileri (tarihçileri) dikmesine rağmen, bunu yadırgamadan kabulleniyor, zaman

içinde elbiselerimizle kendi bedenlerimizi ayırt edemeyecek hâle geliyoruz. Belki çok azımız ise bu elbise ile bedenlerimizin ayrımını fark ederek, elbiseyi dikkatlice gözden geçiriyor, sorguluyoruz, eleştiriyoruz. Bu durum yeni arayışlara ve araştırmalara yol açabiliyor. Fark etmeyenler ise tarihin nasıl'ına kendisini fazlasıyla kaptırarak, yaşadıkları karmaşaya devam ediyorlar. Sorgulamayınca her şey olması gerektiği gibi görünüyor. Oysa biliyoruz ki Herodot'a ilk tarihçi denmesinin nedeni, kendinden öncekiler gibi olayları sadece anlatmayıp, nedenleri üzerine de düşünmesiydi. Bu tarihçi tutumu zaman içinde neredeyse unutuldu, savaşlarla sarmaş dolaş olan tarihçiler bunu hem kendileri hatırlamaz oldular hem de okuyucuya unutturdular. Ta ki tarihte sadece savaşın değil, barışın da olabilirliğinin düşünülmesine; yani aydınlanmacı düşünürlere kadar. O günden bugüne de zamanla bir unutuldu, bir hatırlandı barış.

Hiçbir tarih çalışması, savaşların nedenini araştırırken toplumca kabul edilip edilmediğini sorgulamaz. Genelde savaşların gerçek nedenleri arasındaki ilişkinin bile araştırıldığına pek şahit olunmaz. Haklı-haksız, dost-düşman, kahraman-hain tanımları üzerinden yapılan incelemeler, savaşların gerçek nedenlerini ortaya koymaktan her zaman uzaktır. Hamaset yüklü, zafer ve kahramanlardan geçilmeyen tarihlerin gerçeği anlama ya da açıklama gibi bir amacı zaten olamazdı. Bu yüzden ulusların yazdıkları tarihlerde ne insan ve kültür, ne toplum, ne de çevre bulmak kabil olmaz. Çevresinden, insanî duygulardan, yaşanılan coğrafyadan soyutlanan tarih, heyecansız ve gerçeklikten uzak düz bir anlatıya bürünür. İşte eleştirdiğimiz ve geçmişin gerçekliğini sunma ve ilgi görme konusunda başarılı bulmadığımız budur. Biz buna artık tarih demeyeceğiz.

IV.
Tarih Nereye Gidiyor?

> İyi de bu bilgiler, bu yorumlar yeni değil ki, birazcık Osmanlı tarihi okuyanlar bunları bilir. Nüzhet buradan ne çıkaracaktı? Anladığım kadarıyla elindeki malzemeyi bambaşka bir bakışla belki de çarpık bir açıdan yorumlayacaktı. Daha ne olsun? Çağın modası bu değil mi? Farklı olmak... Aynı kaynaklara, aynı vesikalara bakarak, bambaşka bir tarih anlatısı yazmak. Yani boş iş. Hiç de değil. Postmodern çağ... Postkolonyal dönem... Tarihin tarihi, anlatının anlatısı, yorumun yorumu...
>
> Konumuz, olmuş olanlar mıdır, bizim olmuş olduklarını düşündüklerimiz mi? Tarih, geçmişteki gerçek midir? Geçmişteki gerçeği yorumlayan bilim insanlarının yazdıkları mı? Hangisi? Üstelik yıllar boyunca tartıştığımız konulara birbiri ardına kapılar açarken: Tarihi krallar mı yapar, yoksa kitleler mi? Tarih rastlantılarla mı oluşur, yoksa yasallıklarla mı? Bu iki netameli konuyu, Fatih Sultan kitapta Mehmet diye yazılmıştı hep kişiliğini de eksen alarak tartışmak... Bravo Nüzhet'e çok akıllıca...

Ahmet Ümit'in *Sultanı Öldürmek* romanında Müştak, böyle diyordu. Anlaşılan tarih, artık bambaşka yorumlarla, başka tür incelemelerle bir sınav veriyordu. Bu süreç, postmodern tarih olarak tanımlandı. Hemen belirtelim ki post-modern tarih, sanıldığı gibi modern tarihte olduğuna benzer tek bir araştırma metodolojisini kabul etmiyordu.

Diyeceksiniz ki modern tarih tek bir metodolojiyi öngördü de bunu başarabildi mi? Haklısınız. Postmodern tarih bunun ötesinde bir çoğulculuğa kapı araladı. Aslında bu salt çoğulculuk da değildi. Neredeyse herkesin farklı tarihi olduğu iddiası gibi çok merkezli bir tarihti bu. Üstelik sadece yazılmayan, sinemadaki filmde, tiyatrodaki oyunda sahnelenen, video kayıtlarıyla kendini sergileyen, görülen, duyulan, işitilen, koklanan, dokunulan bir tarih.

Geçmişliğin temsili olarak tarihin sunum formlarındaki sayısız çeşitlilik, elbette onu okuyan, dinleyen, dokunan, işiten, koklayan kişi açısından da baş edilemez, bazen içinden çıkılamaz bir duruma dönüştü. Malumdur, maruz kaldığımız bilgi uyaranlarının sayısı arttıkça, odaklanarak takip edebilmek bir hayli zorlaşır. Burada da benzer bir durumla, bilgi merkezleri ve kaynakları o kadar çoğaldı ki bunlar arasında seçim yaparak tarih okumak ya da daha önemlisi tarih yazmak hiç kolaylaşmadı.

Eski çağlarla ilgili yazılı materyal bulma konusunda zorlanan tarihçiler, günümüze yaklaştıkça bu kez, çalıştıkları konu hakkındaki çok fazla sayıdaki kaynak arasında seçme yapmak zorunda kalırlar. Çünkü günümüzün bütün kaynaklarını işlemek çok mümkün değildir. Üstelik gerçekleri sunma imkânları bakımından buna gerek de duyulmayabilir.

Her bir bilim alanlarının gerisindeki birikimin onun geçmişi olarak tarihte yer alıyorsa, yani bir anlamda matematiğin, ekonominin, biyolojinin, mühendisliğin vb. arkasında bir tarih vardır. Bu alanların hiçbiri bir boşlukta gelişmediği gibi tüm bu alanların geniş siyasi, sosyal, kültürel ve dini bağlamlarda oluştuğu açık.

Yaşadığımız yüzyılımızı yazacak tarihçilerin en önemli sorunu, kaynak azlığı değil, tersine malzeme bolluğu olacak. Özellikle dijital dünyanın hayatımıza tam anlamıyla girme-

sinden sonraki süreçte kaynaklar öylesine arttı ki hepsini incelemek mümkün değil. Web siteleri, bloglar, YouTube, Facebook, Twitter, Instagram vs. yanında Google'a bağlantı kurmuş milyarlarca linkin sunduğu malzeme, baş döndürücü bir durumda. Bu gelişmeler büyük veri (big data) olarak adlandırılıyor ve bunun içinde aradığını bulabilmek bambaşka yeterlilikler gerektiriyor.

• İngiltere Kralı III. Henry

V.
Sosyal Medyada Tarih: Ne Yapabiliriz?

> Beatrice isimli bir kadının sekiz yaşındaki Hugh isimli oğlu, Lincoln'de 31 Temmuz 1255'te kayboldu. Çocuğun kir içindeki cesedi yaklaşık bir ay sonra 29 Ağustos'ta Kopin isimli bir Yahudinin kuyusunda bulundu. Lexington'lu Hâkim John, doğruyu anlatması karşılığında kendisine hayatını bağışlayacağını söyleyince sanık Kopin, Hugh'un Yahudilerce bir dini törende kanı için öldürüldüğünü itiraf etti. Önce çarmıha gerildiğini ve Yahudilerin Lincoln'de bu amaçla toplandığını söyledi. Olay büyük infiale yol açtı. İngiltere Kralı III. Henry, Hâkim John'un sözüne rağmen Kopin'i idam ettirdi. 91 Yahudi tutuklanarak Londra'ya gönderildi. Bunlardan 18'i idam edildi ve geri kalanlar bir Hristiyan tarikatı olan Fransiskenlerin araya girmesiyle serbest bırakıldı.

Bu tarz iddialar tarih boyunca pek çok kez ortaya atıldı. Amerikalı tarihçi Walter Laqueur'e, bu tarz yaklaşık 150 "kan iftirası" kaydedildiğini ve bunun tarih boyunca söylentinin ortaya çıktığı bölgede yaşayan Yahudilerin ya linç yoluyla ya da tutuklanıp öldürülmesiyle sonuçlandığını belirtir. Hatta 1290'da meydana gelen söylenti sonrasında İngiltere'deki tüm Yahudiler sınır dışı edilir ve 1655'e kadar dönmelerine izin verilmez.

İbrani Üniversitesi Profesörü Israel Jacob Yuval'ın 1993'te yayınladığı makalede, kan iftirası olarak adlandırdıkları iddiaların 12. yüzyılda Birinci Haçlı Seferi'nde Hris-

tiyanların Yahudiler ile ilgili görüşleri nedeniyle ortaya çıkmış olabileceğini savunur. Bu dönemde bazı Yahudiler zorla din değiştirmektense çocuklarını öldürüp intihar etmeyi yeğlemişlerdir. Yuval'ın araştırmasına göre çarpıtılmış Hristiyan raporlarında eğer Yahudiler kendi çocuklarını öldürebiliyorlar ise pekâlâ Hristiyan çocukları da öldürebilecekleri belirtilmiştir. Bu söylentilerin çıkmasında Yahudilerin genelde içe kapanık bir topluluk yaşamına sahip olmalarının da etkisinden bahsedilmiştir.

Dokuz yüz yıllık şehir efsaneleri

Görüldüğü üzere 12. yüzyıldan beri süregelen söylenceler ya da günümüz tabiriyle "şehir efsaneleri", sosyal medya olmamasına karşın varlığını sürdürebilmiştir. Çünkü toplulukların birbirleriyle ilgili önyargıları bir süre sonra kalıp yargıya dönüşerek toplumsal hafızalarına bir "öteki" olarak yerleşir. Ve bu yerleşen ötekiler, tarih öğrenmemizin önünde en büyük engellerdendir. Çünkü öteki olarak tanımladığımız her topluluk, mutlak manada eksik ve kusurludur. Baştan eksik ve kusurlu gördüğümüz bir topluluk hakkında gerçekleri öğrenmek mümkün olmaz. İnsan olarak duygularımızın kolayca esiri olabiliyoruz. Düşünsenize, birey olarak bir tanıdığınızla kavga ettiniz. Sonrasında onun hakkında söylenen olumlu sözleri bile kabullenmekte zorlanmaz mısınız? Tarih öğretimi sürecinde de böyledir. Düşman olarak tanımlanan başka bir topluluk, toplum, millet ya da devlet hakkında olumlu gerçekleri görme şansımız pek olmaz. Genelde onun olumsuzluğu üzerine odaklanan bir tarih anlatısıyla karşılaşırız. Bu durum gerçekleri öğrenmenin önünde büyük bir engeldir.

Bugün iletişim imkânları çokça artmasına ve çeşitlenmesine rağmen, başka topluluk, toplum, kişi ya da devletlerin hem hâlihazırdaki durumları hem de geçmişleri hakkında

pek çok "şehir efsanesi" ya da gerçek olmayan bilgilerle karşılaşırız. Özellikle sosyal medya bu konudaki bilgi kirliliğine maalesef çok açıktır. Facebook, Twitter ya da Instagram aracılığıyla bağlandığımız sosyal medya, günümüzün önemli zamanını geçirdiğimiz iletişim ve sosyalleşme mecrası olarak görünmektedir. Bu sosyal ağlar üzerinden hayatın her alanına yönelik bilgi paylaşımı bulmak mümkündür. Tarih konularındaki paylaşımlar da oldukça yoğundur.

Sosyal medyada görünür olmak ilgi çekmekle mümkün

Sosyal medyada diğer alanlarla ilgili paylaşımlarda olduğu gibi tarih konularındaki paylaşımlar, genelde ilgi çekici olmak zorunda görülür. Herkes bilir ki sosyal medyada paylaşımınızın ilgi görebilmesi, ancak takipçilerinizin onu ilginç bulmasıyla mümkündür. Bu yüzden sosyal medyada tarihle ilgili olan paylaşımlar da oldukça ilginç bir başlık ve içeriğe sahip olmak zorundadır. Sosyal medyada genelde paylaşılan iddia ile ilgili kanıt göstermeye rastlanmaz. Bu da genelde seçilen ilginç bir tarih konusunun daha çok ilgi görmesi için fazlaca abartılmasını, hatta hiç olmadığı halde ilginç hikâyelerin oluşturulup paylaşılmasını beraberinde getirebilmektedir. Bu da aslında gerçeği yansıtmayan tarih, bilgi ve görüşlerinin, hiçbir kaynak gösterilmeksizin paylaşılmasını, başkaları tarafından beğenilerek yeniden paylaşılmasını, böylelikle toplumda aslında olmayan bir konu hakkında bir görüş oluşmasına bile neden olabilmektedir. Bu durum, toplumun siyasetçileri ya da gizli toplum mühendisleri tarafından suistimal edilebilmektedir ki büyük bir sorundur.

Sosyal medya: dur ve düşün!

Sosyal medyada paylaşılan her içeriğin doğruluğunu kontrol edebilecek bir unsur, doğrudan "özgür paylaşım" imkânları-

na müdahale olacağı için, sistemi denetleyen bir mekanizma kullanıcılar açısından hoş karşılanmayacaktır. Bu durumda sosyal medyada okuduğumuz ya da izlediğimiz tarih içeriğinin gerçekliğini test etmek, kullanıcı olarak bize düşmektedir. Bu da şüphesiz tarihsel düşünme becerilerine ya da tarih okuryazarlığı olarak adlandırılabilecek eleştirel bir yaklaşıma sahip olmayı gerektirir.

Aslında herkesin tarihçi olmayacağını en baştan biliriz. Ancak ilkokul-ortaokul ve lise eğitimi süresince bireylere tarihsel anlamda gerçekle-yalanı, doğru ile yanlışı ayırt etmelerini sağlayacak eleştirel bir yaklaşım kazandırılabilir. 2005 yılından bu yana Türkiye'de uygulanmaya çalışılan tarih öğretim programlarının aslında bir amacı da budur. Ancak bunun derslerde hâlâ yeterince uygulandığını söylemek de zordur.

Nedir bu tarihsel düşünme?

İngiltere ve ABD gibi gelişmiş Batı ülkelerinde, tarihin okullarda entelektüel deneyimi başlatabilecek ve derinleştire-

bilecek bazı düşünme becerilerini odağa almasına geçildi. Bunlar tarihsel düşünme becerileri ya da tarihsel okuryazarlık olarak kavramsallaştırıldı.

Tarihsel düşünme, tarih bilgisi olarak sunulan her türlü malzemenin kronolojik, kavramsal ve teknik özelliklerinin bir tahlili olarak tanımlanabilir. Tahlil süreci, bir hekimin hastalığın teşhisi için hastadan isteyeceği çeşitli laboratuvar ve tomografi tetkikleri süreci ile hukuki bir meselenin çözümü konusunda hâkimin taraflardan talep ettiği belgelerin ve dosyaların hazırlanması sürecine benzetilebilir. Bu durumda gerek doktordan gerek hâkimden beklenen konuya ilişkin raporların ve ilgili bağlantıların doğru bir şekilde seçilmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanarak bir neticeye bağlanmasıdır.

Bu netice her zaman kesin ve net sonuçlar veremeyebilir; ancak her hâlükârda amaç, hastanın iyileşme sürecine yardımcı olabilmek veya davacının hakkaniyeti konusunda bir neticeye varabilmektir. Bu çerçevede nasıl ki doğru teşhis ve tedavi için doktor; adil yargılama ve karar için hâkim ahlâkî bir yükümlülük altındaysa tarihçi de geçmişe ilişkin değerlendirmelerinde benzer konumdadır. Bu yükümlülükleri gerçekleştirebilmek için tarihçinin temel birtakım yetkinlikleri kazanmış olması gerekir.

Tarihsel düşünme, genel hatları ile bir tarihçinin tarihsel bilgi üretim süreci ve yazımında kullandığı beceriler topluluğudur. Bunlar *kronolojik düşünme*, *tarihsel kavrama*, *tarihsel analiz* ve *yorum* becerileri ile *karar verme* sürecidir. Bu süreç, sosyal bilgiler ve tarih derslerinde sürekli tekrar eden olguların öğretilmesi ya da bir diğer ifadeyle ezberletilmesi yerine, seçilmiş olgular üzerinde düşünülmesi ve bunların tartışılması için yenilikçi yaklaşımlar ve metotlar geliştirilmesini tavsiye eder.

Yukarıda anlattıklarımıza dair işlem sürecini şu görsel ve bilgi üzerinden uygulayalım:

Bu paylaşım, "Vachara Dada" isimli, Uygurlara ait olduğu söylenen Türk piramiti hakkındadır.

Dikkat edilirse hiçbir kaynak belirtilmemiştir. Piramitlerin sadece Mısır ve belki Aztek medeniyetlerine ait olduğunu düşünen biri için bu bilgi öncelikle dikkat çekicidir. İlk kez duyduğumuz bir ilginç bilgiyi her zaman başka kaynaklarla test ederiz. Acele etmeyelim, burada bilgi devam ediyor. "Vachara Dada" isimli, Uygurlara ait olduğu piramitin, Mısır piramitlerinden yüzyıllar öncesinde yapıldığı söyleniyor.

Bu çok daha ilginç. Zira bir parça tarih bilgisi olan biri, Mısır piramitlerinin M.Ö. döneme, Uygurların ise M.S. döneme ait olduğunu hemen fark edebilir. Peki, nasıl oluyor da M.S. döneme ait bir zamanda yaşamış Uygurlar, M.Ö. dönemde yaşamış Mısır uygarlığından çok daha eski bir piramide sahip olabiliyor? Gerçekte olamıyor, elbette. Buradan da anlaşıldığı gibi bu bilgi gerçek değil.

Sosyal medyada sık paylaşılan bu bilgilerin doğru ya da yanlışlığını burada olduğu gibi hemen fark etmek her zaman

kolay olmayabilir. Biraz daha zor bir örneğe bakmak iyi bir fikir olabilir. Şimdi birlikte şuna bakalım:

> Klasik dönem Osmanlı medreseleri, zamanının üniversiteleriydi. Bugünün profesörü olan müderrisler, Kadıasker ve Şeyhülislam tarafından atanırdı. Muidler ise bugünkü doçentler gibi görev yaparlardı. Buradaki eğitim, sadece dinî ilimleri değil, aynı zamanda pozitif ilimleri de kapsardı. Buradan mezun olan çok sayıda matematikçi, astronom ve fizikçi zaman kaybetmeksizin görevlendirilirdi.

Yukarıdaki paragrafta verilen, yine kaynak göstermeden sunulan bilgilerden ilk okuyuşumuzda dikkatimizi çeken ne olmuştur? Sanırım, Klasik dönem Osmanlı medreselerinde eğitimin hem dinî hem de pozitif ilimlere dayandığı bilgisi olsa gerekir. O bilgiden başlayarak diğer bilgileri de şimdi birlikte kontrol edelim mi?

1- Osmanlı Klasik döneminde medreseler en önemli eğitim kurumlarıydı. Bu doğru.

2- Osmanlı medreseleri, "zamanlarının üniversiteleri" sayılamaz. Zira üniversite kavramı Osmanlı'ya 1864'te kurulan Darülfünûn ile girmiştir. Medrese medresedir, üniversite üniversite. Üniversitenin kökenleri ayrı bir tartışma konusudur.

3- Müderrisler, Kadıasker ve Şeyhülislam tarafından atanırdı. Bu doğru. Lakin bunlar profesör sayılmazdı. Muid de doçent kabul edilemezdi. Zira profesör ve doçent, modern üniversite yapısı içinde var olmuştur.

4- "Medreselerde eğitim, sadece dinî ilimleri değil, aynı zamanda pozitif ilimleri de kapsardı" bilgisi de yanlış ifade edilmiştir. Pozitif bilim tanımlaması 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla burada kullanılması doğru olmaz. Bunun yerine "Medreselerde eğitim, sadece

naklî ilimleri değil, aynı zamanda aklî ilimleri de kapsardı" denebilir.

5- "Buradan mezun olan çok sayıda matematikçi, astronom ve tabip zaman kaybetmeksizin görevlendirilirdi" bilgisi de doğru değildir. Zira Osmanlı medreseleri fıkıh eğitimi için vardı. Bazı medreselerde verilen matematik, mantık, astronomi dersleri, fıkıh eğitiminin niteliğini arttırmak içindir. Yoksa Osmanlı medreselerinin matematikçi, fizikçi ya da astronom yetiştirme misyonu yoktu. Zaten dünyanın diğer ülkelerinde de 19. yüzyıla kadar bu tür mesleki branş eğitimi görülmez. Diğer iddia, zaman kaybetmeksizin görevlendirilmesi ise doğru sayılmaz. Osmanlı medreselerinden mezunların atamaları, tutulan *matlab* ismindeki defterdeki sıraya göre yapılırdı.

Görüldüğü üzere bize sunulan bir tarih bilgisini kontrol etmek ilkinde olduğu gibi kolayca gerçekleşmeyebiliyor. Bazı bilgilerin doğruluğunu teyit etmek çok daha ciddi mesai ve bilgi gerekebiliyor. Teyit için her zaman tavsiyemiz, elbette öncelikle akıl-izana uygunluğunun kontrol edilmesidir. Yani, mantıklı-tutarlı olması.

Diğer bir kolay teyit yolu, sunulan bilginin kronolojik olarak konumlanışının doğruluğunu tartmak. İlk örnekte olduğu gibi Mısır uygarlığının Uygurlardan çok daha eski olduğunu bilmek, sunulan bilginin yanlışlığını kolaylıkla ortaya dökebilir. Diğer dikkat edilebilecek bir nokta, sunulan metinde ya da görselde en şaşırtıcı-sıradışı ya da dikkat çekici bilgiye odaklanmaktır. O iddia ile ilgili değerlendirme yapabilecek bir genel tarih bilginiz muhtemelen vardır. Yoksa literatürden hareketle teyit etmekten başka bir imkân görünmemektedir. Kabul etmek gerekir ki bu durum, "hiç yeterli zamanı olmayan günümüz insanı" için pek kolay sayılmaz.

Tarihsel düşünme becerilerinin bireylere kazandırılması gerekliliği, yaşamış olduğumuz çağda tarihsel hakikate ilişkin manipülasyonlar dikkate alındığında daha da önem kazanmaktadır. Günümüz insanının azımsanamayacak bir zamanının sosyal medyada geçtiği düşünülürse, sosyal medyada karşılaşmış olduğu tarihsel verili tespit ve yorumları değerlendirebilmesi adına tarihsel düşünme becerileri hayati bir önem kazanmaktadır. Bu sebepten, ilkokulda sosyal bilgiler dersinden başlamak ve ortaokulda sosyal bilgiler ve İnkılap tarihi dersleri başta olmak üzere, lise tarih derslerinin, tarihsel düşünme becerilerinin öğretimine gereken yeri açması beklenmektedir. Böylelikle erken yaşlardan itibaren tarihsel bir verinin en basit düzlemde gerçek olup olmadığından, ne kadarının olgusal, ne kadarının yorumsal olduğuna kadar pek çok yeterliliği edinmesi de mümkün olabilecektir.

• Roma kalbinde Hunlar

Sonuç

> "Depresyonda iseniz geçmişte yaşıyorsunuz.
> Endişeli iseniz gelecekte yaşıyorsunuz.
> Huzur içindeyseniz şimdide yaşıyorsunuzdur."
>
> Lao Tzu

İyi hatırlıyorum, çocukken Tarkan ya da Kara Murat çizgi karakterleri çok ilgimi çekerdi. Abilerimizin aldığı bu periyodik mecmuaları, TV'de ara sıra yayınlanan filmleri izleyip onlara özenmek, onlar gibi davranmak oyunlarımızın birer parçasıydı. Tahta kılıçlarımıza sarılmamız, kamıştan yaptığımız oklarımızı, söğüt dalından yaptığımız yaylar ile hedefe atmalarımız. "*Ben Hun Başbuğu Atilla'nın askeri Tarkan!*" şeklinde haykırmalarımız, "atıl kurt!" ile birleşir, bu öykünme gururlu bir benimseyişe/kimliğe dönüşürdü. Demek ki tarihte bir çocuğu cezbeden pek çok öge vardı. Tarkan olup tarihe ulaşmamız için tahta kılıçlar ve kamıştan oklar yetiyordu. Zaman geçtikçe tarihin o kadar yalın ve basit geçmiş yaşam tarzını sürdürmek ya da deneyimlemek olmadığını anladık. Tarih, çok unsurlu ve pek çok ayrıntıyı büyük bir ustalıkla taşıyordu.

Zaman geçti, büyüdük. Farklı meslekler tercih ettik. Ben tarih alanını seçtim. Bu basit bir karar değildi. Mensubu olmaktan her zaman iftihar ettiğim Türk milletinin tarihi başta olmak üzere, insanlığın varoluşundan bu yana ortaya koyduğu hikâyeleri hep severek dinledim. Ve zaman içinde

gördüm ki tarihi yaşayan ve yazan insandı. O'nun tarihî olay ve olgulara yaklaşımı, benimsediği hayat görüşünden bütünüyle bağımsız gelişmiyordu. Araştırma ve yazım sürecinde, kendisini o tarihsel kahramanın yerine koyuşu ya da gerçekleşen olaylardan bugün bile bir biçimde etkileniyor olma durumu nedeniyle tarihçinin perspektifinden bağımsız bir tarih oluşmuyordu.

Evet, tarihçilikte bilimsellik ve objektiflik son derece vurgulu dile getiriliyordu. Hatta büyük bir iddia ile "*geçmişin olduğu gibi gösterilmesi*" bir motto olarak varlığını sürdürüyor, hâlâ. Kanaatimce bunlar ısrarla dile getirilmeli ve olmalı. Oysa tarihsel düşünce aracılığıyla geçmişle kurduğumuz ilişki dünün tarihi değil, çokça bugünün tarihi. Bunun nedeni, tarihçinin kendi insaniliğinden bütünüyle sıyrılamaması. Bunu başarmak pek mümkün de görünmüyor. Ancak bunlara rağmen, tarihçinin hakkaniyetli ve adaletli bir yol izlemesi, vicdanının sesini her zaman dinlemesi, taraftarlık ve tarihi çarpıtma ya da kötüye kullanmanın önüne geçebilir.

Tarih aslında çok keyifli bir alan. Yeter ki salt siyasi, askeri ya da başka bir boyutta yaşanmış olaylara indirgemeyip, insan yaşamını merkeze alan, tek bir çizgi halinde ilerleyen zamansal süreç içinde değil de olabildiğince eşzamanlı, zengin, çoklu anlatılarla belirlenen bir tarihle karşılaşalım. Ve elbette sonrasında, öğretmen de öğrencilerin keyif alacakları bir planlama ve uygulamayla bunu öğretebilsin. O zaman eminim ki tarih, toplumun geneli tarafından zevkle takip edilen, yararlanılan bir alan olarak yükselecektir.

Tarihe, yaşadığımız an'a, zamana zenginlik katacak biçimde çok yönlü yaklaşmak mümkün. Düşünün, bir tarihî yapıyı geziyorsunuz. Büyük ve işlemeli kapısını, biçimli kesilmiş ve sır dolu taş duvarlarını, çıplak yekpare sütunlarını görüyorsunuz. Sadece görmüyor, ellerinizle dokunarak an-

lamaya çalışıyorsunuz. Orada yüzyılların yaşanmışlık hissini duyuyorsunuz. Gözleriniz kapalı biçimde hissettiğiniz her bir tecrübeden bir tahayyüle ulaşmanız mümkün. Tarih o anda canlanabiliyor zihnimizde. Bu durum Quentin Skinner'in öngördüğü gibi, müzikten mimariye, resimden felsefeye kadar geçmişte çeşitli nedenlerle var olmuş ortamla, bizi şimdi var eden ortamın ilişkilendirilmesiyle tarih görünür kılınıyor.

Sanırım kitabın sonuna geldik. Gördüğünüz gibi tarih, aslında her yerde. Yaşamımızın her anında var olabiliyor. Yeter ki farkına varabilelim, yeter ki bundan keyif alabilelim.

Kaynakça

ACUN, Fatma. *Yakın Dönem Tarih Metodolojisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı.42 (Kasım 1998).

ASIMOV, Isaac. "Ölü Geçmiş", *Dünya Hepimize Yeter,* Çev. Hulusi Özaykun, Cep Kitapları A.Ş. İstanbul, 1984.

BAYHAN, Ebru. Edward H.Carr ve William H.Dray'de Tarih Bilgisinin Nesnelliği Sorunu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, Ankara, 2003

BERATLI, Nazım. "Bilim mi, Sanat mı, Propaganda mı? Tarih Nedir?" *Kıbrıs Yazıları,* Sayı. 3, Yaz-Güz 2006, www.gaxxi.com/kibrisyazilari/.../gorsel/.../12073593902beratli.pdf

BIÇAK, Ayhan. *Tarih Düşüncesi 1: Tarih Düşüncesinin Oluşumu.* Dergâh Yayınları, İstanbul, 2004.

BLOCH, Marc. *Tarihin Savunucusu ya da Tarihçilik Mesleği,* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara, 1994.

BREISACH, Ernest. *Tarihyazımı.* Çev. H. Kocaoluk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

BROOKS, Christopher. "Connectıng The Dots: Why A Hıstory Degree is Useful in The Busıness World", | Feb 1, 2015, online: *https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/february-2015/connecting-the-dots,* Erişim Tarihi: 27.02.2021.

BURKE, Peter. *Tarih ve Toplumsal Kuram.* Çev. M. Tunçay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

CARR, E. H. & FONTANA, J. (Yay. Haz.) *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık.* Çev. Özer Ozankaya Ankara: İmge Kitabevi, 1992.

CARR, Edward Hallet. *Tarih Nedir?* Çev. Misket Gizem Öztürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994

CHARTIER, Roger. *Yeniden Geçmiş: Tarih, Yazılı Kültür, Toplum.* Çev. L. Arslan, Dost Kitabevi, Ankara, 1998.

COLLINGWOOD, R.G. *Tarihin İlkeleri,* Çev. A. Hamdi Aydoğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005

COLLINGWOOD, R. G. *Tarih Tasarımı.* Çev. K. Dinçer, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2007.

ÇELİK, Dilek Yalçın. *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Ankara, 2005

De CERTEAU, Michael. *Tarih ve Psikanaliz.* Çev. A. Sönmezay, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

DEMİRCAN, Adnan. "Tarih Üzerine Bazı Düşünceler", *Milel Nihal Dergisi,* Cilt.4, Sayı.3, 2007.

DURANT, A. Will. *Tarih Üzerine,* Çev. H. Zamantılı, Hülbe Yayınları, İstanbul, 1983.

ENGİN, Vahdettin & ŞİMŞEK, Ahmet. (Ed.) *Türkiye'de Tarihyazımı.* Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.

ERGUN, Doğan. *Sosyoloji ve Tarih.* İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

EVANS, Richard. J. *Tarihin Savunusu.* Çev. U. Kocabaşoğlu, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

EZZELL, Carol. "Toplumlar ve Zaman", Çev. Aslı Zülal, *Bilim ve Teknik,* Sayı. 48, (Eylül-2002).

GRAFTON Anthony, *What Was History?: The Art of History in Early Modern Europe,* Cambridge University Press, 2007.

GUHA, R. *Dünya Tarihin Sınırında Tarih.* Çev. E. Ünal, Metis Yayınları, İstanbul, 2006.

GÜNEŞ, Ahmet. "Tarih, Tarihçi ve Meşruiyet", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* 17, Ankara 2005 (http://www.ankara.edu.tr/kutuphane/otam/otam_2005 _sayi17/ ahmet_gunes.pdf), (15.11.2007)

HALKIN, E. Leon. *Tarih Tenkidinin Unsurları.* Çev. B. Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

HOBSBAWN, Eric. *Tarih Üzerine*. Çev. O. Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.

IGGERS, George. *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*. Çev. G. Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

İNAN, Afet. *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, (22. Baskı), İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

JENKINS, Keith. *Tarihi Yeniden Düşünmek*. Çev. B. S. Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 1997.

KHELLA, Karam. *Tarihin Yeniden Keşfi: Üniversalist Tarih: Avrupa Merkezli Tarihsel Bilincin Yıkımı*. Çev. İ. Kaygusuz, Su Yayınları, İstanbul, 2005.

LANGLOIS, C. V. & SEIGNOBOS, C. *Tarih Tetkiklerine Giriş*. Çev. G. Ataç, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1937.

MONOD, G. *Tarihte Usul*. Çev. K. Ş. Dersan, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1938.

MORDTMANN, Johannes H. *Tarih İlminin Usulü*, Altınordu Yayınları, Ankara, 2020.

MUNSLOW, Alun. Tarihin Yapısökümü. Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

OPPERMANN, S. *Postmodern Tarih Kuramı Tarih Yazımı, Yeni Tarihselcilik ve Roman*. Phoenix Yayınları, İstanbul, 2006.

ÖZBARAN, Salih. *Tarih, Tarihçi ve Toplum: Tarihin Çağrışımı, Doğası, Tarihçilik ve Tarih Öğretimi Üstüne Düşünceler*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

ÖZBARAN, Salih. *Tarihçi İmgesinden "Medya" Sözcülüğüne Geçmişi Güncelleştirmek*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011.

ÖZBEK, Nadir. "Modernite, Tarih ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2/1, 2004. www.ata.boun.edu.tr/.../Nadir%20Ozbek/...

ÖZEL, Oktay. *Dün Sancısı: Türkiye'de Geçmiş Algısı ve Akademik Tarihçilik*, Kitap Yayınları, İstanbul, 2009.

ÖZLEM, Doğan. *Tarih Felsefesi*. Say Yayınları, İstanbul, 2010.

SOMAY, Bülent. *Tarihin Bilinçdışı*, Metis, İstanbul, 2004.

SOUTHGATE, Beverley. *Tarih: Ne ve Neden, Antik, Modern ve Post Modern Yaklaşımlar,* Phoenix Yayınları, İstanbul, 2012.

STEARNS, Peter N. "Why Study History?", The American Historical Association, Online: *https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/historical-archives/why-study-history-(1998)* Erişim Tarihi: 27.2.2021.

ŞİMŞEK, Ahmet. (Ed.) *Tarih Nasıl Yazılır? – Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji.* Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011.

ŞİMŞEK Ahmet, *Tarih için Metodoloji,* Pegem Yayınları, Ankara, 2015.

ŞİMŞEK Ahmet, YALI Sibel, *Gerçekten Öyle mi Olmuş, Yeni İnsan Yayınları, İstanbul, 2019.*

TEKELİ, İlhan. *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek.* Dost Kitabevi, Ankara, 1998.

THOMSON, D. *Tarihin Amacı.* Çev. S. Özbaran, E.Ü.E.F. Yayınları, İzmir, 1983.

TOSH, John. *Tarihin Peşinde Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular.* Çev. Ö. Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınevi, İstanbul, 2008.

TOYNBEE, Arnold. "Tarihin Faydası ve Değeri", Çev. Ahmet E. UYSAL, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* Cilt. 21, Sayı. 1-2 (1963), s. 93-102.

TÜZÜN, Hüseyin. *Takvim Şiirleri,* Donkişot Yayınları, İstanbul, 2007.

VASSAF, Gündüz. *Tarihi Yargılıyorum*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

WHITE, Hayden. *Metatarih Ondokuzuncu Yüzyıl Avrupası'nda Tarihsel İmgelem.* Çev. M. Küçük, Dost Kitabevi, Ankara, 2008.

YEDİYILDIZ, M. Asım. "Tarih Felsefesi Üzerine Bazı Düşünceler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,* Cilt.12, Sayı.1, 2003.

TARİH NE İŞE YARAR?

Tarih nedir? Tarihçi kimdir? Niçin tarih okuruz?
Tarih sadece hikâye mi anlatır? Yoksa objektif tarih olabilir mi?
Tarih Bilim mi, Sanat mı yoksa Zanaat mı?
Geçmiş ölü müdür? Tarihe nasıl not düşülür?
Tarih tekerrür mü eder, yoksa tefekkür mü?
Tarih nasıl yalan söyler? Belgelere nasıl güvenebiliriz?
Tarih ideolojileri aşabilir mi? Merkezsiz bir tarih olabilir mi?
Meşhur tarih şeritleri yanlış mıdır? Tarih illa kitaplarda mı yazılır?
Tarih toplumlara ne kazandırır? Güncel sorunları çözebilir mi?
Tarih okumanın bireysel açıdan ne gibi yararları olabilir?
Asırlardır söylenegelen şehir efsaneleri nelerdir? Sosyal medyada tarih...

Ahmet Şimşek, *Tarih Ne İşe Yarar*'da okuru sorularla kucaklıyor ama öylece bırakmıyor. Her sorduğu sorunun peşinden gidiyor. Okurla beraber araştırıyor. Bunumla da kalmıyor, özellikle son 10 yılda TV programları, diziler, filmler ve sosyal medya ile popüler hâle gelen tarihin sınırlarında yaşanan kargaşaya, sade, yalın, anlaşılır çözümler öneriyor. "Tarih ne işe yarar?" sorusu zevkli, bilgilendirici, ufuk açıcı bir etkinliğe kavuşuyor.

TARİH 00020
KAPI NO 812
www.kapiyayinlari.com
kapiyayinlariofficial
kapiyayinlari
kapiyayinlari
9 786257 706926
kapı